

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANSMAN ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET BİLİM DALI

BATI AFRİKA DEVLETLERİ EKONOMİK TOPLULUĞU (ECOWAS) ve
TÜRKİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

MOHAMMED ISHAG ADAM AHMED

1908121001

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

PROF. DR. UĞUR ADIGÜZEL

KONYA-2023

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	MOHAMMED ISHAG ADAM AHMED		
	Numarası	1908121001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	BATI AFRİKA DEVLETLERİ EKONOMİK TOPLULUĞU (ECOWAS) ve TÜRKİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

MOHAMMED ISHAG ADAM AHMED

İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	MOHAMMED ISHAG ADAM AHMED		
	Numarası	1908121001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Uluslararası Ticaret		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL		
Tezin Adı	BATI AFRİKA DEVLETLERİ EKONOMİK TOPLULUĞU (ECOWAS) ve TÜRKİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ			

Bu çalışma genel olarak uluslararası ticareti, özel olarak ise ekonomik topluluk ve birlik olarak ECOWAS ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkileri ve uygulanan lojistik yollarını incelemektedir. Çalışma ilk önce uluslararası ticaretin kavramını teorik, tarihsel, teorileri ve politikalarıyla açıklamış, daha sonra Afrika'daki ekonomik birlik ve toplulukları incelemiştir.

Bu çalışmada yöntem olarak nitel ve literatür araştırması yöntemlerinin kullanılması benimsenmiştir. Türkiye'nin ECOWAS bölgesiyle olan ticaret hacminin son yıllarda artış göstermektedir ve bölgedeki yatırımlarını artırmak ve ekonomik ilişkilerini daha da geliştirmek için çalışmalarını sürdürmektedir.

Anahtar Sözcükler: ECOWAS, Türkiye, AB, Ekonomik İlişkiler, Ekonomik Ortaklıklar.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	MOHAMMED ISHAG ADAM AHMED		
	Student Number	1908121001		
	Department	International trade		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL		
Title of the Thesis/Dissertation	ECONOMIC COMMUNITY OF WESTERN AFRICAN STATES (ECOWAS) AND TÜRKİYE ECONOMIC RELATIONS			

This study examines international trade in general, economic relations between ECOWAS and Türkiye as an economic community and union in particular, and the logistics routes implemented. The study first explained the concept of international trade with its theoretical, history, theories and policies, then studied economic unity and communities in Africa.

In this study, the use of qualitative and literature research methods has been adopted as a method. Türkiye's trade volume with the ECOWAS region has been increasing in recent years and continues to work to increase its investments in the region and further develop its economic relations.

Keywords: ECOWAS, Türkiye, EU, Economic Relationships, Economic Partnership.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, uluslararası ticarete batı Afrika devletleri ekonomik topluluğu (ECOWAS)- Türkiye ilişkileri araştırılmıştır. Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve hazırlanma sürecinin değerli bilgilerini ve zamanını benden esirgemeyerek yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Uğur ADIGÜZEL'e teşekkür ve minnetimi özellikle sunmak istiyorum.

Çalışma süreci boyunca kaynak bulmak ve verilere ulaşmak için bana yardımcı olan değerli arkadaşlarıma meslektaşlarıma çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca benim yanımda olan, aldığım kararları destekleyen, bu çalışmada motivasyonu ve desteğini benden esirgemeyen anneme, eşime ve kardeşlerime teşekkür ederim.

Mohammed Ishag ADAM AHMED

Konya

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARET

1.1. Uluslararası Ticaret Teorileri.....	5
1.1.1. Mutlak Üstünlük Teorisi.....	6
1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi	7
1.1.3. Faktör Donanım Teorisi	7
1.2. Uluslararası Ticaret Politikaları.....	9
1.2.1 Uluslararası Ticaret Politikanın tanımı ve amaçları.....	9
1.2.2. Uluslararası Ticaret Politikasının Araçları.....	10
1.2.2.1. Gümrük Tarifeleri	10
1.2.2.2. Tarife Dışı	11
1.2.2.3. İhracata Teşvik	11

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYON VE AFRİKADAKİ EKONOMİK BİRLİK VE TOPLULLUKLAR

2.1. Ekonomik Entegrasyon Kavramı.....	13
2.2. Ekonomik Entegrasyon Çeşitleri.....	14
2.2.1. Serbest ticaret bölgesi	15
2.2.2. Gümrük birliği.....	16
2.2.3. Para Birliği.....	17
2.2.4. Ortak Pazar.....	19
2.2.5. Ekonomik iş birliği anlaşmaları.....	20
2.2.6. Tam ekonomik birleşmeler.....	22
2.2.7. Ekonomik birlikler.....	23
2.3. Afrika'daki Ekonomik Birlik ve Topluluklar.....	25
2.3.1. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS).....	26
2.3.2. Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS).....	30
2.3.3. Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA).....	32
2.3.4. Doğu Afrika Topluluğu (EAC).....	37
2.3.5. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC).....	41
2.3.6. Arap Mağrip Birliği (UMA).....	44
2.3.7. Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (IGAD).....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK TOPLULUK OLARAK ECOWAS İLE AB İLİŞKİLER

3.1. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğunun Kuruluş ve Gelişimi.....	48
3.2. ECOWAS Üyeleri.....	50
3.3. ECOWAS'IN Siyasi ve Kurumsal Yapısı.....	52
3.4. ECOWAS'IN AB Ortaklık Anlaşması.....	54
3.4.1. Müzakere Süreci ve Yapıları.....	54
3.4.2. ECOWAS- AB Arasındaki Uluslararası Ticaret.....	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
EKONOMİK TOPLULUK OLARAK ECOWAS VE TÜRKİYE
İLİŞKİLERİ

4.1. Türkiye- ECOWAS Üyeleri ilişkilerinin Tarihsel Gelişimi.....	59
4.2. Türkiye'nin Topluluk Ülkeleri İle İlişkileri.....	60
4.2.1 Türkiye –Nijerya İlişkileri.....	60
4.2.2. Türkiye- Gana İlişkileri.....	61
4.2.3. Türkiye –Senegal İlişkileri.....	62
4.2.4. Türkiye – Fildişi Sahili İlişkileri.....	63
4.2.5. Türkiye- Benin İlişkileri.....	63
4.2.6. Türkiye –Gine İlişkileri.....	64
4.2.7. Türkiye – Burkina Faso İlişkileri.....	64
4.2.8. Türkiye – Sierra Leone İlişkileri.....	65
4.2.9. Türkiye – Mali İlişkileri.....	66
4.2.10. Türkiye – Nijer İlişkileri.....	66
4.2.11. Türkiye- Togo İlişkileri.....	66
4.2.12. Türkiye – Liberya İlişkileri.....	67
4.2.13. Türkiye – Gambiya İlişkileri.....	67
4.2.13. Türkiye- Cabo Verde İlişkileri.....	68
4.2.14. Türkiye – Gine-Bissau İlişkileri	68
4.3. ECOWAS-Türkiye Ticari İlişkileri.....	68
4.4. Türkiye- ECOWAS Arasındaki Taşımacılık.....	77
4.4.1. Türkiye- ECOWAS Taşıma Hatları.....	77
4.4.2. Türkiye-ECOWAS Arasındaki Mevcut Taşımacılık Yöntemleri ile Alternatif Yöntemlerin Karşılaştırılması.....	79
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	81
KAYNAKÇA.....	84

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Türkiye- ECCAS 2012 - 2022 Ticareti (Milyon ABD \$).....	32
Tablo 2.2: Türkiye- COMESA 2012 -2022 İhracatı (Milyon ABD \$).....	35
Tablo 2.3: Türkiye- COMESA 2012 -2022 İthalatı (Milyon ABD \$).....	36
Tablo 2.4: Türkiye- EAC Ticareti (Milyon ABD \$).....	40
Tablo 2.5: Türkiye- SADC Ticareti (Milyon ABD \$).....	43
Tablo 2.6: Türkiye- UMA Ticareti (Milyon ABD \$).....	45
Tablo 2.7: Türkiye- IGAD Ticareti (Milyon ABD \$).....	47
Tablo 3.1: ECOWAS Ülkelerinin Şematik Gösterimi.....	52
Tablo 3.2: AB- ECOWAS İhracatı (Milyar ABD \$).....	56
Tablo 3.3: AB- ECOWAS İthalatı (Milyar ABD \$).....	57
Tablo 4.1: ECOWAS- Türkiye İhracatı (Milyon ABD\$).....	72
Tablo 4.2: ECOWAS- Türkiye İthalatı (Milyon ABD\$).....	73
Tablo 4.3: ECOWAS Ülkelerinin ECOWAS-Türkiye Toplam İhracatında Payları ve Sıralaması (%).....	75
Tablo 4.4: ECOWAS Ülkelerinin ECOWAS-Türkiye Toplam İthalatında Payları ve Sıralaması (%).....	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: ECOWAS Haritası	51
Şekil 3.2: ECOWAS ile AB Mal Ticareti, Yıllık Veriler 2010-2022.....	58
Şekil 4.1: ECOWAS ile Türkiye Mal Ticareti, Yıllık Veriler 2010-2022.....	70
Şekil 4.2: Deniz Taşımacılığı Güzergâhları ve Ana Varış Noktaları.....	78
Şekil 4.3: İstanbul - Lagos Yol Tarifi (Araba).....	79

KISALTMALAR VE SİMGELER

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ACP: African, Caribbean and Pacific (Afrika, Karayipler ve Pasifik)

ADB: Africa Development Bank (Afrika Kalkınma Bankası)

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AfCFTA: African Continental Free Trade Area (Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi)

AGOA: African Growth and Opportunity Act (Afrika Büyüme ve Fırsat Yasası)

AMU: Arab Maghreb Union (Arap Mağrip Birliği)

APEC: Asia-Pacific Economic Cooperation (Asya Pasifik Ekonomik Topluluğu)

API: Arab Planning Institute (Arap Planlama Enstitüsü)

IATC: İstanbul Afrika Ticaret Şirketi (İstanbul Africa Trade Company)

AU: African Union (Afrika Birliği)

AUC: African Union Commission (Afrika Birliği Komisyonu)

BM: Birleşmiş Milletler

CEMAC: Economic and Monetary Community of Central Africa (Orta Afrika Ekonomik ve Para Birliği)

CEN-SAD: Community of Sahel–Saharan States (Sahel-Sahra Devletleri Topluluğu)

CEPGL: Economic Community of the Great Lakes Countries (Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu)

CFA: Communauté Financière d'Afrique (Afrika Finansal Topluluğu - XOF)

CMI: COMESA Para Enstitüsü

COMESA: Common Market for Eastern and Southern Africa (Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı)

CSGR: Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation (Küreselleşme ve Bölgeselleşme Çalışmaları Merkezi)

DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütünün

EAC: East African Community (Doğu Afrika Topluluğu)

EAF: East African Federation (Doğu Afrika Federasyonu)

EC: European Commission (Avrupa Komisyonu)

ECCAS: Economic Community of Central African States (Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)

ECDPM: European Centre for Development Policy Management (Avrupa Kalkınma Politikası Yönetimi Merkezi)

ECOWAS: Economic Community of West African States (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)

EFTA: (European Free Trade Association) Avrupa Serbest Ticaret Birliği

EPA: Economic Partnership Agreement (Ekonomik İş birliği Anlaşması (**EİB**))

EU: European Union (Avrupa Birliği)

FTA: Free Trade Agreement (Serbest Ticaret Anlaşması)

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GDP)

IGAD: Intergovernmental Authority on Development (Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi)

ILO: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)

ITA: International Trade Administration (Uluslararası Ticaret İdaresi)

ITAM: Instituto Tecnológico Autónomo de México (Meksika Özerk Teknoloji Enstitüsü)

İNSAMER: İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi

KEK: Karma Ekonomik Komisyonu

MFA: Minister of Foreign Affairs (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı)

NANTS: The National Association of Nigerian Traders (Nijeryalı Tüccarlar Ulusal Birliği)

NEPAD: New Partnership for Africa's Development (Yeni Ortak Kalkınma Planı)

PACCI: Pan Afrika Ticaret ve Sanayi Odası (Pan African Chamber of Commerce and Industry).

SACU: Southern African Customs Union (Güney Afrika Gümrük Birliği)

SADC: Southern African Development Community (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu)

STA: Serbest Ticaret Anlaşmaları

STB: Serbest Ticaret Bölgesi

TCCB: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı

TE: Trading Economics (Ticaret Ekonomisi)

TFTA: Tripartite Free Trade Area (Üçlü Serbest Ticaret Bölgesi)

TPP: Trans-Pacific Partnership (Trans-Pasifik Ortaklığı)

TUİÇ: Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları

UEMOA: Union Economique et Monétaire Ouest-Africaine (Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği)

UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development

UNECA: United Nations Economic Commission for Africa (Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu)

USAID: Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (United States Agency for International Development)

vd.: ve diğerleri

WAMZ: West African Monetary Zone (Batı Afrika Para Birliği)

WTO: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ))

GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğundan beri birçok faaliyet gerçekleştirmektedir. Günlük faaliyetlerinin çoğu ilk çağlarda sadece kendi hayatlarını idame ettirmeye yönelik iken zamanla takas sistemini geliştirmişlerdir. Sosyo ekonomik hayatın gelişmesi ile birlikte ticaret de gelişmiştir ve bireysel ihtiyaçları karşılamaya yönelik üretimden, piyasaya yönelik üretime geçilmiştir. 16. yüzyıldan itibaren coğrafı keşiflerin de etkisiyle uluslararası ticaret hacmi artmış ve ekonomik faaliyet içerisinde önemli bir konuma gelmiştir. Ticaret faaliyetlerinde son dönemde iç ve dış pazarlarda globalleşme sonucu artan rekabet koşulları ile ülkeler ekonomik entegrasyonlara yönelirken uluslararası ticaret faaliyetlerini de daha aktif olarak gerçekleştirmek durumunda kalmaktadırlar. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Afrika katasındaki ekonomik entegrasyon konusunun önemli bir örneğidir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın farklı bölgelerinde ekonomik birlik ve topluluklar hızlı bir artış göstermeye başlamıştır. Bu kapsamda araştırmada yer verilen uluslararası ticaret, ekonomik birlik, ekonomik entegrasyon ve taşımacılık kavramları kişiler, kuruluşlar ve ülkeler için oldukça önemli ekonomik kavramlar haline gelmiştir.

Yapılan alışmalar, ekonomik entegrasyon ve ekonomik ortaklık anaşmalarının, ekonomiler için farklı etkileri olabileceğini ortaya koymuştur. Farklı ekonomik yapıya sahip ülkelerin, ekonomik entegrasyonlardan farklı şekilde etkilenmelerini beklemek mantık gereğidir. Ekonomik entegrasyon, Batı Afrika veya ECOWAS lkeleri için de farklı sonuçlara yol açmıştır, her ülke aynı şekilde etkilenmemiştir. Bununla birlikte, Ekonomik birlikler ECOWAS lkelerinde küresel ticareti ve bölgesel entegrasyon gündemini takip etmek için bir fırsat sunmaktadır.

Bu araştırmanın konusunu uluslararası ticarete Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ile Türkiye arasındaki ticari ilişkileri incelemektir. Bu konu incelenirken ilk önce Afrika Kıtasındaki ekonomik birlikler

tanımlanacak ve daha sonra ECOWAS ile Avrupa Birliği ilişkileri analiz edilecektir. Daha sonra ise ECOWAS ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler ortaya konacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, uluslararası ticaret konusu genel hatlarıyla ele alınarak, uluslararası ticaretin türleri, uluslararası ticaret teorileri ve uluslararası ticaret politikaları incelenecektir. İkinci bölümde ise ekonomik iş birliği antlaşmaları, serbest ticaret bölgeleri, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik, ekonomik ve parasal birlik gibi ekonomik entegrasyon modelleri açıklanarak Afrika'daki ekonomik birlik ve topluluklar ortaya konacaktır.

Tezin nc bölümünde, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nun (ECOWAS) kuruluş süreçleri, tarihsel gelişimi, ye ülkeler ve geldiği noktalar açıklanacak ve ECOWAS ile AB arasındaki antlaşmalar ve uluslararası ticaret ele alınacaktır.

Tezin dördüncü bölümünde ECOWAS ile Türkiye arasındaki ticaret incelenecektir. Bu bölümde Topluluk içindeki ülkelerin Türkiye ile olan ekonomik faaliyetleri incelenmiştir. Yine aynı bölümde, Türkiye- ECOWAS arasındaki taşımacılık, mevcut taşımacılık yöntemleri ile alternatif yöntemler ele alınmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARI TİCARET

Uluslararası ticaret terimi, farklı ülkeler arasındaki tüm mal ve hizmet akışlarını ifade eder. Hizmet akışları olarak, uluslararası ticarete ulaşım, turizm ve ticari hizmetler gibi büyük ölçüdeki faaliyetler dikkate alınır. Uluslararası ticaret, en az iki ülke arasında değiş tokuş edilen tüm mallar, hizmetler ve sermayeyi kapsamaktadır. Uluslararası ticaretin en genel anlamıyla mal veya hizmetlerin ülke sınırları dışında belli bir tutar karşılığında alım ya da satımı işlemi olarak tanımlanması mümkündür (Chand, 2017). Bu tanımlardan uluslararası ticaret, iki veya daha fazla ülke arasındaki ticaret anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, iki veya daha fazla ekonomik alan arasındaki uluslararası ticaretin organizasyonuna atıfta bulunur: ticari uzlaşma yöntemleri, gümrük önlemleri, kambiyo riski yönetimi vb. ülke ve dünyanın geri kalanı veya iki ticaret bölgesi arasında uluslararası ticaretin ölçülmesini ve incelenmesini mümkün kılmaktadır (Suranovic, 2010: 5).

Uluslararası ekonomi; uluslararası ticaretin, uluslararası yatırımın ve uluslararası borçlanma ve borç vermenin sonuçlarını değerlendiren bir çalışma alanıdır. Uluslararası ekonomiyi iki temel alanda incelemek mümkündür; uluslararası ticaret ve uluslararası finans. Uluslararası ticaret bazı özellikleri nedeniyle ülke içi ticaretten ayrılabilir. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür; uluslararası ticaretin hükümet tarafından düzenlenmesi; bağımsız ulusal ekonomi politikası, ülkeler arasındaki sosyal ve kültürel farklılıklar; finansal ve ticari riskler Dış ticaret dengesi, ihracat ve ithalat arasındaki farkı ifade eder ve ülkenin uluslararası ticaretteki performansının ana göstergelerinden biridir. Ülke ile dünyanın geri kalanı arasındaki tüm ticari faaliyetleri cari işlemler dengesine başvurmak gerekmektedir (Suranovic, 2010 : 7-10). Sürekli cari açık veren ülkeler ekonomik istikrarsızlıklar yaşarlar.

Uluslararası ticaret, dünya pazarındaki tüm işlemleri içermektedir. Teknolojinin, üretim faaliyetinin yapısının ve toplumsal yapının değişmesi ile

birlikte uluslararası ticaretin kapsamı da zaman içerisinde değişmektedir. Temel olarak uluslararası ticaret bir ülkeye malların ve hizmetlerin yurt dışından satın alınmasını ve ihracatını içermektedir. Ancak büyük kamu pazarları bağlamında standart dışı sözleşmelere yol açan karşılıklı ticaret gibi yeni uluslararası ticaret biçimleri gelişmektedir. Karşılıklı ticaret, döviz yerine mal takası yoluyla yapılan uluslararası ticaret türüdür. Takas, karşı satın alma, tam anlamıyla tazminat, karşılığında satın alma, ofset anlaşmaları ve mali tazminat uluslararası ticaretin değişen yapısına örnek olarak verilebilir (Upskillist, 2023).

Dünya nüfusunun büyük bir bölümü az gelişmiş veya gelişmeye çalışan ülkelerde yaşamaktadır. Bu ülkelerin dünyadaki gelirden yeterli bir pay alamadıkları görülmektedir. Birçoğu aşırı yoksulluk içerisinde yaşamaktadır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin, gelişim gösterme konusunda azimlerinin her geçen gün arttığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemlerde bu ülkelerin temel amacı sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ve sanayi ürünlerinin diğer ülkelere ihracatının yapılmasıdır (Zidane, 2012: 17). Gelişmiş ülkeler de doğal olarak refah seviyelerini ve Dünya'daki gelirden aldıkları paylarını korumaya çalışmaktadırlar.

Dünya ekonomisinde dikkat çeken bir diğer unsur da gerek gelişmiş ülkelerde gerekse az gelişmiş ülkeler arasındaki bölgesel ekonomik birlik ve toplulukların giderek yaygınlaşmasıdır. Roma Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) takip eden dönemde Maastricht Antlaşması ile entegrasyonun bir sonraki evresine geçmiş ve ismini de Avrupa Birliği olarak belirlemiştir (Kıraç ve İlhan, 2010:193). Bu işbirlikleri bir taraftan siyasi anlaşmazlıkların azalmasını diğer taraftan da ekonomik çıkar sağlamayı amaçlamaktadırlar.

Avrupa'daki bu gelişmeye karşı ABD de, Kanada ve Meksika ile birlikte Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesini (NAFTA) kurmuştur. Japonya ve diğer uzak doğu ülkeleri ve pasifik ülkeleri ise Asya Pasifik Ülkeleri Topluluğunu (APEC) kurmuşlardır. Bu gelişmeler yaşanırken Afrika'da da benzer iktisadi entegrasyonlar gerçekleşmiştir; Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) iktisadi birleşme hareketlerine örnek verilebilir (API,2009:20). Bu toplulukların hem yerel hem de küresel ticaret hareketlerini artırdığı görülmektedir.

Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya ekonomisinin yeniden dizaynı için yapılan çalışmalarda serbest ticaretin sağlanması temel amaçlardan birisi olmuştur. GATT anlaşması ile başlayan süreç 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulmasına kadar uzanmıştır.

1980-2015 yılları arasında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) verilerine göre uluslararası ticaret 7,8 kat artarken, Dünya Bankası'nın açıkladığı rakamlara göre Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) 6,8 kat artış göstermiştir. Dünya çapındaki üretim ve ticaretin farklı oranlarda artmasının temel nedeni, mal ve hizmet ticaretinde korumacı önlemlerin genel olarak azaltılması olarak açıklanabilir. Uluslararası ticaretin hacmindeki bu değişim, ticaretin içeriğinde de yaşanmıştır (Krugman vd., 2015: 34-43). 2022 yılında Dünya GSYH değeri cari fiyatlar ile 100 trilyon dolar civarında gerçekleşmiştir. Dünya çapında ihracat 24.4 trilyon dolar, ithalat 22.4 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Investing, 2023).

1.1. Uluslararası Ticaret Teorileri

Uluslararası ticaret teorileri, Klasik İktisat Okulunun kurucusu olarak kabul edilen, Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı kitabına dayanmaktadır. Klasik iktisatçılara göre bireyler çıkarlarını en yüksek seviyeye çıkarmak için çalışırlar ve bunu yaparken de toplumsal refahı en yüksek seviyeye ulaştırırlar. Ayrıca işbölümü ve uzmanlaşma üretimde verimi artırır ve bu verim farkından yararlanmak için ülkelerin serbest ticarete izin vermesi gerekir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200).

Geleneksel teoriler karmaşık analizleri basit bir şekilde ele almak amacıyla bazı varsayımlar yaparlar. Bu varsayımlardan bazılarını şu şekilde ifade etmek mümkündür; dünyada iki ülke ve iki çeşit mal olduğu varsayılarak analiz basitleştirilir. Ülkeler arasındaki ticarete para kullanılmamakta ve taşıma giderleri analize dahil edilmemektedir. Ayrıca tam istihdamda faaliyette bulunan mükemmel bir ekonomide devlet müdahalesinin olmadığı varsayımı da analizi basitleştirmek için yapılır (Yapraklı, 2022:11). Entegrasyon görüşünün anlaşılmasında önemli olduğu için geleneksel teoriler burada kısaca ele alınacaktır.

1.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Mutlak Üstünlük Teorisi, Adam Smith'in 1776 tarihli "Ulusların Zenginliği" adlı kitabında ülkeler arasındaki ticaretin oluş sebeplerini açıklamak için öne sürdüğü, modern uluslararası ticaret teorisinin oluşmasına yol açan önemli teorilerden biridir. Bilindiği üzere bu teori öncesi dünyada mevcut olan Merkantilist yaklaşımda dünya servetinin sabit olduğu, uluslararası ticaretin "sıfır toplamli oyun" olduğu ve değiş tokuş yapan ülkelere birinin kazancının diğerinin de kaybını oluşturduğu benimsenmişti (Palacıoğlu,2018: 3).

Adam Smith korumacılığı savunan merkantilistlere temelde iki argüman üzerinden karşı çıkmıştır. Bu argümanlardan ilki mutlak üstünlüktür; ülke daha verimli ürettiği malı üretip, ihraç etmelidir. İkinci argüman ise işbölümü ve uzmanlaşmanın getireceği verim artışıdır. Ülke bir malı ne kadar büyük bir Pazar için üretirse o kadar verimli ve düşük maliyet ile üretebilir (Suranovic, 2010:88).

Adam Smith'in uluslararası ticaret teorisi bazı basitleştirici varsayımlar içermektedir. Emegın tek üretim faktörü olması ve maliyetin emek tarafından belirlenmesi, ekonominin tam istihdam ideal durumunda dengede bulunması, iki mallı iki ülkenin var olması ve serbest ticaret bu varsayımlar arasında sayılabilir (Çitil, 2020: 107). Tabii ki tüm varsayımlar bunlardan ibaret değildir.

Mutlak üstünlük teorisi uluslararası ticareti açıklayan öncü teorilerdendir ve ulaştığı sonuç; tüm ülkelerin uluslararası ticaretten karlı çıktığıdır. İş bölümünün sağladığı uzmanlaşma verim artışına neden olmakta ve ülkelerin belirli malların üretiminde uzmanlaşması toplam faydayı artırmaktadır. Ancak günümüzde uluslararası ticaretin yalnız küçük bir kısmı mutlak üstünlük ilkesi kullanılarak açıklanabilmektedir. Farklı durumları açıklamak için birçok teori geliştirilmiştir (Kozak ve Shengelia, 2016 : 50-52).

1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

David Ricardo, Adam Smith tarafından açıklanamayan , her ülkenin en az bir mal için mutlak bir üstünlüğe sahip olmadığı durumdaki ticaretin nasıl olacağını açıklamıştır. Ricardo'nun katkısını iki temel başlıkta toplamak mümkündür; Smith'i düzelteren ve uluslararası ticarete yönelik tüm klasik yaklaşımın temelini oluşturacak olan karşılaştırmalı üstünlük ilkesi ve ülkeler arasındaki üretim verimliliği farklılıklarına dayalı değişim olasılığıdır (Kanti , 2010 :38).

David Ricardo teorisini yine iki ürün ve iki ülke örneğini kullanarak açıklar. Bir ülke her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip olduğu halde bir malda sahip olduğu verim farkı daha fazladır. Örneğinde gıysi ve şarap malları ve Portekiz ile İngiltere ülkelerini kullanır. Ricardo, İngiltere'nin kumaş üretiminde karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olacağını ve Portekiz'e kumaş ihraç edeceğini, Portekiz'in ise şarap üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacağını ve İngiltere'ye şarap ihraç edeceğini savunmuştur (Feenstra ve Taylor, 2017 : 88). Bu örnekten, bir ülkenin diğer malları ne kadar iyi ürettiğine kıyasla en iyi ürettiği malları üretmede karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu görülebilir. Yani, Portekiz her iki malın üretiminde İngiltere'den daha iyi dezavantajlı olmasına rağmen, Portekiz şarap üretiminde kumaştan daha iyidir ve İngiltere kumaş üretiminde şaraptan daha iyidir. (Suranovic, 2010 : 67-69). Bu teori sayesinde iki malda da verim üstünlüğüne sahip bir ülke ile diğer ülke arasında neden dış ticaret yapıldığı açıklanabilmiştir.

1.1.3. Faktör Donatımı Teorisi

Heckscher-Ohlin modeli uluslararası ticareti her ülkedeki üretim faktörlerinin yoğunluğuna bağlı olarak açıklamaktadır ve Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlüğüne dayanmaktadır (Çitil, 2020: 110). Bu model İsveçli ekonomistler Eli Heckscher (1919) ve Bertil Ohlin (1933), ardından Paul Samuelson (1948) tarafından geliştirilmiştir (Giri,2022:2).

Heckscher-Ohlin modeli, malların sermaye ve emek olmak üzere iki faktör kullanılarak üretildiğini kabul eder. Bazı mallar sermaye yoğun iken bazı mallar emek yoğundur Her ülkede sermaye-emek oranı farklıdır ve bu durum

uzmanlaşmaya neden olur. Ülkeler arasındaki sermaye-emek oranı farkı ne kadar büyük olursa, uzmanlaşma herkes için o kadar avantajlı olur. Heckscher-Ohlin teoremine göre, her ülke kendi üretim faktörünün görece olarak en bol olduğu malı üretir ve ihraç eder (Krugman vd., 2015 : 108-134). Çünkü bol olan üretim faktörü nispeten daha ucuz olacaktır.

Heckscher – Ohlin – Samuelson (HOS), ülkelerin uzmanlaşarak ve ticaret yaparak toplam gelirlerini artırdığını söylemektedir, diğer bir ifade ile tüm ülkelere uluslararası ticaretten avantajlı çıkmaktadır. Stolper ve Samuelson, bir ülke içinde faktörlerin ücretlendirilmesinde farklılıklar olduğunu eklemiştir (Suranovic, 2010: 189-192). Bir ülke “emek yoğun” ürünlerde uzmanlaşırsa, işçilerin ücretleri artar ve sermaye sahiplerinin kârları azalır ve bunun tersi de ülke “sermaye yoğun” ürünlerde uzmanlaşırsa. Bu nedenle HOS modeli, Kuzey-Güney ilişkilerinin çok özel bir vizyonunu sunar: gelişmekte olan ülkeler genellikle sermayeden daha fazla emeğe sahip olduklarından, düşük katma değerli ürünlerde uzmanlaşmaları bu nedenle haklı çıkar. 1970’lerden ve 1980’lerden itibaren, HOS modeli, uluslararası ticarete gözlemlenenlere uymadığı için şiddetle eleştirilmiştir (Feenstra & Taylor, 2017: 203-206).

Özetle; uluslararası ticaret teorileri ülkeler arasındaki alış-veriş ve ticaretin neden yapıldığını, söz konusu hangi mal ve hizmetlerin ticarete konu olacağını ve uluslararası ticaret hadlerinin nasıl oluştuğunu açıklayan teorilerden oluşmaktadır. Bu teoriler ülkelerin serbest ticaret şartları altında ticaret yaptığı sürece elde edecekleri dış ticaretten kazançları ve dolayısıyla da refah seviyesinde artış sağlayacaklarını ortaya koymaktadır. Teknolojideki değişim ile birlikte üretimin ve ticaretin yapısı da değişmekte ve ticareti açıklamaya çalışan yeni teoriler geliştirilmektedir.

1.2. Uluslararası Ticaret Politikaları

Devletler halklarının refah seviyelerini artırmak amacıyla ekonomiye müdahale ederler. Bu müdahale ülke içindeki ekonomik faaliyeti yönlendirmek amacı güdebileceği gibi uluslararası ticaretin seyrini değiştirmeyi de amaçlayabilir.

1.2.1 Uluslararası Ticaret Politikasının Tanımı ve Amaçları

Uluslararası ticaret politikası; devletler tarafından ülkenin gerçekleştirdiği uluslararası ticaretin miktarını ve içeriğini etkilemek amacıyla yapılan düzenlemeleridir. Yani ülke yönetimlerinin nihai amaçları olan istihdam sağlamak ve ülkenin katma değeri yükseltmek için ithalat ve ihracatı etkilemek amacıyla uygulanan politikalardır (Bölek, 2013: 12).

Uluslararası ticaretin düzenlenmesi için bazı önlemlerin alınması, devletin diğer ülkelerle ticari ilişkiler üzerinde değişiklik yapmayı amaçladığı anlamını içermektedir. Uluslararası ticaret politikasının ana hedefleri şunlardır (Suranovic, 2010: 328-330):

- İhracat ve ithalatın hacim değişimi,
- Dış ticaret yapısındaki değişiklikler,
- Ülkeye gerekli kaynakları sağlamak,
- İhracat ve ithalat fiyatları oranındaki değişiklik,

Tek taraflı önlemler sistemi, İkili anlaşmaların taahhüt edilmesi, Çok taraflı anlaşmaların taahhüt edilmesi şeklinde farklı yaklaşımlar ile politika uygulamaları yapılabilir. Uluslararası Ticaret Politikası liberalizasyon veya ticareti engelleyici kapsamda uygulanabilir. Serbest piyasa arz ve talep güçleri temelinde gelişen dış ticarete devlet müdahalesinin asgari düzeyde olması, serbest ticaret politikası kapsamında anlaşılmaktadır. Tarifeler ve tarife dışı ticaret politikası araçlarının kullanılması devlet politikasına korumacılık denmektedir (Kozak ve Shengelia, 2016: 62-66.)

Korumacılık politikası, ülkedeki belirli endüstrilerin gelişmesine katkıda bulunur; genellikle tarım ülkelerinin sanayileşmesi için gerekli bir koşuldur.

İstihdamın artmasına neden olacağı gibi dış açıkların frenlenmesini de sağlar. Tarife olarak ifade edilen gümrük vergileri uluslararası ticaretin önündeki en yaygın engel türüdür. Dünya Ticaret Örgütü'nün temel amaçlarından biri de, üye ülkelerin karşılıklı tarife indirimlerini müzakere etmelerini sağlamaktır (Suranovic, 2010 : 466-469). Son yıllarda tarifelerin indirilmesi yönündeki baskı tarife dışı engellerin yaygın şekilde kullanılmasına neden olmaktadır.

1.2.2. Uluslararası Ticaret Politikasının Araçları

Hükümetlerin tarih boyunca ülkelerinin dış ticaretine müdahale etmek amacı ile kullanmış oldukları geleneksel araçlar gümrük tarifeleri olmuştur. Ancak gümrük tarifelerinin azaltılması yönündeki baskılar ve bu araçların etkilerinin de nispeten azalması, tarifelerin yerine çok sayıda yeni araç ve düzenlemelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1.2.2.1. Gümrük Tarifeleri

Ticaret politikalarının en temel aracı olan tarife, ülkeye bir mal ithal edildiğinde alınan bir vergi olarak tanımlanabilir. Mal ithalatında uygulanan gümrük vergilerine tarife denir. Tarifeler, ülkede üretilen yerel ürünlere, yurt dışında üretilip ithal edilen benzer mallara göre fiyat avantajı sağlamaktadır ve ayrıca devletler için de bir gelir kaynağıdır (WTO,2023). Spesifik vergiler mal adedi başına belirli bir miktar vergi alınmasını içermektedir. Ad valorem tarifeler ise ithal edilen malların değerinin bir kısmı olarak alınan vergilerdir. Her iki tarife uygulamasında da, ithal malın maliyeti artmaktadır.

Tarifelerin uygulanmalarının temelde iki yönü olmuştur; devlet hazinesine gelir sağlamak ve ülke içerisindeki belirli yerel sektörleri korumak. Tarife uygulaması son dönemlerde popülerliğini kaybetmiştir çünkü artık hükümetler genellikle yerli sanayileri ithalat kotaları ve ihracat kısıtlamaları veya teknik şartnameler gibi çeşitli tarife dışı engeller yoluyla korumayı tercih etmektedir (Krugman, Obstfeld, & Melitz, 2015 : 230-231).

1.2.2.2. Tarife Dışı Araçlar

Gümrük tarifelerinin dışında, genellikle ithalatı önleyerek ülkeden döviz çıkışını önlemek ve yine yerli üretimi desteklemek amacıyla hükümetin kararıyla yapılan müdahale önlemleridir. Son dönemde yaygınlığı artan tarife dışı engeller özellikle gelişmiş ülkelerde korumacı politika aracı olarak sıklıkla kullanılmaktadır (Keşap ve Sandalcılar, 2021: 263).

Tarife dışı engellerin yaygınlaşması, uygulanmalarının hükümetin ayrıcalığı olması ve uluslararası anlaşmalarla düzenlenmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Hükümetler, DTÖ tarafından düzenlenen tarifelerle mümkün olmayan her türlü tarife dışı engeli uygulamakta serbesttir. Öte yandan, tarife dışı engeller genellikle malların fiyatının hemen artmasına neden olmaz ve bu nedenle tüketici etkilerini ek vergi şeklinde hissetmez. Tarife dışı engeller niceliksel, gizli ve mali olmak üzere gruplara ayrılabilir (Kozak & Shengelia, 2016 : 66-75).

1.2.2.3. İhracat Teşvik Araçları

Devletlerin ülke ekonomilerine müdahalede kullandıkları araçlarından biri de teşvihtir. Uluslararası ticareti ülke lehine çevirebilmek için ihracatın artırılabilmesi amacıyla, mal üretip ihraç edecek firmalara teşvik verilmesi politikasıdır. İhracata teşvik etme konusunda; ihracatı destekleyerek firmaların uluslararası pazarlara ve küresel rekabete açılmalarının sağlanabilir. Bahsi geçen rekabet artışı sağlanabilirse, ortaya çıkacak verimlilik artışlarıyla yeni teknolojilerin kullanımının gerçekleştirilmesi de ayrıca başarılabilir. Bu teşviklerin olumlu yanları olmasına rağmen, ihracat yapan sanayilere yeterli teşvik sağlanmayabilir (Saçık, 2009: 165).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK ENTEGRASYON ve AFRİKADAKİ EKONOMİK BİRLİK ve TOPLULLUKLAR

Dünyanın diğer bölgelerindeki ekonomik birlikler gibi Afrika Kıtasında da çeşitli oluşumlar vardır. Afrika'da ekonomik birlik ve topluluklar, kıtada bulunan ülkelerin aralarındaki ticaretin geliştirilmesi ve ekonomik entegrasyonun sağlanması amacıyla kurulmuştur. Bu birlikler arasında en önemlileri Afrika Birliği (AU) ve Ekonomik Topluluklar arasında Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Doğu Afrika Topluluğu (EAC) Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS), Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Doğu Afrika Topluluğu (EAC), Arap Mağrip Birliği (UMA) ve Sahel-Sahara Devletleri Topluluğu (CEN-SAD) gibi bölgesel ekonomik topluluklardır.

Türkiye, Afrika'daki ekonomik birlik ve topluluklarla ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Türkiye, Afrika ülkeleri arasındaki ticareti artırmayı ve ekonomik iş birliğini güçlendirmeyi hedefleyen bir Afrika Stratejisi belirlemiştir. Bu strateji, Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ekonomik, siyasi, kültürel ve insani alanda ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Ekonomik entegrasyon, farklı ülkelerin ekonomilerinin iş birliği yaparak bir araya gelmesi ve ortak pazarlar oluşturmasıdır. Bu iş birliği, gümrük birliği, ortak para birimi, serbest ticaret anlaşmaları ve diğer ekonomik anlaşmalar gibi farklı yollarla gerçekleştirilebilir. Afrika kıtası, çok sayıda ekonomik birlik ve topluluğa sahiptir. Bu birliklerin çoğu, Afrika kıtasındaki ülkelerin ekonomilerini bir araya getirerek ticaretin artırılması, yatırımların çekilmesi ve kalkınmanın teşvik edilmesi amacıyla kurulmuştur.

2.1. Ekonomik Entegrasyon Kavramı

Ekonomik entegrasyon, farklı ülkelerin ekonomilerinin iş birliği yaparak bir araya gelmesi ve ortak pazarlar oluşturmasıdır. Bu iş birliği, gümrük birliği, ortak para birimi, serbest ticaret anlaşmaları ve diğer ekonomik anlaşmalar gibi farklı yollarla gerçekleştirilebilir (İncekara, 1995 : 41). Farklı seviyelerdeki entegrasyonlar ülkelerin benzerliklerine ve nihai amaçlarına göre belirlenir.

Ekonomik entegrasyonun temel amacı, ülkeler arasındaki ticaret engellerini azaltmak ve ticaretin serbestleştirilmesi yoluyla ekonomik kalkınmayı teşvik etmektir. Bu, ülkeler arasındaki ticaret hacmini artırarak, ölçek ekonomisinden yararlanmayı, rekabeti artırmayı ve ürünlerin ve hizmetlerin kalitesini artırmayı mümkün kılar (Şanlı, 2008 : 8).

Ekonomik entegrasyon aynı zamanda yatırımları da teşvik eder ve ülkeler arasındaki ekonomik faaliyetleri daha verimli hale getirir. Bunun yanı sıra, ekonomik entegrasyon süreci, ülkeler arasında politik istikrarın artmasına da katkıda bulunabilir. Ancak, ekonomik entegrasyon aynı zamanda bazı dezavantajlar da getirebilir. Örneğin, bazı sektörlerdeki işletmeler ve çalışanlar bu süreçten olumsuz etkilenebilir. Bunun yanı sıra, ülkeler arasındaki ekonomik bağımlılık artabilir ve ekonomik krizlerin diğer ülkeleri de etkilemesi söz konusu olabilir (Ertürk, 2006 : 21). Nitekim Dünya’da bulaşıcılık ismi verilen etki nedeniyle, bir ülkede çıkan kriz hızla diğer ülkelere sirayet etmektedir.

Ekonomik entegrasyonun farklı seviyeleri vardır. En düşük seviyede, ülkeler arasında serbest ticaret anlaşmaları (STA) imzalanabilir, daha yüksek seviyelerde ise ortak pazarlar, gümrük birliği, ortak para birimi ve hatta ekonomik birlikler gibi daha yoğun bir iş birliği söz konusu olabilir. Bu seviyeler, ülkelerin siyasi iradeleri ve ekonomik durumlarına bağlı olarak değişebilir (İncekara 1995 : 16). Avrupa Birliği aşamalı olarak en yüksek ekonomik birlik aşamasına geçmiş ve ortak para birimi olan Euro kullanmaya başlamıştır.

2.2.Ekonomik Entegrasyon Çeşitleri

Ekonomik entegrasyon, iki veya daha fazla ülkenin ticari iş birliği yaparak ekonomilerini birleştirdiği ve güçlendirdiği bir süreçtir. Bu iş birliği, ülkelerin ticaret, yatırım, sermaye, insan ve teknoloji hareketleri gibi bir dizi alanı kapsayabilir. Ekonomik entegrasyonun amacı, ticaretin serbestleştirilmesi, ekonomik büyümenin artırılması, iş birliği ve rekabetin sağlanmasıdır (Dilek, 2016 : 12). Ekonomik entegrasyon, farklı seviyelerde gerçekleşebilen bir süreçtir ve birçok çeşidi vardır. Ekonomik entegrasyon çeşitleri şunlardır (Uyar, 2007 : 86):

1. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA): İki veya daha fazla ülke arasında imzalanan bir anlaşmadır ve bu anlaşma ile ülkeler arasındaki ticaretin önündeki engeller kaldırılır. Ancak bu anlaşmada, ülkelerin kendi tarifelerini koruma hakkı saklıdır. Yani her ülke kendi dış ticaret politikasını uygular ve diğer ülkelere karşı korunma politikaları uygulayabilir.
2. Gümrük Birliği: İki veya daha fazla ülke arasında imzalanan anlaşmadır ve bu anlaşma ile ülkeler arasındaki ticaretteki engeller kaldırılır. Ancak, gümrük birliğinde, ortak bir dış tarife uygulanır. Yani, ülkeler kendi aralarında serbest ticaret yaparken, diğer ülkelere ithal edilen mallara aynı tarifeyi uygularlar. Farklı tarife uygulama imkanı bulunmamaktadır.
3. Ortak Pazar: Gümrük birliği ile benzer bir yapıya sahip olan ortak pazar, birkaç ülkenin aralarındaki ticaretteki engelleri kaldırdığı ve aynı zamanda ortak bir dış tarife uyguladığı bir ticaret bölgesidir. Ancak, ortak pazarda, serbest ticaretin yanı sıra faktörlerin serbest dolaşımı da sağlanır. Yani, insanlar, sermaye ve işgücü gibi faktörler ülkeler arasında serbestçe hareket eder.
4. Ekonomik Birlik: Bu, birkaç ülkenin aralarında tam bir ekonomik birliktelik oluşturduğu en yoğun entegrasyon çeşididir. Bu birlik, ülkeler arasında serbest ticaret, ortak bir dış tarife, faktörlerin serbest dolaşımı, ortak para birimi, ortak bütçe ve ortak bir hükümet gibi daha yoğun bir işbirliği sağlar. Örnek olarak, Avrupa Birliği (AB) verilebilir.

2.2.1.Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgesi (STB), iki ya da daha fazla ülkenin aralarındaki ticaret engellerini kaldırdıkları, ancak her ülkenin kendi dış tarifelerini koruduğu bir ticaret anlaşmasıdır. Bu ticaret anlaşması ile ülkeler arasındaki gümrük vergileri, kotalar ve tarife dışı engeller gibi ticaret engelleri kaldırılır (Acar, Gültekin-Karakaş, 2017 : 11).

Serbest ticaret bölgesi, ülkelerin ticaret hacimlerinin artmasını sağlar ve mal ve hizmetlerin daha ucuz ve daha çeşitli hale gelmesine olanak tanır. STB, ülkelerin ekonomik kalkınmasını destekleyerek, iş birliği ve ortak yatırım imkânları sağlar. Ancak, her ülkenin kendi dış tarifelerini koruması, ülkeler arasında hala ticari farklılıkların bulunmasına neden olabilir. Örneğin, Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) veya Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) gibi birçok ülke arasında imzalanan serbest ticaret anlaşmaları verilebilir (Acar, Gültekin-Karakaş, 2017 : 15).

Afrika’da Serbest Ticaret Bölgesi (AFCFTA), Afrika ülkelerinin aralarındaki ticaret engellerini kaldırdıkları ve böylece Afrika genelinde serbest ticaretin gelişmesini hedefleyen bir ticaret anlaşmasıdır. AFCFTA anlaşması, 2018 yılında Afrika Birliği ülkeleri tarafından imzalanmıştır ve Afrika’nın ticari entegrasyonunu artırmak için tasarlanmıştır (Kibritçioğlu, 1997 : 84).

AFCFTA, Afrika’nın büyük bir bölümünü kapsayan bir serbest ticaret bölgesi oluşturmayı hedeflemektedir. Anlaşma, tarım ürünleri, sanayi ürünleri ve hizmetler dâhil olmak üzere birçok alanda ticaret engellerini kaldırmayı hedeflemektedir. Bu sayede, Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacminin artması, ekonomik büyüme ve iş birliği sağlanması hedeflenmektedir (EAC Outlook, 2019 : 2).

AFCFTA anlaşması, Afrika kıtasındaki ticari entegrasyonu güçlendirmesi bakımından önemli bir adımdır. Anlaşmanın hayata geçmesi ile birlikte Afrika ülkeleri arasındaki ticaret hacmi artacak, daha fazla iş birliği ve yatırım fırsatları ortaya çıkacak ve Afrika kıtasının ekonomik kalkınması desteklenecektir (Kinunda-Rutashobya, 2003 : 5).

2.2.2.Gümrük Birliği

Gümrük birliği, iki ya da daha fazla ülkenin aralarındaki ticaret engellerini kaldırarak, ortak bir dış tarife uygulaması benimseyerek ve ülkeler arasındaki ticarete serbest dolaşım sağlayarak bir ekonomik uyum formudur. Gümrük birliği, üye ülkelerin aralarındaki ticaretin artmasını ve böylece ekonomik büyümenin teşvik edilmesini hedeflemektedir (Uyar, 2007 : 30).

Afrika Gümrük Birliği (AFCFTA), 54 Afrika ülkesinin ekonomik iş birliği için bir araya gelerek oluşturdukları bir ticaret anlaşmasıdır. Bu anlaşmanın amacı, Afrika kıtası içinde serbest ticareti teşvik etmek, ticaret engellerini azaltmak ve ticaretin gelişimini sağlamaktır. AFCFTA, Afrika kıtasının ekonomik bütünleşmesini sağlamayı ve Afrika'nın küresel ekonomide daha etkin bir oyuncu olmasını amaçlamaktadır. Anlaşma, Afrika kıtasındaki yaklaşık 1,3 milyar insanı kapsamaktadır ve bu, dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesi olmasını sağlamaktadır (ADB Group, 2019:18).

Afrika Gümrük Birliği'nin hedefleri arasında, ticaretin kolaylaştırılması, sınır ötesi ticaretin artırılması, yatırımın teşviki, gümrük vergilerinin azaltılması, ticaret engellerinin kaldırılması ve ticari faaliyetlerin standartlaştırılması yer alır. Bu hedeflere ulaşmak için, birlik üyeleri arasında serbest ticaret anlaşmaları imzalamayı ve ortak bir gümrük tarifesi oluşturmayı planlamaktadır. Afrika Gümrük Birliği'nin kurulması, Afrika kıtasının ekonomik entegrasyonunu ve birlikte hareket etme kabiliyetini arttırmayı amaçlayan daha geniş bir çabanın bir parçasıdır. Bu çaba, Afrika Birliği'nin 2063 Ajandası olarak bilinen bir planı içermektedir ve Afrika kıtasının sürdürülebilir kalkınmasını hedeflemektedir.

Gümrük birliği, üye ülkelerin arasındaki ticarete serbest dolaşımı sağladığından, gümrük vergilerinin kaldırılması veya ortak bir dış tarife uygulaması benimsenmesi ile diğer ekonomik entegrasyon formundan serbest ticaret bölgesinden farklıdır (Aktaş, Güven, 2005:3). Gümrük birliği, üye ülkeler arasında bir ortak pazar oluşturmaz, ancak ticaretteki engellerin kaldırılması, üye ülkelerin rekabet gücünü artırabilir. Örnek olarak, Avrupa Birliği'nin (AB) bir parçası olan Gümrük Birliği verilebilir. AB ülkeleri arasındaki ticarete gümrük vergileri kaldırılmıştır ve AB, üye

lkeler arasında bir ortak dış tarife uygulamaktadır. Bu sayede, AB lkeleri arasındaki ticaret artmış, ekonomik entegrasyon sağlanmış ve AB, uluslararası ticaret müzakerelerinde daha güçlü bir konuma gelmiştir (Uyar, 2007 : 48).

Afrika'da Gümrük Birliği, Afrika lkelerinin aralarındaki ticaret engellerini kaldırdığı, ortak bir dış tarife uygulaması benimsediği ve ülkeler arasında serbest dolaşım sağladığı bir ekonomik entegrasyon formudur. Bu anlaşma, Afrika Birliği lkeleri tarafından 2015 yılında imzalanmıştır ve Afrika genelindeki ekonomik entegrasyonu güçlendirmeyi hedeflemektedir. Afrika Gümrük Birliği, Afrika lkeleri arasındaki ticaretin artırılmasını, ekonomik kalkınmanın desteklenmesini, iş birliği ve yatırım fırsatlarının ortaya çıkmasını hedefler. Bu anlaşma ile ye ülkeler arasındaki ticarete gümrük vergileri kaldırılır ve ortak bir dış tarife uygulanır. Ayrıca, ye ülkeler arasında serbest dolaşım sağlanarak ticaretin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır (Beresford, 2016 : 80).

Afrika Gümrük Birliği, Afrika lkeleri arasındaki ekonomik entegrasyonu güçlendirmek için önemli bir adımdır. Anlaşmanın hayata geçmesi ile birlikte, Afrika lkeleri arasındaki ticaret hacmi artacak, iş birliği ve yatırım fırsatları ortaya çıkacak, Afrika kıtasının ekonomik kalkınması desteklenecektir. Ancak, anlaşmanın tam olarak uygulanması ve ye ülkelerin bu anlaşmaya uyum sağlaması zaman alabilmektir.

2.2.3. Para Birliği

Afrika'da para birliği konusu, uzun yıllardır tartışılan bir konudur. Afrika kıtasındaki birçok ülke, benzer ekonomik yapılarına rağmen farklı para birimlerine sahiptir. Bu durum, ticaret ve yatırımın önündeki engellerden biridir ve ekonomik bütünleşmeyi zorlaştırır. Afrika'da para birliği, Afrika lkeleri arasında ortak bir para birimi ve merkezi bir bankanın kurulması yoluyla ekonomik entegrasyonun daha da ileriye taşınmasıdır. Afrika'da Para Birliği'nin nerisi, 1991 yılında Afrika Birliği Komisyonu tarafından yapılmıştır. 2007 yılında "Afrika Birliği Para Birimi Projesi" adı altında bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışmada, 2021 yılına kadar Afrika kıtasında tek bir para birimi kullanımı hedeflenmiştir ancak bu hedefe

ulaşılamamıştır. Bu Proje, Afrika kıtasındaki ülkelerin milli para birimlerinin yerine tek bir para birimi kullanmasını ve böylece Afrika ülkeleri arasında ticareti kolaylaştırmasını amaçlamaktadır. Bu sayede, ülkeler arasındaki para birimi değişim maliyetleri azaltılacak ve ülkeler arasındaki ticaretin artması beklenmektedir ve Afrika kıtasının ekonomik kalkınmasını hızlandırmayı hedeflemektedir (ADB Group, 2019:22).

Afrika'da para birliği fikri, üye ülkeler arasındaki ticareti kolaylaştıracak, ekonomik büyümeyi teşvik edecek ve Afrika kıtasında işbirliği ve yatırım fırsatlarını artıracaktır. Ancak, para birliği fikri uygulanması oldukça zor bir süreçtir ve üye ülkelerin makroekonomik koşulları, para politikaları ve ekonomik yapıları arasındaki farklılıklar nedeniyle zorluklarla karşılaşılabilir. Yani Afrika'da para birliği konusu, ekonomik ve siyasi faktörlerin yanı sıra kültürel farklılıklar nedeniyle de zorlu bir süreçtir. Ancak, Afrika'da para birliğinin oluşturulması, ekonomik bütünleşme ve kıtadaki ekonomik gelişmenin hızlandırılması için önemli bir adım olabilir (Adebayo, 2009 : 62).

Afrika'da ECOWAS, Batı Afrika'daki 15 ülkeden oluşan bir bölgesel ekonomik topluluktur. Bu topluluğun ülkeleri arasında benzer ekonomik yapılar, para birimleri ve ticaret anlaşmaları bulunmaktadır. ECOWAS para birliği, 1983 yılında kabul edilen ECOWAS Protokolü ile öngörülmüştür. Protokol, Batı Afrika Para Birliği'ni (WAMZ) ve Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği'ni (UEMOA) oluşturma hedeflerini belirlemiştir. UEMOA, ECOWAS para birliğinin alt gruplarıdır ve her biri kendi ortak para birimine sahiptir (Ajulo, 1989 : 52).

Bununla birlikte, Afrika'da bazı para birliği girişimleri de mevcuttur. Örneğin, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ülkeleri, ortak bir para birimi olan CFA Frank'ı kullanmaktadır. Benzer şekilde, Doğu Afrika Topluluğu (EAC) ülkeleri, ortak bir para birimi olan Doğu Afrika Şilini üzerinde çalışmaktadır. Ancak, bu girişimlerin tam olarak uygulanması ve üye ülkelerin tümü tarafından kabul edilmesi zaman alabilir. ECOWAS para birliği, Batı Afrika ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini artırmayı, ticareti kolaylaştırmayı ve bölgesel ekonomik entegrasyonu sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak, üye ülkeler arasındaki ekonomik

farklılıklar ve diğer zorluklar nedeniyle bu planın tam olarak hayata geçirilmesi birkaç kez ertelenmiştir (Akinkugbe, 2017 : 12).

2.2.4.Ortak Pazar

Afrika’da Ortak Pazar, Afrika ülkelerinin aralarındaki ticaret engellerini kaldırdığı, ortak bir dış tarife uygulaması benimsediği ve ülkeler arasında serbest dolaşım sağladığı bir ekonomik entegrasyon formudur. Afrika’da Ortak Pazar, Afrika Birliği’nin öncülüğünde ve 1994 yılında kurulmuştur. Afrika’da Ortak Pazar, Afrika kıtasında ekonomik entegrasyonu artırmayı amaçlayan Afrika Birliği’nin (AU) öncelikli hedeflerinden biridir. Afrika kıtası, birçok küçük ve orta ölçekli ekonomiye sahip ülkelerden oluşmaktadır. Bu nedenle, Afrika’da ortak pazar oluşturulması, ülkeler arasındaki ticareti kolaylaştırabilir ve ekonomik büyümeyi teşvik edilir (DEİK, 2021 : 16).

Afrika’da ortak pazar oluşturma çalışmaları, özellikle Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması (AFCFTA) ile hız kazanmıştır. AFCFTA, 54 Afrika ülkesinin imzaladığı bir serbest ticaret anlaşmasıdır ve 1 Ocak 2021’de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma, Afrika ülkeleri arasında gümrük tarifelerini ve ticaret engellerini kaldırmayı, ticareti kolaylaştırmayı ve ortak bir pazar oluşturmaya hedeflemektedir. AFCFTA, Afrika kıtasındaki yaklaşık 1,3 milyar insanı kapsamaktadır ve bu, dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesi olmasını sağlamaktadır. AFCFTA ile birlikte, Afrika kıtasındaki ülkeler arasında daha fazla ekonomik entegrasyon ve ticaretin artması beklenmektedir. Bu da, bölgesel ekonomik büyümeyi artırmaya, yoksulluğu azaltmaya ve iş imkânlarını genişletmeye yardımcı olabilir (DEİK, 2021 : 22).

Ancak, Afrika’da Ortak Pazar anlaşmasının tam olarak uygulanması ve üye ülkelerin bu anlaşmaya uyum sağlaması zaman alabilir. Ayrıca, üye ülkeler arasındaki makroekonomik koşullar ve farklı ekonomik yapılar, bu anlaşmanın tam olarak uygulanmasını zorlaştırabilir (Devarajan, Kasekende ,2011 : 11).

2.2.5. Ekonomik İş Birliği Anlaşmaları

Ekonomik İş Birliği Anlaşmaları (EİB), ülkeler arasında ekonomik ilişkileri güçlendirmeyi ve ticareti artırmayı hedefleyen anlaşmalardır. Bu anlaşmalar, ülkelerin ekonomik, ticari ve yatırım politikalarını birbirine yaklaştırmak için tasarlanmıştır. EİB, ülkeler arasında serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri, ortak pazarlar ve para birliği gibi farklı ekonomik entegrasyon düzeylerini kapsar (Black, 2016 : 193).

EİB'nin amacı, ülkeler arasındaki ticareti kolaylaştırmak, yatırım fırsatlarını artırmak, ülkeler arasındaki ekonomik iş birliğini geliştirmek ve ekonomik büyümeyi teşvik etmektir. Bu anlaşmalar, üye ülkeler arasında ticaret engellerini kaldırmayı, ortak bir dış tarife uygulamayı, serbest dolaşımı ve yatırımları teşvik etmeyi hedefler.

EİB, ülkeler arasındaki ekonomik iş birliğini artırarak, küresel ekonomide daha rekabetçi hale gelmelerine yardımcı olabilir. Bu anlaşmalar, ülkelerin ticaret potansiyellerini artırarak, mal ve hizmetlerin daha serbest dolaşımını sağlar. Ayrıca, yatırım fırsatlarının artması, ülkelerin ekonomik büyümesini teşvik eder. Örneğin, Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP) ve Güney Kore ile AB Serbest Ticaret Anlaşması (FTA) gibi birçok EİB anlaşması vardır. Bunların yanı sıra, Afrika Birliği'nin Afrika'da Serbest Ticaret Bölgesi (AFCFTA), Gümrük Birliği (SACU) ve Ortak Pazar (EAC) gibi AYB girişimleri de bulunmaktadır (Nafziger, 2012 :15).

Afrika kıtasında, ülkeler arasında ekonomik iş birliğini artırmayı hedefleyen birçok anlaşma ve girişim bulunmaktadır. Bu anlaşmalar ve girişimler, Afrika ülkeleri arasındaki ticareti kolaylaştırmayı, yatırımı teşvik etmeyi, bölgesel ekonomik entegrasyonu artırmayı ve kıtanın ekonomik kalkınmasını hızlandırmayı amaçlamaktadır. Afrika kıtasında da birçok Ekonomik İş Birliği Anlaşması (EİB) bulunmaktadır. Afrika'daki EİB'ler genellikle bölgesel ölçekte olup, Afrika Birliği'nin (AU) bölgesel ekonomik topluluklarının (BET) çoğu tarafından yönetilmektedir.

Afrika kıtasında önemli ekonomik iş birliği anlaşmaları ve girişimlerinden ve EİB anlaşmaları şunları içerir (UEMOA, 2022 :12):

1. Afrika'da Serbest Ticaret Bölgesi (AFCFTA): AFCFTA, Afrika kıtasındaki tüm ülkeler arasında bir serbest ticaret bölgesi kurmayı amaçlayan bir anlaşmadır. AFCFTA, 54 üyesi olan Afrika Birliği'nin en büyük EİB girişimidir.
2. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (UEMOA): UEMOA, Batı Afrika'da 8 ülkeyi kapsayan bir gümrük birliğidir.
3. Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU): SACU, Güney Afrika Cumhuriyeti, Namibya, Lesotho, Esvatini ve Botswana'yı kapsayan bir gümrük birliğidir.
4. Doğu Afrika Ekonomik Topluluğu (EAC): EAC, Kenya, Uganda, Tanzanya, Ruanda, Burundi ve Güney Sudan'ı kapsayan bir ortak pazardır.
5. Afrika Güney Bölgesel Ekonomik Topluluğu (SADC): SADC, Angola, Botswana, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Malavi, Mauritius, Mozambik, Namibya, Seyşeller, Güney Afrika Cumhuriyeti, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve'yi kapsayan bir bölgesel ekonomik topluluktur.
6. NEPAD: Yeni Ortak Kalkınma Planı (NEPAD), Afrika ülkeleri arasında kalkınma iş birliği ve işbirliğini artırmayı hedeflemektedir.
7. Üçlü Serbest Ticaret Bölgesi / Tripartite Free Trade Area (TFTA): Afrika Birliği, SADC ve EAC ülkeleri arasında imzalanan TFTA, Afrika kıtasında ticareti kolaylaştırmayı, ticaret engellerini azaltmayı ve bölgesel ekonomik entegrasyonu artırmayı amaçlamaktadır.
8. AGOA: Afrika Büyüme ve Fırsatlar Yasası (AGOA), ABD ve Afrika arasındaki ticareti teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Bu anlaşmalar ve girişimler, Afrika kıtasında ekonomik iş birliğini artırmayı ve kıtanın ekonomik kalkınmasını hızlandırmayı amaçlamaktadır. Afrika'da bulunan diğer EİB girişimleri arasında Doğu Afrika Topluluğu (EAC), Batı Afrika Mali Birliği (UMOA), Orta Afrika Ekonomisidir.

2.2.6.Tam Ekonomik Birleşmeler

Afrika'da tam ekonomik birleşmelerin sayısı oldukça sınırlıdır. Bunun nedeni, Afrika ülkeleri arasında farklı ekonomik yapılar, farklı para birimleri, ticaret engelleri, politik istikrarsızlık ve güvenlik sorunları gibi birçok engel bulunmasıdır (Salami, 2011: 676). Ancak, Afrika ülkeleri arasında tam ekonomik birleşmeleri hedefleyen bazı girişimler bulunmaktadır. Bu tür birleşmeler, ülkeler arasında ortak bir para birimi, ortak bir merkez bankası, ortak bir bütçe, ortak bir vergi sistemi ve serbest dolaşım gibi daha kapsamlı ekonomik entegrasyon düzeylerini içerir (Tsikata &De Melo, 2014:2).

Afrika kıtasında tam ekonomik birleşmeler şunlardır (Tsikata &De Melo, 2014:2):

1. CFA Frangı Bölgesi: CFA Frangı Bölgesi, Afrika'da bir para birimi birliğidir ve 14 Fransız Afrika ülkesini kapsar. Bu ülkeler, ortak bir merkez bankasına, ortak bir para birimine ve bazı ekonomik politikalara sahiptir.
2. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (UEMOA): Bu birlik, 8 Batı Afrika ülkesini kapsamaktadır. UEMOA, birlik ülkeleri arasında serbest ticareti, ortak bir para birimini ve ortak bir para politikasını teşvik etmeyi hedeflemektedir.
3. Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU): Bu birlik, Güney Afrika, Botswana, Lesotho, Namibya ve Esvatini ülkelerini kapsamaktadır. SACU, birlik ülkeleri arasında serbest ticareti, ortak bir gümrük tarifelerini ve ortak bir ticaret politikasını teşvik etmeyi hedeflemektedir.
4. Doğu Afrika Federasyonu (EAF): Bu federasyon, Kenya, Tanzanya, Uganda, Burundi ve Ruanda ülkelerini kapsamaktadır. EAF, birlik ülkeleri arasında serbest ticareti, ortak bir para birimini ve ortak bir ekonomik politikayı teşvik etmeyi hedeflemektedir.
5. Orta Afrika Ekonomik ve Para Birliği (CEMAC): Bu birlik, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi ve Gabon ülkelerini kapsamaktadır. CEMAC, birlik ülkeleri arasında serbest ticareti,

ortak bir para birimini ve ortak bir para politikasını teşvik etmeyi hedeflemektedir.

6. Senegal-Gambiya Konfederasyonu: Senegal ve Gambiya arasında bir konfederasyon var. Bu birlik, iki ülke arasında serbest dolaşım, ortak bir para birimi ve ortak bir bütçe içerir.

Diğer Afrika ülkeleri arasında tam ekonomik birleşme girişimleri henüz gerçekleşmedi. Ancak, Afrika Birliği'nin Afrika'da serbest ticaret bölgesi gibi diğer bölgesel ekonomik entegrasyon girişimleri, ileride daha kapsamlı bir ekonomik birleşmeye doğru bir adım olarak kabul edilebilir.

2.2.7.Ekonomik Birlikler

Afrika'da birçok bölgesel ekonomik birlik bulunmaktadır. Bu birlikler, üye ülkeler arasında serbest ticaretin yanı sıra diğer ekonomik ve ticari faaliyetleri teşvik etmek için tasarlanmıştır. Afrika kıtasındaki bazı önde gelen ekonomik birlikler şunlardır (Akinkugbe, 2017 : 22) :

1. Afrika Birliği (AU): Afrika Birliği, Afrika'daki tüm ülkeleri bir araya getiren bir örgüttür. AU, üye ülkeler arasında ekonomik iş birliğini teşvik etmeye ve Afrika'nın sosyal, politik ve ekonomik kalkınmasını teşvik etmeye yönelik birçok program yürütmektedir.
2. Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği (UEMOA): UEMOA, Fransızca'da "Union Économique et Monétaire Ouest Africaine" olarak bilinen, Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği'nin kısaltmasıdır. UEMOA, Batı Afrika'da bulunan 8 ülkenin ekonomik ve parasal entegrasyonunu sağlamayı amaçlayan bir bölgesel ekonomik topluluktur. UEMOA'nın üyeleri, Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gine-Bissau, Mali, Nijer, Senegal ve Togo'dur.
3. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC): SADC, güney Afrika'daki 16 ülkeyi kapsayan bir bölgesel ekonomik birliktir. Bu birlik, serbest ticaret, ortak bir pazar, ortak bir para birimi ve bölgesel kalkınmayı teşvik etmek için diğer programlar içerir.

4. Doğu Afrika Topluluğu (EAC): EAC, doğu Afrika'da 6 ülkeden oluşan bir ekonomik birliktir. Bu birlik, ortak bir pazar, serbest dolaşım, ortak bir para birimi ve bölgesel kalkınma projeleri gibi pek çok program içerir.
5. CFA Frangı Bölgesi: CFA Frangı Bölgesi, Afrika'da bir para birimi birliğidir ve 14 Fransız Afrika ülkesini kapsar. Bu ülkeler, ortak bir merkez bankasına, ortak bir para birimine ve bazı ekonomik politikalara sahiptir.
6. Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (CEPGL): CEPGL, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Ruanda ve Burundi'den oluşan bir ekonomik birliktir. Bu birlik, serbest ticaret, ulaşım ve enerji gibi alanlarda iş birliği yapmayı amaçlamaktadır. Bu birlik, bölgesel ticaret ve yatırımın artırılması, ulaşım ve enerji altyapısının geliştirilmesi gibi konularda faaliyet göstermektedir.

UMA (Uluslararası Mağrip Arap Birliği), Kuzey Afrika'da ekonomik işbirliği ve entegrasyonu teşvik etmek amacıyla kurulmuş bir bölgesel birliktir. UMA'nın üyeleri Cezayir, Fas, Libya, Moritanya ve Tunus'tur. UMA, 1989 yılında kurulmuştur ve üyeler arasında ekonomik işbirliği ve entegrasyonu teşvik etmek amacıyla birçok anlaşma imzalanmıştır. Ancak, UMA'nın ekonomik entegrasyonu hızlandırmak için tasarlanmış projeleri çeşitli nedenlerle gerçekleştirilememiştir.

UMA, özellikle ticaret ve yatırım alanında işbirliği yapmayı amaçlayan bir dizi anlaşma imzalamıştır. Bunlar arasında, üye ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesine yönelik anlaşmalar, yatırımların teşviki ve korunmasıyla ilgili anlaşmalar, ulaştırma altyapısının geliştirilmesine yönelik anlaşmalar ve tarım, sanayi ve turizm gibi sektörlerde işbirliği yapmayı amaçlayan anlaşmalar bulunmaktadır. Ancak, üye ülkeler arasında siyasi ve ekonomik farklılıklar ve çıkar çatışmaları nedeniyle, UMA'nın ekonomik entegrasyonu gerçekleştirilmesi yavaşlamıştır. Ayrıca, Libya'da yaşanan iç savaş ve siyasi istikrarsızlık da UMA'nın ilerlemesini engellemiştir (Devarajan, Kasekende, 2011 : 23).

UMA, Kuzey Afrika'daki diğer bölgesel birliklerle de ilişkilerini geliştirmek için çaba göstermektedir. Örneğin, Arap Birliği, Afrika Birliği ve Akdeniz Birliği

gibi diğer bölgesel birliklerle işbirliği yapmayı amaçlamaktadır. Bu ekonomik birlikler, üye ülkeler arasındaki ticaret ve yatırımı artırmayı, ekonomik kalkınmayı teşvik etmeyi ve bölgesel istikrarı sağlamayı hedeflemektedir.

2.3. Afrika'daki Ekonomik Birlik ve Topluluklar

Afrika'da birçok ekonomik birlik ve topluluk bulunmaktadır. Bunlar, kıtadaki ülkeler arasında ekonomik iş birliğini teşvik etmek, ticareti arttırmak, yatırımı çekmek, bölgesel barış ve istikrarı korumak ve kalkınmayı teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Aşağıda, Afrika'daki önemli ekonomik birlikler ve topluluklar hakkında bilgi verilmiştir (ECDPM, 2006):

1. Afrika Birliği (AU): Afrika Birliği, Afrika'daki tüm ülkelerin bir araya gelerek ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi iş birliğini teşvik etmek ve Afrika kıtasının kalkınmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur.
2. Afrika Ekonomik Topluluğu (AEC): Afrika Ekonomik Topluluğu, Afrika Birliği'nin bir parçası olan ve Afrika kıtasında ekonomik entegrasyonu desteklemek için oluşturulmuş bir topluluktur.
3. Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği (UEMOA): Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği, Batı Afrika'daki 8 ülkenin ekonomik işbirliğini teşvik etmek için kurulmuştur. UEMOA, ortak bir para birimi olan Batı Afrika CFA frangını kullanarak ticareti kolaylaştırmak, sermaye hareketlerini serbestleştirmek ve yatırımı çekmek amacıyla faaliyet göstermektedir.
4. Doğu Afrika Topluluğu (EAC): Doğu Afrika Topluluğu, Doğu Afrika'daki 6 ülkenin ekonomik işbirliğini teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. EAC, Burundi, Kenya, Ruanda, Tanzanya, Uganda ve Güney Sudan'dan oluşmaktadır.
5. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC): Güney Afrika Kalkınma Topluluğu, 16 Güney Afrika ülkesi arasında ekonomik işbirliğini geliştirmek için kurulmuştur. SADC, Angola, Botswana, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Mozambik, Namibya,

Sejšeller, Güney Afrika Cumhuriyeti, Esvatini, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabwe'den oluřmaktadır.

Bu birliklerin her biri, Afrika kıtasındaki ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini artırmayı, ticareti teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçları gerçekteştirmek için birçok çalışma yürütmekte ve projeler geliştirmektedirler. Ekonomik birliklerin başlıca hedefi, ye ülkeler arasındaki ticaret engellerini kaldırmak, ortak bir pazar oluşturmak ve ülkeler arasında ekonomik işbirliğini artırmaktır. Bu sayede ülkeler arasında mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı sağlanmakta, ticaret hacmi artmakta ve bölgesel kalkınma desteklenmektedir.

2.3.1. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), 15 Afrika ülkesinin ekonomik, sosyal ve siyasi işbirliğini artırmak amacıyla 28 Mayıs 1975'te kurulan bir bölgesel ekonomik topluluktur.

ECOWAS'ın ye ülkeleri şunlardır: Benin, Burkina Faso, Cape Verde, Fildişi sahili, Gambia, Gana, Gine, Gine-Bissau, Liberya, Mali, Nigar, Nijerya, Senegal, Sierra Leone ve Togo. ECOWAS, Afrika'nın en büyük ekonomik topluluklarından biridir ve ye ülkeler arasındaki ticareti artırmak, serbest dolaşımı teşvik etmek, tarım, endüstri, iletişim, ulaştırma ve enerji gibi sektörlerde işbirliği yapmak, bölgesel barış ve güvenliği sağlamak gibi hedefleri vardır (Uexkull, 2012 : 14)

ECOWAS, Afrika kıtasının en büyük ekonomik topluluklarından biridir ve toplam nüfusu 300 milyonu açan bir bölgede faaliyet göstermektedir. ECOWAS ye ülkeleri arasında ticaretin artması, bölgesel kalkınmanın teşvik edilmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesi gibi konularda önemli adımlar atılmıştır. Ancak, bölgesel entegrasyon sürecinde halen birçok zorluk ve engel bulunmaktadır. Bunlar arasında altyapı eksikliği, siyasi istikrarsızlık, sınır ötesi suçlar ve çatışmalar, ticaret engelleri, yasal ve kurumsal çerçevenin yetersizliği gibi konular yer almaktadır (Uexkull, 2012 :16).

ECOWAS, bölge ülkelerinin tarım ve gıda üretimini artırmak, gıda güvenliğini sağlamak, tarım sektörünü modernize etmek, ticareti kolaylaştırmak ve bölgesel

ekonomik entegrasyonu teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda, ECOWAS ülkelerinin tarım politikalarını koordine eder, tarım araştırması ve geliştirme faaliyetlerini destekler, tarımsal üretim ve pazarlama faaliyetlerini destekler ve çiftçilerin eğitimini teşvik eder (ECOWAS, 2019: 22-24).

ECOWAS ayrıca, bölge ülkelerindeki tarım sektörünün modernizasyonu için finansman sağlayan, teknik destek sunan ve kapasite geliştirme faaliyetlerine öncülük eden bir dizi proje yürütmektedir. Bu projeler, bölge ülkelerinin tarım sektörüne yönelik yatırımları artırarak, tarımsal üretim ve pazarlama faaliyetlerini geliştirerek ve işletmelerin rekabet gücünü artırarak bölgesel ekonomik entegrasyonu hızlandırmayı hedeflemektedir. (Eze, 2001: 12).

ECOWAS, Sanayi, Bilim ve Teknoloji ve Enerji alanlarında da bölgesel işbirliği faaliyetleri yürütmektedir. Bu alanlarda amaçlanan işbirliği faaliyetleri arasında, bölge ülkelerinin endüstriyel kapasitelerini artırmak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmek, bilim ve teknoloji alanında işbirliği yapmak, inovasyonu teşvik etmek ve bölgesel ekonomik entegrasyonu hızlandırmak yer almaktadır (Kwaja, 2017: 53).

Sanayi alanında, ECOWAS bölgesel sanayi politikalarını koordine etmektedir. Bu politikaların amacı, bölge ülkelerinin sanayi kapasitelerini artırmak, sanayi üretiminde verimliliği artırmak, sanayi sektöründe iş gücü eğitimi sağlamak ve bölgesel sanayi işbirliği faaliyetlerini teşvik etmektir. Bu amaçlar doğrultusunda, ECOWAS bölge ülkelerindeki sanayi sektörleri için finansman sağlamakta, teknik destek sunmakta ve yatırımcıların bölgeye gelmelerini teşvik etmektedir. Bunun yanı sıra, bölge ülkeleri arasındaki sanayi ürünleri ticaretini kolaylaştırmak amacıyla da çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda, bölge ülkeleri arasındaki sanayi ürünleri ticaretindeki engelleri ortadan kaldırmak için çeşitli adımlar atmaktadır (Richards ve Nwanna, 2010:136).

Bilim ve teknoloji alanında, ECOWAS bölge ülkelerinin bilim ve teknoloji politikalarını koordine etmektedir. Bu politikaların amacı, bölge ülkelerinin bilimsel ve teknolojik araştırma kapasitelerini artırmak, inovasyon ve teknoloji transferi faaliyetlerini teşvik etmek ve bölgesel işbirliği projeleri yürütmektir. Bu amaçlar

doğrultusunda, ECOWAS bölge ülkelerindeki bilim insanlarına eğitim ve araştırma faaliyetleri için destek sağlamakta, bölge ülkeleri arasındaki bilimsel ve teknolojik işbirliği projelerini teşvik etmektedir. Ayrıca, bölge ülkelerinde inovasyon ve teknoloji transferi faaliyetlerini destekleyerek, bölgesel ekonomik entegrasyonu hızlandırmayı hedeflemektedir (ECOWAS, 2010:19).

Enerji alanında, ECOWAS bölgesel enerji politikalarını koordine etmektedir. Bu politikaların amacı, bölge ülkelerinde enerji üretim kapasitelerini artırmak, enerji kaynaklarının kullanımını çeşitlendirmek, enerji verimliliğini artırmak ve bölgesel enerji işbirliği faaliyetlerini teşvik etmektir. Bu amaçlar doğrultusunda, ECOWAS bölge ülkelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için destek sağlamakta, enerji sektöründeki yatırımları artırmak için finansman sağlamakta ve bölge ülkeleri arasındaki enerji ticaretini kolaylaştırmak için çalışmaktadır. Ayrıca, bölge ülkeleri arasındaki enerji altyapısının geliştirilmesine yönelik projeler yürütmekte ve enerji verimliliği ile ilgili farkındalık programları düzenlemektedir (Byriers, Dièye, 2022:06).

ECOWAS, bölge ülkeleri arasında transit taşımacılığı kolaylaştırmak için Trans-Sahara Otoyolu Projesi'ni desteklemektedir. Bu proje, Cezayir'den Nijerya'ya uzanan bir otoyol ağıdır ve bölge ülkeleri arasındaki ticaretin artırılmasına katkı sağlamaktadır. ECOWAS ayrıca, bölge ülkeleri arasındaki hava ulaşımını geliştirmek, hava taşımacılığı güvenliğini ve verimliliğini artırmak için çalışmalar yürütmektedir (OPEC Fund, 2021).

ECOWAS, bölge ülkeleri arasındaki karayolu ulaşımında geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda, bölge ülkeleri arasında karayolu bağlantılarını geliştirmek, sınır geçişlerini kolaylaştırmak ve ulaşım altyapısının modernizasyonunu sağlamak için projeler yürütmektedir. ECOWAS ayrıca, bölge ülkeleri arasındaki demiryolu ulaşımını da geliştirmek için çalışmalar yürütmektedir. Bu amaçla, bölge ülkeleri arasında demiryolu bağlantılarının geliştirilmesi ve modernizasyonu için projeler yürütmektedir (Adebajo, 2006: 16).

ECOWAS ayrıca, bölge ülkelerinde su yolu ulaşımını geliştirmeyi de hedeflemektedir. Bu kapsamda, bölge ülkeleri arasındaki su yolu bağlantılarının

geliştirilmesi ve modernizasyonu için projeler yürütmektedir. Bu projeler, su yolu taşımacılığının yaygınlaştırılması ve bölge ülkeleri arasındaki ticareti kolaylaştırarak, bölgesel ekonomik entegrasyonu hızlandırmayı hedeflemektedir.

ECOWAS, bölge ülkeleri arasındaki ulaştırma sektöründe işbirliği faaliyetleri yürüterek, bölgesel ticareti kolaylaştırmak, ulaşım altyapısını modernize etmek ve bölgesel ekonomik entegrasyonu hızlandırmak için çalışmaktadır. Bu faaliyetler bölge ülkeleri arasındaki ticareti artırarak, ekonomik gelişimi desteklemekte ve bölgesel işbirliği fırsatlarını artırmaktadır (Komla, 2007: 47).

ECOWAS, tarım, sanayi, bilim ve teknoloji, enerji ve ulaşım gibi çeşitli alanlardaki projelerini hayata geçirirken çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklardan bazıları şunlardır (ECOWAS Commission, 2010):

1. Sınırlı kaynaklar: ECOWAS projelerini uygulamak için sınırlı mali ve insan kaynağına sahiptir.
2. Siyasi istikrarsızlık: ECOWAS üyesi bazı devletler, bölgesel projelerin uygulanmasını etkileyen siyasi istikrarsızlığa eğilimlidir
3. Sınırlı özel sektör katılımı: Özel sektörün bölgesel projelere katılımı genellikle sınırlıdır ve bu da projelerin sürdürülebilirliğini etkiler.
4. Altyapı açıkları: ECOWAS üyesi ülkelerin birçoğu yol, elektrik ve su temini gibi temel altyapılardan yoksundur.
5. Sınırlı kurumsal kapasite: ECOWAS üyesi devletlerin birçoğu bölgesel projeleri uygulamak ve yönetmek için sınırlı kurumsal kapasiteye sahiptir.
6. Sınırlı koordinasyon: Üye devletler arasında koordinasyon, bölgesel projelerin başarısı için hayati önem taşımaktadır. Ancak üye devletler arasındaki koordinasyon genellikle sınırlıdır ve bu da projelerin uygulanmasını etkilemektedir.
7. Yasal ve düzenleyici çerçevelerdeki farklılıklar: ECOWAS üyesi ülkelerdeki yasal ve düzenleyici çerçeveler genellikle farklıdır ve bu da proje uygulamasında engeller yaratabilir.

8. İklim değışikliği ve çevresel bozulma: İklim değışikliği ve çevresel bozulma ECOWAS bölgesinin karşı karşıya olduğu önemli zorluklardır. Bu zorluklar tarım, enerji ve ulaşım dâhil olmak üzere çeşitli alanlardaki projelerin uygulanmasını etkileyebilir.

9. Yetersiz veri ve bilgi: Yeterli veri ve bilgi eksikliği projelerin planlanmasını ve uygulanmasını etkileyebilir.

10. Sınırlı kamu bilinci ve katılımı: Kamu bilinci ve katılımı bölgesel projelerin başarısı için kritik öneme sahiptir. Ancak, kamuoyu farkındalığı ve katılımı genellikle sınırlıdır ve bu da projelerin sürdürülebilirliğini etkileyebilir.

2.3.2. Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS)

Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS), Orta Afrika'daki 11 ülkenin ekonomik ve siyasi işbirliğini teşvik etmek amacıyla kurulan bir bölgesel ekonomik topluluktur. ECCAS, 1983 yılında kurulmuştur ve üye ülkelerin ekonomik entegrasyonunu teşvik ederek bölgesel kalkınmayı desteklemeyi hedeflemektedir (PACCI, 2020).

ECCAS'ın üye ülkeleri şunlardır: Angola, Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Ruanda, Çad, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Ekvator Gine'si, Gabon ve Sao Tome ve Principe (AU, 2018).

ECCAS, üye ülkeler arasındaki ticareti teşvik etmek, altyapıyı geliştirmek, bölgesel barış ve güvenliği sağlamak ve sosyal hizmetleri iyileştirmek gibi hedefleri olan bir bölgesel ekonomik topluluktur. ECCAS'ın diğer amaçları arasında sağlık, tarım, eğitim ve enerji gibi sektörlerde işbirliği yapmak da yer alır. ECCAS, üye ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonu artırmak, ticareti kolaylaştırmak, altyapıyı geliştirmek, sosyal hizmetleri iyileştirmek ve bölgesel barış ve güvenliği sağlamak gibi hedefleri olan bir bölgesel ekonomik topluluktur (Salami, 2011 : 667–682).

ECCAS, yıllık zirveler, bakanlar toplantıları ve teknik toplantılar düzenleyerek üye ülkeler arasındaki işbirliğini sağlar ve bölgesel entegrasyonu artırmak için çeşitli programlar yürütür. Ayrıca ECCAS, Orta Afrika'daki istikrarsızlık, çatışma,

yoksulluk ve insan hakları ihlalleri gibi konularla mücadele etmek için çalışmaktadır (Ngandeu, 2017: 15).

ECCAS üyesi ülkeler arasında enerji ve doğal kaynaklar konusunda iş birliği yapmak için çeşitli projeler ve programlar yürütülmektedir. Bazı örnekler şunlardır (AUC, 2015):

1. Enerji Kaynaklarının Geliştirilmesi
2. Enerji Altyapısının Geliştirilmesi
3. Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi
4. Doğal Kaynakların Korunması
5. Madencilik Sektörünün Yönetimi
6. Enerji ve Doğal Kaynakların Ticareti
7. Enerji ve Doğal Kaynakların Yönetimi için Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi
8. Enerji ve Doğal Kaynakların Yönetimi İçin Teknik Destek:
9. Yeşil Ekonomiye Desteklemek:

Aşağıdaki tabloda Türkiye ile ECCAS arasındaki ticaret 2012 ile 2022 yılları arasında görülebilmektedir. Tablo 2.1'e göre, Türkiye'nin 2012 yılında ECCAS'a toplam ihracatı 630,1 milyon ABD\$, ithalatı ise 105,3 milyon dolar olmak üzere toplam ticaret hacmi 2012 yılında 735,4 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin ihracatı 2022 yılında 1,04 milyar dolara kadar artması ile birlikte Türkiye ile ECCAS toplam ticareti 1,31 milyar dolara çıkmıştır. 11 yıllık sürede yaklaşık %60 civarında bir artış sağlanmıştır. Türkiye'nin bu ticareten 2022 yılı itibariyle yaklaşık 700 milyon dolarlık bir ticaret fazlası elde ettiği görülmektedir.

2012 -2022 verilerine göre ECCAS ülkeler arasında, Türkiye'den en çok ithalat yapan ülke oransal olarak %33 pay ile Angola olmuştur, ardından %20 pay ile Kamerun gelmektedir. Söz konusu Türkiye'ye en çok ihracat yapan ülke ortalama %26 pay ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Kamerun olmaktadır.

Tablo 2.1: Türkiye- ECCAS 2012 - 2022 Ticareti (Milyon ABD \$)

YEAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
ÜLKELER												
TÜRKİYE - ECCAS İHRACATI	Angola	234,5	286,0	306,7	236,4	132,4	189,1	233,5	214,9	183,1	203,2	229,0
	Burundi	4,2	1,5	2,5	2,5	1,9	2,0	2,5	2,7	2,9	2,4	8,5
	Çad	9,7	13,5	19,4	17,7	18,6	18,0	31,8	40,5	41,3	53,0	67,9
	D.K.C	23,8	39,4	41,1	32,3	25,8	27,1	35,7	54,5	57,3	53,7	95,1
	Ekvator Ginesi	75,8	74,0	65,0	46,4	24,0	22,1	32,3	26,9	38,8	34,1	49,1
	Gabon	52,5	95,8	58,0	66,7	24,6	40,7	30,9	73,2	51,6	48,8	72,4
	Kamerun	115,7	108,9	117,4	89,9	69,5	101,1	156,7	156,6	158,9	184,3	215,1
	Kongo	92,1	95,1	100,7	132,3	105,9	60,9	56,1	60,3	0,7	85,3	114,3
	O. A. Cumhuriyeti	1,6	1,5	6,2	1,2	1,1	2,0	2,9	4,1	3,0	3,7	3,9
	Ruanda	19,9	9,8	38,4	31,4	30,9	42,6	20,9	33,0	27,5	78,6	185,3
	Sao Tome	0,4	0,5	0,519,	0,5	0,7	1,0	1,9	2,4	2,6	4,6	5,5
		630,1	725,8	755,3	657,5	435,1	506,5	605,2	669,1	567,7	751,5	1.046,0
ÜLKELER												
TÜRKİYE - ECCAS İTHALATI	Angola	1,8	8,0	4,9	0,2	6,0	1,4	2,0	2,3	4,2	10,6	15,8
	Burundi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,5	0,1	0,1	0,1
	Çad	9,7	12,4	17,3	22,6	23,4	22,1	25,1	35,3	70,7	109,7	116,3
	D.K.C	40,8	56,7	204,1	124,7	34,5	11,0	7,8	0,5	0,9	14,3	14,0
	Ekvator Ginesi	0,5	0,1	0,3	0,1	0,7	0,1	0,3	3,7	0,0	0,1	3,5
	Gabon	5,8	18,5	3,0	3,2	1,7	3,4	8,2	8,3	20,4	24,5	22,6
	Kamerun	30,2	43,1	38,8	37,7	45,6	52,5	48,7	52,1	43,8	57,3	63,0
	Kongo	12,2	8,2	82,4	5,0	7,7	13,0	4,0	1,5	8,7	2,6	24,8
	O. A. Cumhuriyeti	4,4	3,0	2,6	3,2	2,8	0,9	3,0	1,8	2,0	2,2	5,9
	Ruanda	0,0	0,4	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	54,1	0,8	8,0
	Sao Tome	0,0	0,4	2,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
		105,3	150,7	355,8	196,8	122,5	104,7	99,4	106,2	204,9	222,0	273,9

Kaynak: UNCTAD, 2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

2.3.3. Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA)

Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Afrika'da 21 ülkeden oluşan bir bölgesel ekonomik topluluktur ve bölgedeki 560 milyondan fazla insanı kapsamaktadır. COMESA, 1994 yılında kurulmuş ve Afrika ülkeleri arasındaki ticareti kolaylaştırmayı ve bölgesel ekonomik entegrasyonu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. COMESA'nın merkezi Lusaka, Zambiya'dadır. COMESA'nın üye

lkeleri Şunlardır: Burundi, Komorlar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cibuti, Mısır, Eritre, Eswatini, Etiyopya, Kenya, Libya, Madagaskar, Malavi, Moritus, Tunus, Zambiya, Zimbabve, Ruanda, Seyşeller, Somali, Sudan, Tanzanya ve Uganda'dır (Gakunga,2019 : 67).

COMESA, ye ülkeler arasında serbest ticareti teşvik etmek, bölgesel altyapıyı geliştirmek, ticarete engelleri azaltmak ve yatırıma teşvik etmek gibi hedefleri olan bir bölgesel ekonomik topluluktur. COMESA, bölgedeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişimini destekleyerek, bölgesel ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Yani COMESA, bölgedeki ticaret engellerini azaltmak için gümrük birliği ve serbest ticaret anlaşmaları gibi çeşitli entegrasyon adımları atmıştır. COMESA, Afrika Birliği'nin (AU) alt birimi olarak faaliyet göstermektedir ve bölgesel entegrasyonun artırılması için AU ile birlikte çalışmaktadır (Gakunga,2019: 75).

COMESA, ortak pazara doğru adım atmak için ye ülkeler arasında gümrük birliği, ortak pazar ve ortak para birimi gibi çeşitli entegrasyon adımları atmaktadır. COMESA ayrıca bölgedeki barışı ve güvenliği desteklemek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için de çalışmaktadır (Gakunga,2019: 82).

COMESA'nın ana hedefi, bölge ülkeleri arasındaki ticaretin artırılması ve ekonomik entegrasyonun güçlendirilmesidir. Bu amaçla, COMESA'nın kurumsal yapısı, ye ülkeler arasındaki işbirliğini ve koordinasyonu kolaylaştırmak için tasarlanmıştır. COMESA, ye ülkeler arasındaki ticaretin artırılması için çeşitli programlar yürütmektedir. Bunlar arasında serbest ticaret anlaşmaları, ticaretin kolaylaştırılması, yatırım teŐvikleri, bölgesel altyapı projeleri ve tarımın geliştirilmesi gibi faaliyetler yer almaktadır (Gondwe, 2019:2).

COMESA'nın bölgesel entegrasyon çabaları, bölgedeki ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve kalkınmanın artırılmasına katkı sağlamaktadır. Bu işbirliği sayesinde, bölge ülkeleri arasındaki ticaret artmakta, yatırım olanakları artmakta ve bölgesel altyapı projeleri geliştirilmektedir. Ayrıca, COMESA'nın tarımın geliştirilmesi konusundaki çalışmaları, bölgedeki gıda güvenliği sorunlarına çözüm üretmeyi hedeflemektedir. COMESA, Afrika kıtasındaki diğer bölgesel ekonomik

topluluklarla da işbirliği yapmaktadır. Örneğin, Afrika Birliği'nin bölgesel entegrasyon stratejileri ve COMESA'nın bölgesel entegrasyon stratejileri birbirini tamamlayan çalışmalar olarak görülmektedir (COMESA, 2018:18-19).

COMESA Para Enstitüsü (CMI), COMESA üyesi ülkeler arasında para politikası koordinasyonunu ve bölgesel para birimi geliştirilmesini amaçlayan bir kuruluştur. CMI'nin merkezi Kenya'nın başkenti Nairobi'de yer almaktadır. CMI, COMESA üyesi ülkelerin merkez bankaları ve maliye bakanlıklarından oluşan bir Yönetim Kurulu tarafından yönetilmektedir. CMI ayrıca, COMESA üyesi ülkelerdeki ekonomik gelişmeleri analiz etmek ve para politikalarının koordinasyonunu sağlamak amacıyla araştırma ve analiz faaliyetleri de yürütmektedir (Christopher vd., 2016:7).

COMESA, üye ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesini ve bölgesel ekonomik entegrasyonun ilerletilmesini hedeflemektedir. Bu amaçla, COMESA üye ülkeleri arasında serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Serbest ticaret anlaşması, COMESA üyesi ülkeler arasındaki gümrük vergilerinin kaldırılmasını ve ticaretin serbestleştirilmesini sağlamaktadır (Mwaba, 2012: 6).

COMESA'nın serbest ticaret anlaşması ve ticaretin serbestleştirilmesi çalışmaları, bölgesel ekonomik entegrasyonun ilerlemesi ve bölge ülkeleri arasındaki ticaretin artırılması için önemli bir adım olmuştur. Ancak, COMESA üye ülkeleri arasında hala bazı ticaret engelleri ve sınır geçişlerindeki bürokratik engeller bulunmaktadır. Bu sorunların çözülmesi için COMESA, üye ülkeler arasında işbirliğini ve koordinasyonu artırmaya yönelik çalışmalarını sürdürmektedir (Bach, Gazibo, 2012: 15).

COMESA üye ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesi ve bölgesel ekonomik entegrasyonun ilerletilmesi için önemli bir rol oynamaktadır. Serbest ticaret anlaşması, üye ülkeler arasındaki ticaretin artırılmasına ve bölgesel ekonomik işbirliğinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, COMESA'nın ticaretin kolaylaştırılması için aldığı önlemler ile özel sektörün gelişimini desteklemek için yürüttüğü programlar da bölgesel ekonomik entegrasyonu ilerletmektedir. Ancak, COMESA üye ülkeleri arasında hala bazı ticaret engelleri ve

sınır geçişlerindeki bürokratik engeller bulunmaktadır ve bu sorunların çözülmesi için COMESA'nın çalışmalarına devam etmesi gerekmektedir (Dent, 2013: 8).

Tablo 2.2: Türkiye- COMESA 2012 -2022 İhracatı (Milyon ABD \$

YEAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜLKELER											
Burundi	4,2	1,5	2,5	2,5	1,9	2,0	2,5	2,7	2,9	2,4	8,5
Cibuti	88,7	71,2	61,4	99,5	82,7	104,5	189,9	255,7	319,9	306,9	549,5
DKC	23,8	39,4	41,1	32,3	25,8	27,1	35,7	54,5	57,3	53,7	95,1
Eritre	4,9	1,3	6,3	13,8	15,6	13,7	8,3	13,9	9,9	23,6	53,7
Eswatini	0,2	1,6	0,7	1,2	0,5	1,2	1,3	0,2	0,4	0,6	1,0
Etiyopya	394,6	371,3	336,2	393,5	411,6	347,3	328,7	380,9	231,4	354,4	334,6
Kenya	138,0	150,3	135,7	134,3	137,6	160,2	219,9	230,5	228,0	332,0	284,2
Komorlar	5,4	5,1	6,8	4,7	4,9	6,2	11,2	13,7	14,2	17,3	21,7
Libya	2139,4	3131,8	2166,3	1517,0	979,5	915,7	1583,5	2069,5	1653,0	2771,3	2841,0
Madagaskar	56,8	59,8	54,4	54,0	59,7	73,8	82,0	72,1	73,9	65,8	78,5
Malavi	3,7	5,4	2,9	3,5	3,8	3,4	6,6	5,0	2,8	4,6	5,5
Mısır	3679,2	3336,4	3442,3	3249,0	2832,1	2547,8	3214,8	3508,8	3136,6	4513,7	4557,74
Moritus	35,6	41,7	38,6	35,1	36,7	65,5	70,6	75,05	74,6	90,2	101,7
Ruanda	19,9	9,8	38,4	31,4	30,9	42,6	20,9	33,0	27,5	78,6	185,3
Seyşeller	9,2	10,5	9,5	7,8	6,5	6,9	13,6	17,7	17,9	12,3	13,0
Somali	43,7	61,3	63,7	72,5	119,9	147,5	183,9	256,5	272,7	354,9	386,4
Sudan	279,6	300,3	331,4	452,2	469,9	405,4	373,7	307,2	375,5	278,7	447,1
Tanzanya	130,6	114,7	153,8	119,5	97,4	118,5	229,7	226,1	200,3	257,0	317,7
Tunus	738,7	1029,2	953,2	848,8	937,8	940,0	959,5	886,7	928,1	1376,3	1598,6
Uganda	22,5	23,7	26,6	22,3	21,8	21,2	31,6	33,6	53,8	59,6	64,1
Zambiya	13,0	22,3	22,4	29,9	16,0	18,4	17,4	20,1	20,9	20,1	27,6
Zimbabve	8,4	7,9	5,0	4,5	4,6	5,4	11,8	6,0	15,3	14,7	19,9
7839,9	8796,3	7899,2	7129,2	6297,0	5974,1	7596,9	8394,3	7717,0	10988,5	11992,4	

Kaynak: UNCTAD,2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

Türkiye ile COMESA ülkeleri arasındaki ticaret Tablo 2.2'de görülmektedir. Tablo 2.2'ye göre, Türkiye'nin 2012 yılında COMESA'ya ihracatı 7,83 milyar ABD\$ iken 2017 yılında bu rakam 5,97 milyar dolar seviyesine kadar düşmüştür. 2019 yılında COMESA'ya yapılan ihracat 8,39 milyar dolara yükselmiş fakat 2020 pandemi döneminde bu rakam 7,71 milyar dolar seviyesine gerilermiştir. Türkiye'nin COMESA'ya ihracatı 2022 yılında 11,9 milyar dolara çıkmıştır. 12 yıllık periyotta Türkiye ihracatını yaklaşık %50 artırmıştır.

Tablo 2.3'e göre, Türkiye'nin 2012 yılında COMESA'dan ithalatı 2,17 milyar ABD\$ iken 2017 yılında bu rakam 2.75 milyar dolar seviyesine kadar çıkmıştır. 2022 yılında COMESA'dan yapılan ithalat 4,21 milyar dolara yükselmiş fakat 2020 pandemi döneminde bu rakam 3,9 milyar dolar civarındaydı.

Tablo 2.3: Türkiye- COMESA 2012 -2022 İthalatı (Milyon ABD \$)

YEAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜLKELER											
Burundi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,5	0,1	0,1	0,1
Cibuti	0,9	0,4	0,2	0,0	0,2	0,4	0,2	0,4	0,5	0,8	1,1
DKC	40,8	56,7	204,1	124,7	34,5	11,0	7,8	0,5	0,9	14,3	14,0
Eritre	0,7	0,2	0,0	0,0	2,4	..	0,2	..	0,0	0,6	0,8
Eswatini	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,1	0,2	0,0	0,0	0,1
Etiyopya	46,9	72,7	79,2	41,9	38,6	38,8	39,4	51,5	40,5	24,4	20,4
Kenya	17,8	14,5	17,0	14,4	13,1	16,9	18,9	17,3	24,1	19,4	20,6
Komorlar	10,5	5,8	1,1	0,7	0,0	3,3	7,4	7,8	4,6	6,7	18,0
Libya	416,2	306,7	259,0	229,7	195,3	232,0	371,7	483,5	1674,2	821,8	767,0
Madagaskar	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
Malavi	2,1	7,7	14,0	12,1	6,1	11,3	7,2	9,8	14,6	18,3	23,0
Mısır	1382,2	1342,1	1718,7	1535,3	1445,1	2014,0	2168,5	1903,8	1722,9	2211,8	2550,9
Moritus	6,2	7,9	7,6	6,4	18,5	16,7	15,6	18,0	19,8	22,6	26,2
Ruanda	0,0	0,4	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	54,1	0,8	8,0
Seyşeller	2,8	1,1	5,6	9,6	5,3	13,9	9,4	7,8	9,0	21,4	16,7
Somali	1,2	1,1	1,7	1,2	2,2	1,3	6,6	6,9	4,9	7,9	2,7
Sudan	11,2	32,9	19,6	29,7	56,8	92,5	86,9	82,3	105,5	104,9	233,1
Tanzanya	26,0	51,8	40,8	44,7	27,4	48,3	40,9	29,8	49,7	39,7	41,3
Tunus	195,6	314,5	227,3	158,1	221,2	229,8	233,9	190,1	150,6	266,8	396,5
Uganda	3,6	8,5	12,6	6,8	11,1	8,4	10,3	7,5	9,1	12,4	29,9
Zambiya	6,0	1,5	13,8	4,4	4,8	4,6	3,7	5,6	4,1	4,9	25,3
Zimbabve	7,9	15,3	8,3	6,8	10,7	12,7	7,6	12,9	13,6	16,5	16,0
	2178,7	2241,7	2630,7	2226,6	2093,6	2756,8	3036,5	2836,2	3903,0	3616,2	4211,6

Kaynak: UNCTAD,2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

2012 -2022 verilerine göre COMESA ülkeler arasında, Türkiye'den en çok ithalat yapan ülke oransal olarak %42 pay ile Mısır olmuştur, ardından %24 pay ile Libya gelmektedir. Söz konusu Türkiye'ye en çok ihracat yapan ülke ortalama %63

pay ile Mısır olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin COMESA üye ülkeler arasındaki en büyük ticaret ortağı Mısırdır.

2.3.4. Doğu Afrika Topluluğu (EAC)

Doğu Afrika Topluluğu (East African Community - EAC), Doğu Afrika'da bulunan bir bölgesel ekonomik birliktir. EAC'nin amacı, üye ülkeler arasında ekonomik işbirliğini artırmak ve böylece bölgesel kalkınmayı teşvik etmektir (AU). EAC'nin merkezi Arusha, Tanzanya'da bulunmaktadır ve 6 üyesi vardır: Burundi, Kenya, Ruanda, Tanzanya, Uganda ve Güney Sudan (2021 itibariyle) (USAID, 2022). EAC, 1967 yılında Tanzanya, Kenya ve Uganda tarafından kuruldu. Daha sonra, 2017 yılında Ruanda, Güney Sudan ve Burundi'nin katılımıyla altı ülkenin topluluğu haline geldi. EAC'nin merkezi, Tanzanya'nın Arusha kentinde bulunmaktadır (Ray,2023).

Doğu Afrika Topluluğu (EAC), bölgesel ekonomik entegrasyonu ilerletmek ve üye ülkeler arasında ekonomik işbirliğini güçlendirmek amacıyla bir araya gelen bir topluluktur. EAC, aşağıdaki hedefleri benimsemiştir (Cered, 2001: 21):

1. Ortak Pazar Oluşturma
2. Ortak Para Birimi Geliştirme
3. Bölgesel Altyapı Geliştirme
4. Bölgesel Güvenlik ve Siyasi İşbirliği
5. Bölgesel Kalkınma

EAC'nin hedefleri, bölgesel ekonomik entegrasyonun ilerletilmesi ve üye ülkeler arasındaki işbirliğinin artırılması için önemli bir adımdır. EAC, üye ülkeler arasında ortak bir pazar oluşturarak ticaretin serbestleştirilmesini sağlayarak, bölgesel ekonomik entegrasyonu güçlendirmektedir. Ayrıca, ortak para birimi geliştirme çalışmaları ile bölge ülkeleri arasındaki ticaretin artırılması ve fiyat istikrarının korunması hedeflenmektedir. Bölgesel altyapı geliştirme çalışmaları da EAC'nin üye ülkeler arasındaki ticareti kolaylaştırmayı hedefleyen önemli bir adımdır. EAC'nin bölgesel güvenlik ve siyasi işbirliği çalışmaları ise bölge ülkeleri

arasındaki barış ve istikrarın korunmasına yöneliktir. Son olarak, EAC'nin bölgesel kalkınma çalışmaları, bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliği ve entegrasyonun güçlendirilmesi, tarım, sanayi, turizm ve diğer sektörlerin geliştirilmesi gibi önlemlerle bölge ülkelerinin kalkınmasını sağlamayı hedeflemektedir (EAC,2016: 81).

EAC'nin bölgesel güvenlik ve siyasi işbirliği çalışmaları, üye ülkeler arasında işbirliği ve koordinasyonun artırılması yoluyla yürütülmektedir. Bölgesel güvenlik konusunda, EAC üye ülkeleri arasında terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, sınır güvenliği ve diğer güvenlik konularında işbirliği yapmaktadır. Bu amaçla, EAC üye ülkeleri arasında bilgi paylaşımı, istihbarat paylaşımı ve diğer güvenlik konularında ortak çalışmalar yürütülmektedir. EAC ayrıca, üye ülkeler arasında askeri işbirliği ve eğitim programları düzenlemektedir. (Thomas, 2021)

Siyasi işbirliği konusunda, EAC üye ülkeleri arasında barışı ve istikrarı korumak için siyasi diyalog ve işbirliğini teşvik etmektedir. EAC üye ülkeleri arasında siyasi işbirliğini güçlendirmek için düzenli olarak toplantılar yapmakta ve bölgesel sorunların çözümü için ortak çözümler üretmeyi hedeflemektedir (Oramah,2021:22). EAC, bölgesel güvenlik ve siyasi işbirliği çalışmaları konusunda da diğer bölgesel ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapmaktadır. Örneğin, EAC, Afrika Birliği (AU), Doğu Afrika Güvenlik ve İstikrar Konferansı (EASSC) ve Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) gibi diğer bölgesel örgütlerle işbirliği yaparak, bölgesel güvenlik ve siyasi işbirliği alanında koordinasyonu artırmaktadır (Boiwo,2015:5).

EAC'nin bölgesel güvenlik ve siyasi işbirliği çalışmaları, üye ülkeler arasındaki işbirliği ve koordinasyonu artırarak, bölge ülkelerinin güvenliğini ve siyasi istikrarını korumayı hedeflemektedir. EAC, üye ülkeler arasında terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, sınır güvenliği ve diğer güvenlik konularında işbirliği yapmakta ve siyasi diyalog ve işbirliğini teşvik etmektedir. Ayrıca, EAC üye ülkeleri arasında askeri işbirliği, diplomatik temaslar, siyasi diyalog ve ortak taahhütlerin imzalanması gibi çalışmalar yürütmektedir. EAC, bölgesel güvenlik ve siyasi işbirliği konusunda diğer bölgesel ve uluslararası örgütlerle de işbirliği yaparak,

bölgesel güvenlik ve siyasi işbirliği alanında koordinasyonu artırmaktadır (EAC, 2004:31).

EAC'nin entegrasyonunun temelleri, Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EPA) ve Doğu Afrika Topluluğu Anlaşması (EAC Anlaşması) gibi belgelerde belirtilmiştir. Ekonomik Ortaklık Anlaşması, EAC üye ülkelerinin Avrupa Birliği (AB) ile ekonomik ortaklık kurmasını sağlayan bir anlaşmadır. Bu anlaşma, EAC üye ülkeleri arasında ticaretin serbestleştirilmesi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı, yatırımın serbestleştirilmesi, işgücü ve sermayenin serbest dolaşımı gibi önlemleri almayı planlamaktadır. Anlaşma, EAC üye ülkelerinin AB ile olan ticaret ilişkilerinin geliştirilmesine ve AB'nin EAC üye ülkelere yatırım yapmasına olanak tanımaktadır (Apiko, 2012: 21).

EAC Anlaşması, üye ülkeler arasında ekonomik entegrasyonu ilerletmek için önemli bir adımdır. Bu anlaşma sayesinde, EAC üye ülkeleri arasında ticaretin serbestleştirilmesi, yatırımın serbestleştirilmesi, işgücü ve sermayenin serbest dolaşımı gibi önlemler alınarak bölgesel ekonomik entegrasyon güçlendirilmiştir. Ayrıca, bölgesel altyapı projelerinin geliştirilmesiyle üye ülkeler arasındaki ticaretin kolaylaştırılması hedeflenmiştir. EAC Anlaşması, üye ülkeler arasında güvenlik ve siyasi işbirliği yapılmasını da amaçlamaktadır. Böylece, bölgesel barış ve istikrarın korunması hedeflenmiştir. Anlaşma ayrıca, bölgesel kalkınmayı desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, tarım, sanayi, turizm ve diğer sektörlerin geliştirilmesi ve bölge ülkeleri arasında teknoloji transferinin sağlanması hedeflenmektedir (EAC, 2017).

EAC, Afrika kıtasındaki diğer bölgesel ekonomik topluluklarla iş birliği yaparak, Afrika kıtasının bütünleşmesi için çaba göstermektedir. EAC ayrıca sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek, bölgesel barış ve güvenliği sağlamak ve sosyal hizmetleri iyileştirmek için de çalışmaktadır. Aynı şekilde EAC, Afrika Birliği'nin alt birimi olarak faaliyet göstermektedir ve Afrika kıtasındaki bölgesel entegrasyonu teşvik etmek için Afrika Birliği ile birlikte çalışmaktadır (Njenga, 2018 : 117).

Tablo 2.4'e göre, Türkiye'nin EAC'a toplam ihracatı 2012 yılında 176 milyon ABD\$ iken ithalatı ise 186,5 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin ihracatı 2022 yılında 591,9 milyon dolara kadar artması ile birlikte Türkiye ile EAC toplam ticareti 1 milyar dolara çıkmıştır. Bu rakam 2020 yılında 814 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. Türkiye, EAC ile ticaretinden net ticaret fazlası vermektedir. 11 yıllık dönemde Türkiye ihracatını %230 artırmıştır. İthalatı ise aynı dönemde yaklaşık olarak %120 artmıştır.

2012 -2022 verilerine göre EAC ülkeler arasında, Türkiye'den en çok ithalat yapan ülke ortalama %67 pay ile Tanzanya'dır. Ardından %18 pay ile Ruanda gelmektedir. Söz konusu Türkiye'ye en çok ihracat yapan ülke ortalama %70 pay ile Kenya, %14 pay ile Tanzanya ve %12 pay ile Uganda gelmektedir.

Tablo 2.4: Türkiye- EAC Ticareti (Milyon ABD \$)

TÜRKİYE - EAC İHRACATI	YILLAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	ÜLKELER											
	BURUNDİ	4,2	1,5	2,5	2,5	1,9	2,0	2,5	2,7	2,9	2,4	8,5
	G. SUDAN	..	..	..	..	11,1	8,4	10,3	7,5	9,1	12,4	29,9
	KENYA	17,8	14,5	17,0	14,4	13,1	16,9	18,9	17,3	24,1	19,4	20,6
	RUANDA	19,9	9,8	38,4	31,4	30,9	42,6	20,9	33,0	27,5	78,6	185,3
	TANZANYA	130,6	114,7	153,8	119,5	97,4	118,5	229,7	226,1	200,3	257,0	317,7
	UGANDA	3,6	8,5	12,6	6,8	11,1	8,4	10,3	7,5	9,1	12,4	29,9
		176,0	148,9	224,3	174,6	165,4	196,8	292,6	294,1	273,0	382,1	591,9

TÜRKİYE -EAC İTHALATI	YILLAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
	ÜLKELER											
	BURUNDİ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,5	0,1	0,1	0,1
	G. SUDAN	..	..	..	..	0,2	2,6	2,7	3,5	6,3	10,8	15,8
	KENYA	138,0	150,3	135,7	134,3	137,6	160,2	219,9	230,5	228,0	332,0	284,2
	RUANDA	0,0	0,4	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	54,1	0,8	8,0
	TANZANYA	26,0	51,8	40,8	44,7	27,4	48,3	40,9	29,8	49,7	39,7	41,3
	UGANDA	22,5	23,7	26,6	22,3	21,8	21,2	31,6	33,6	53,8	59,6	64,1
		186,5	226,2	203,1	201,4	187,2	229,8	295,4	294,0	391,9	432,1	413,5

Kaynak: UNCTAD, 2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

2.3.5. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)

Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (Southern African Development Community - SADC), SADC Güney Afrika'da kurulan bir bölgesel ekonomik topluluktur. SADC, Afrika'nın güneyindeki 16 ülkeden oluşur ve üye ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini ve entegrasyonu artırmayı hedefler. SADC'nin merkezi, Botswana'nın başkenti Gabrondur (SADC, 2015 : 78).

SADC, 1980'lerin sonunda Angola, Botswana, Lesotho, Malavi, Mozambik, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve tarafından kuruldu. Bugün ise Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) Üye ülkeleri; Angola, Botswana, Komorlar, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Eswatini, Lesoto, Madagaskar, Malavi, Mauritius, Mozambik, Namibya, Seyşeller, Güney Afrika, Birleşik Cumhuriyeti Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve'dir (SADC, 2013 : 28).

SADC'nin ana hedefleri, bölgesel ekonomik entegrasyonu teşvik etmek, bölgesel ticareti artırmak, ortak bir pazar oluşturmak ve bölgesel kalkınmayı desteklemektir. Bu hedeflere ulaşmak için SADC, üye ülkeler arasında tarım, turizm, madencilik, sanayi, ulaştırma ve diğer sektörlerde işbirliği yapmakta ve bölgesel altyapı projelerini desteklemektedir. Ayrıca, SADC üye ülkeleri arasında ticareti kolaylaştırmak ve bölgesel entegrasyonu hızlandırmak için gümrük birliği, ortak ticaret politikası ve serbest ticaret anlaşmaları gibi önlemler almaktadır. SADC ayrıca, bölgesel güvenlik ve siyasi işbirliği konusunda da çalışmalar yapmaktadır. Bu kapsamda, SADC üye ülkeleri arasında terörizm, yasa dışı göç, sınır güvenliği ve diğer güvenlik konularında işbirliği yapmakta ve barışı ve istikrarı korumayı hedeflemektedir (SADC, 2021, :19).

SADC'nin ekonomik entegrasyon ve kalkınma yolu, bölge ülkeleri arasında işbirliği yaparak bölgesel ekonomik entegrasyonun artırılmasını, bölgesel ticaretin artırılmasını ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesini hedeflemektedir. SADC üye ülkeleri arasında tarım, turizm, madencilik, sanayi, ulaştırma ve diğer sektörlerde işbirliği yaparak bölgesel entegrasyonun güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca, SADC üye ülkeleri arasında bölgesel altyapı projeleri gerçekleştirerek bölgesel ticareti kolaylaştırmayı ve üye ülkeler arasındaki ticaret engellerini azaltmayı

hedeflemektedir. SADC ayrıca, bölgesel güvenlik ve siyasi işbirliği konusunda da çalışmalar yaparak, barışı ve istikrarı korumayı ve bölge ülkeleri arasındaki siyasi istikrarı desteklemeyi hedeflemektedir. SADC'nin çalışmaları, bölge ülkelerinin ekonomik büyümesini ve kalkınmasını destekleyerek, bölgedeki yoksulluğun azaltılması, işsizliğin azaltılması, gelir eşitsizliğinin azaltılması ve insanların yaşam standartlarının iyileştirilmesi gibi hedeflere ulaşmayı amaçlamaktadır (AUC, 2015).

Tablo 2.5'e göre, Türkiye'nin SADC'a toplam ihracatı 2012 yılında 945,3 milyon ABD\$ olarak gerçekleşirken, ithalatı ise 1.5 milyar dolar olmak üzere toplam ticaret hacmi 2,5 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin ihracatı 2022 yılında 2,7 milyar dolara kadar artması ile birlikte Türkiye ile SADC toplam ticareti 4,6 milyar dolara çıkmıştır. Bu rakam 2020 yılında 9,26 milyar dolar civarındaydı.

2012 -2022 verilerine göre SADC ülkeler arasında, Türkiye'den en çok ithalat yapan ülke ortalama %83 pay ile Güney Afrika olmuş, ardından %6 pay ile Mozambik'tir. Söz konusu Türkiye'ye en çok ihracat yapan ülke ortalama %49 pay ile Güney Afrika. Dolayısıyla Türkiye'nin SADC bölgesindeki ne büyük iş ortağı Güney Afrika'dır.

Tablo 2.5: Türkiye- SADC Ticareti (Milyon ABD \$)

YEAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜLKELER											
Angola	234,5	286,0	306,7	236,4	132,4	189,1	233,5	214,9	183,1	203,2	229,0
Botsvana	1,7	2,8	1,8	1,4	4,4	2,9	2,8	2,8	4,8	3,2	4,3
D.K.C	23,8	39,4	41,1	32,3	25,8	27,1	35,7	54,5	57,3	53,7	95,1
Eswatini	0,2	1,6	0,7	1,2	0,5	1,2	1,3	0,2	0,4	0,6	1,0
G. Afrika	381,8	671,3	593,3	522,5	423,3	492,4	554,2	569,6	574,1	861,3	1706,2
Komorlar	5,4	5,1	6,8	4,7	4,9	6,2	11,2	13,7	14,2	17,3	21,7
Lesoto	0,5	0,5	0,2	0,3	0,3	1,4	2,9	1,6	0,4	0,3	0,1
Madagaskar	56,8	59,8	54,4	54,0	59,7	73,8	82,0	72,1	73,9	65,8	78,5
Malavi	3,7	5,4	2,9	3,5	3,8	3,4	6,6	5,0	2,8	4,6	5,5
Mauritius	35,6	41,7	38,6	35,1	36,7	65,5	70,6	75,05	74,6	90,2	101,7
Mozambik	36,4	47,0	52,1	47,6	26,6	27,7	51,0	87,9	76,7	122,5	84,0
Namibya	3,9	3,0	9,6	83,7	40,9	55,4	23,6	9,4	4,2	3,8	17,5
Seyşeller	9,2	10,5	9,5	7,8	6,5	6,9	13,6	17,7	17,9	12,3	13,0
Tanzanya	130,6	114,7	153,8	119,5	97,4	118,5	229,7	226,1	200,3	257,0	317,7
Zambiya	13,0	22,3	22,4	29,9	16,0	18,4	17,4	20,1	20,9	20,1	27,6
Zimbabve	8,4	7,9	5,0	4,5	4,6	5,4	11,8	6,0	15,3	14,7	19,9
	945,3	1.318,9	1.298,9	1.184,2	883,7	1.095,2	1.347,7	1.301,5	1.321,1	1.730,4	2.722,7
TÜRKİYE -SADC İHRACATI											
YEAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Angola	1,8	8,0	4,9	0,2	6,0	1,4	2,0	2,3	4,2	10,6	15,8
Botsvana	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
DRC	40,8	56,7	204,1	124,7	34,5	11,0	7,8	0,5	0,9	14,3	14,0
Eswatini	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,1	0,2	0,0	0,0	0,1
G. Afrika	1289,8	1463,6	1156,7	903,2	1051,9	1717,3	1381,7	754,2	887,9	1192,7	1585,3
Komorlar	10,5	5,8	1,1	0,7	0,0	3,3	7,4	7,8	4,6	6,7	18,0
Lesoto	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
Madagaskar	2,1	7,7	14,0	12,1	6,1	11,3	7,2	9,8	14,6	18,3	23,0
Malavi	17,2	25,5	39,0	37,9	4,7	3,9	3,0	3,3	2,7	1,2	1,4
Mauritius	6,2	7,9	7,6	6,4	18,5	16,7	15,6	18,0	19,8	22,6	26,2
Mozambik	156,4	68,5	75,1	77,5	100,9	146,9	93,3	72,7	71,0	45,4	60,6
Namibya	6,8	4,2	3,6	1,7	0,6	0,8	1,9	2,4	0,1	0,2	0,5
Seyşeller	2,8	1,1	5,6	9,6	5,3	13,9	9,4	7,8	9,0	21,4	16,7
Tanzanya	26,0	51,8	40,8	44,7	27,4	48,3	40,9	29,8	49,7	39,7	41,3
Zambiya	6,0	1,5	13,8	4,4	4,8	4,6	3,7	5,6	4,1	4,9	25,3
Zimbabve	7,9	15,3	8,3	6,8	10,7	12,7	7,6	12,9	13,6	16,5	16,0
	1.574,4	1.717,4	1.574,6	1.229,9	1.271,6	1.992,7	1.581,5	927,3	1.082,5	1.394,9	1.844,0
TÜRKİYE -SADC İTHALATI											
YEAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Angola	1,8	8,0	4,9	0,2	6,0	1,4	2,0	2,3	4,2	10,6	15,8
Botsvana	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
DRC	40,8	56,7	204,1	124,7	34,5	11,0	7,8	0,5	0,9	14,3	14,0
Eswatini	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,1	0,2	0,0	0,0	0,1
G. Afrika	1289,8	1463,6	1156,7	903,2	1051,9	1717,3	1381,7	754,2	887,9	1192,7	1585,3
Komorlar	10,5	5,8	1,1	0,7	0,0	3,3	7,4	7,8	4,6	6,7	18,0
Lesoto	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
Madagaskar	2,1	7,7	14,0	12,1	6,1	11,3	7,2	9,8	14,6	18,3	23,0
Malavi	17,2	25,5	39,0	37,9	4,7	3,9	3,0	3,3	2,7	1,2	1,4
Mauritius	6,2	7,9	7,6	6,4	18,5	16,7	15,6	18,0	19,8	22,6	26,2
Mozambik	156,4	68,5	75,1	77,5	100,9	146,9	93,3	72,7	71,0	45,4	60,6
Namibya	6,8	4,2	3,6	1,7	0,6	0,8	1,9	2,4	0,1	0,2	0,5
Seyşeller	2,8	1,1	5,6	9,6	5,3	13,9	9,4	7,8	9,0	21,4	16,7
Tanzanya	26,0	51,8	40,8	44,7	27,4	48,3	40,9	29,8	49,7	39,7	41,3
Zambiya	6,0	1,5	13,8	4,4	4,8	4,6	3,7	5,6	4,1	4,9	25,3
Zimbabve	7,9	15,3	8,3	6,8	10,7	12,7	7,6	12,9	13,6	16,5	16,0
	1.574,4	1.717,4	1.574,6	1.229,9	1.271,6	1.992,7	1.581,5	927,3	1.082,5	1.394,9	1.844,0

Kaynak:UNCTAD,2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

2.3.6. Arap Mağrip Birliği (UMA)

Arap Mağrip Birliği (Union du Maghreb Arabe - UMA), 1989 yılında Kuzey Afrika'daki Arap ülkeleri arasında kurulan bir bölgesel işbirliği ve entegrasyon topluluğudur. UMA, Cezayir, Fas, Libya, Moritanya, Tunus ve Batı Sahra'daki Polisario Cephesi'nin kabul edilmesiyle oluşur (Kaya, 2016 : 5-6).

UMA'nın temel amacı, Arap dünyası içinde birliği güçlendirmek ve bölgedeki ülkeler arasındaki ekonomik, kültürel ve sosyal işbirliğini artırmaktır. Bu amaçla, UMA üye ülkeler arasında serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birliği ve ortak pazar gibi entegrasyon adımları atmıştır.

Ancak UMA, üye ülkeler arasındaki siyasi farklılıklar ve sınırlı ekonomik entegrasyon nedeniyle etkinliğini sınırlayan bir organizasyon olmuştur. UMA üye ülkeleri arasındaki bazı anlaşmazlıklar, özellikle Fas ile Cezayir arasındaki Batı Sahra meselesi gibi siyasi sorunlar, bölgesel işbirliğini engellemiştir. UMA, bölgesel istikrarı ve güvenliği teşvik etmek için de çalışmaktadır. Bu amaçla, UMA üye ülkeleri arasında askeri ve güvenlik işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. UMA, ayrıca, bölgesel kalkınma projelerini teşvik etmek ve bölgesel altyapıyı geliştirmek gibi ekonomik hedefleri de benimsemektedir (Hettne vd., 2005 : 31).

UMA, üye ülkeler arasında serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birliği ve ortak pazar gibi entegrasyon adımları atmıştır. Bununla birlikte, üye ülkeler arasındaki siyasi farklılıklar ve sınırlı ekonomik entegrasyon nedeniyle UMA'nın etkinliği sınırlı kalmıştır. UMA ayrıca, bölgesel istikrarı ve güvenliği teşvik etmek için çalışmaktadır. Bu amaçla, UMA üye ülkeleri arasında askeri ve güvenlik işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. UMA, bölgesel kalkınma projelerini teşvik etmek ve bölgesel altyapıyı geliştirmek gibi ekonomik hedefleri de benimsemektedir. Ancak UMA üye ülkeleri arasındaki bazı anlaşmazlıklar, özellikle Fas ile Cezayir arasındaki Batı Sahra meselesi gibi siyasi sorunlar, bölgesel işbirliğini engellemiştir. Bu nedenle UMA, üye ülkeler arasındaki siyasi sorunların çözülmesi ve ekonomik entegrasyonun artırılması gibi zorluklarla karşı karşıyadır (Zoubir, 2008 : 16).

UMA'nın güçlendirilmesi için birçok girişimde bulunulmuştur. Örneğin, 2018 yılında UMA'nın yeniden canlandırılması ve bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi amacıyla Fas, Cezayir, Tunus ve Libya liderlerinin bir araya geldiği bir zirve düzenlendi. Zirve sonrasında üye ülkeler arasında daha yoğun bir diyalog ve işbirliği sağlanması konusunda mutabakat sağlandı (UNECA,2020).

Ancak, UMA'nın güçlendirilmesi ve etkinliğinin artırılması için daha fazla adım atılması gerekmektedir. Üye ülkeler arasındaki siyasi anlaşmazlıkların çözülmesi, ticaret engellerinin azaltılması ve bölgesel güvenliğin artırılması, UMA'nın hedeflerine ulaşması için önemli adımlar olacaktır (UMA, 2020: 2).

Tablo 2.6: Türkiye- UMA Ticareti (Milyon ABD \$)

YEAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜLKELER											
CEZAYİR	1813,1	2122,0	2231,2	1932,4	1830,3	1828,2	2120,9	2016,4	1449,6	1698,3	2069,2
FAS	1014,9	1310,5	1447,5	1371,4	1489,8	1686,7	2036,3	2347,4	2057,3	2976,8	3092,2
LİBYA	2139,4	3131,8	2166,3	1517,0	979,5	915,7	1583,5	2069,5	1653,0	2771,3	2841,0
MORİTANYA	110,7	106,1	95,8	99,7	78,7	88,9	145,4	168,4	119,7	409,4	207,6
TUNUS	738,7	1029,2	953,2	848,8	937,8	940,0	959,5	886,7	928,1	1376,3	1598,6
	5.816,8	7.699,6	6.894,0	5.769,3	5.316,1	5.459,5	6.845,6	7.488,4	6.207,7	9.232,1	9.808,6
ÜLKELER											
CEZAYİR	924,9	711,4	924,5	744,0	470,2	796,6	1158,5	719,3	567,4	1194,8	1367,3
FAS	429,5	579,5	638,2	728,3	920,7	930,8	752,9	713,3	642,1	922,4	1017,7
LİBYA	416,2	306,7	259,0	229,7	195,3	232,0	371,7	483,5	1674,2	821,8	767,0
MORİTANYA	4,2	3,6	16,0	12,8	18,5	43,9	29,2	83,2	27,0	276,7	285,2
TUNUS	195,6	314,5	227,3	158,1	221,2	229,8	233,9	190,1	150,6	266,8	396,5
	1.970,4	624,8	2.065,0	400,6	1.825,9	505,7	2.546,2	756,8	3.061,3	1.365,3	3.833,7

Kaynak: UNCTAD, 2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

Tablo 1.6’da Türkiye ile UMA arasındaki ticaret 2012- 2022 dönemleri arasında görülebilir. Tablo 2.6’ya göre, Türkiye’nin UMA’ya toplam ihracatı 2012 yılı için 5.8 milyar ABD\$ olarak gerçekleşirken, ithalatı ise 1.9 milyar dolar olmak üzere toplam ticaret hacmi 7,78 milyar dolar olmuştur. Türkiye’nin ihracatı 2022 yılında 9,8 milyar dolara kadar artması ile birlikte Türkiye ile UMA toplam ticareti 13,64 milyar dolara çıkmıştır.

2012 -2022 verilerine göre UMA ülkeler arasında, Türkiye’den ithalat oranları sırasıyla; Cezayir: %28, Libya: %28, Fas: %27, Tunus: %15 ve %2 pay ile Moritanya’dır. Söz konusu ülkelere Türkiye’ye en çok ihracat yapan ülkelerin sıralamasına bakılırsa, ortalama %35 ile Cezayir, %31 pay ile Fas ve %21 pay ile Libya gelmektedir.

2.3.7. Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (IGAD)

Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (Intergovernmental Authority on Development - IGAD), Doğu Afrika’da bir bölgesel işbirliği ve kalkınma topluluğudur. IGAD’ın üye ülkeleri, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Kenya, Somali, Sudan, Güney Sudan ve Uganda’dır. IGAD’ın ana hedefi, üye ülkeler arasında barışı ve istikrarı sağlamak, bölgesel kalkınmayı teşvik etmek, doğal kaynakları yönetmek, bölgesel ticareti artırmak ve yoksullukla mücadele etmektir. IGAD, üye ülkeler arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve teknik işbirliği sağlamak amacıyla bir dizi program ve proje yürütmektedir (IGAD, 2020).

IGAD, bölgesel entegrasyonu artırmak için de çalışmaktadır. Bu amaçla, IGAD üye ülkeler arasında serbest ticaret bölgesi ve ortak pazar oluşturma hedefleri belirlemiştir. IGAD, ayrıca bölgesel altyapı projelerini desteklemekte ve üye ülkeler arasındaki ulaşım, enerji ve iletişim ağlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır (Dejen, 2020 : 22).

Tablo 2.7’ye göre, Türkiye’nin IGAD’a toplam ihracatı 2012 yılında 972 milyon ABD\$ olarak gerçekleşirken, ithalatı ise 82,3 milyon dolar gerçekleşmiştir. 2012 yılında toplam ticaret hacmi 1,01 milyar dolar olmuştur. Türkiye’nin ihracatı 2022 yılında 2,13 milyar dolara kadar artması ile birlikte Türkiye ile IGAD toplam

ticareti 2,47 milyar dolara çıkmıştır. 11 yıllık bu dönem boyunca Türkiye ihracatını yaklaşık olarak %120 oranında artırmıştır. Türkiye'nin ithalatı ise bahsi geçen dönemde yaklaşık %300 oranında artmıştır. Türkiye'nin IGAD ile yaptığı ticareten net dış fazla elde ettiği görülmektedir.

Tablo 2.7: Türkiye- IGAD Ticareti (Milyon ABD \$)

YEAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜLKELER											
SUDAN	279,6	300,3	331,4	452,2	469,9	405,4	373,7	307,2	375,5	278,7	447,1
G. SUDAN	..	..	..	..	0,2	2,6	2,7	3,5	6,3	10,8	15,8
SOMALİ	43,7	61,3	63,7	72,5	119,9	147,5	183,9	256,5	272,7	354,9	386,4
UGANDA	22,5	23,7	26,6	22,3	21,8	21,2	31,6	33,6	53,8	59,6	64,1
CİBUTİ	88,7	71,2	61,4	99,5	82,7	104,5	189,9	255,7	319,9	306,9	549,5
ERİTRE	4,9	1,3	6,3	13,8	15,6	13,7	8,3	13,9	9,9	23,6	53,7
ETOPYA	394,6	371,3	336,2	393,5	411,6	347,3	328,7	380,9	231,4	354,4	334,6
KENYA	138,0	150,3	135,7	134,3	137,6	160,2	219,9	230,5	228,0	332,0	284,2
	972,0	979,4	961,3	1.188,1	1.259,3	1.202,4	1.338,7	1.481,8	1.497,5	1.720,9	2.135,4
YEAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜLKELER											
SUDAN	11,2	32,9	19,6	29,7	56,8	92,5	86,9	82,3	105,5	104,9	233,1
G. SUDAN	..	..	..	..	11,1	8,4	10,3	7,5	9,1	12,4	29,9
SOMALİ	1,2	1,1	1,7	1,2	2,2	1,3	6,6	6,9	4,9	7,9	2,7
UGANDA	3,6	8,5	12,6	6,8	11,1	8,4	10,3	7,5	9,1	12,4	29,9
CİBUTİ	0,9	0,4	0,2	0,0	0,2	0,4	0,2	0,4	0,5	0,8	1,1
ERİTRE	0,7	0,2	0,0	0,0	2,4	..	0,2	..	0,0	0,6	0,8
ETİYOPYA	46,9	72,7	79,2	41,9	38,6	38,8	39,4	51,5	40,5	24,4	20,4
KENYA	17,8	14,5	17,0	14,4	13,1	16,9	18,9	17,3	24,1	19,4	20,6
	82,3	97,4	130,3	64,3	135,5	65,8	172,8	83,6	193,7	65,5	338,5

Kaynak: UNCTAD, 2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

2012 -2022 verilerine göre IGAD ülkeler arasında, Türkiye'den en çok ithalat yapan ülke ortalama %27 pay ile Sudan'dır. Ardından %26 pay ile Etiyopya gelmektedir. Söz konusu Türkiye'ye en çok ihracat yapan ülke ortalama %48 pay ile Sudan, %27 pay ile Etiyopya ve %11 pay ile Kenya gelmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ECOWAS'ın KURULUŞ SÜRECİ ve AB İLE OLAN İLİŞKİLERİ

3.1. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğunun Kuruluş ve Gelişimi

Sömürge sonrası Afrika devletleri, bölgesel ekonomik organizasyonların artan bir eğilim ile yükselişinde aktif katılımcılar olmaya devam etmektedir. Bölgeselcilik, Afrika devletlerinin sosyoekonomik ve politik kalkınma stratejisinin temel bir bileşeni olmuştur. Bu ülkeler arasındaki ilk bölgesel ekonomik kuruluşların birçoğu kuruldukları dönemlerde zorluk çekmelerine rağmen, çağdaş işleyişleri önceki organizasyonlara kıyasla çok daha istikrarlı ve kademeli olarak gelişmiştir.

1960'ların sonu ve 1970'li yıllarda kurulan diğer bölgesel ekonomik organizasyonların çoğu işlerliğini kaybetmesine rağmen Batı Afrika alt bölgesinde ECOWAS işlerliğini devam ettirmeyi başarmıştır. İlk olarak 1975'te bölgede sömürgeciliğe karşı kurulan Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) hızla gelişen küresel dünyada değişimi yakalamak, ilişki düzeyini artırmak için yeni bir antlaşma yoluyla revize edilerek 1993'te yeniden kuruldu (Akinkugbe, 2017: 2). Ancak, bu revize edilmiş antlaşma sonucu ortaya çıkan ECOWAS hükümlerinin üye devletler tarafından uygulanması sağlanamamıştır. Bunun temel sebebi de yine ECOWAS Antlaşması'nın üstünlüğünü geliştirecek bir forumun olmamasıdır (Salami, 2011 : 675). ECOWAS'ın yeniden yapılandırılması, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde gelişen siyasi, sosyal ve ekonomik faktörlerin yanı sıra topluluk içindeki karmaşık sosyo-ekonomik ilişkiler ve sosyal çatışmalar nedeniyle gerekli görülmekteydi (Asante, 1996).

ECOWAS içindeki ekonomik entegrasyonun önündeki engellerin ana akım analizleri, genellikle antlaşmaların uygulanmasının önündeki engeller olarak kurumsal, yasal ve altyapısal zorluklara dayanır (Salami, 2011 : 675). Bu engellerin sıralaması doğru olsa da genel olarak Afrika'daki bölgesel ekonomik işbirliği planları

ve özellikle ECOWAS devletleri içerinde ve aralarındaki siyasi mücadele, ekonomik istikrarsızlık, sosyal çatışmalar ve ideolojik anlaşmazlıklar en büyük engellerdir.

ECOWAS'ın ticaretin serbestleştirilmesi ve ekonomik bütünleşme gibi temel hedeflerine ulaşamaması gz önünde bulundurulduğunda, bazı uzmanlar ECOWAS'ın "başarısız olduğunu" iddia etmektedir. Bu değerlendirmeler, bölgesel örgütlenmedeki ilerlemenin AB tarzı kurumsallaşmanın sağlanamamasına dayanmaktadır. Bu kritik değerlendirmeler esas olarak, gelişmiş toplumlar bağlamında geliştirilen ekonomik bütünleşme teorileri temelinde yapılmıştır (Breslin vd., 2002: 11).

ECOWAS kurucu antlaşmasının 3. maddesinde belirtilen amaçlara göre; topluluğun amacı tüm ekonomik faaliyet alanlarında iş birliği ve gelişmeyi teşvik etmektir. Bu amaçlar başta sanayi, ulaşım, telekomünikasyon, enerji, tarım, doğal kaynaklar, ticaret, mali konular olmak üzere halklarının yaşam standardını yükseltmek amacıyla sosyal ve kültürel konularda dayanışma, ekonomik istikrarı sağlamak ve sürdürmek, ECOWAS ye devletlerarasında daha yakın ilişkiler geliştirmek ve Afrika kıtasının gelişmesine katkıda bulunmak olarak belirtilmiştir (ECOWAS, 2022 : 5).

Topluluğun, 3. maddede belirtilen amaçları antlaşmanın ilgili hükümlerine uygun şekilde gerçekleştirebilmesi için şu faaliyetleri adım adım sağlaması gerekmektedir (ECOWAS, 2022: 5-6).;

- Ulusal politikaların özellikle gıda, tarım ve doğal kaynaklar, endüstri, ulaşım ve iletişim, enerji, ticaret, para ve finans, vergilendirme, ekonomik reform politikaları, insan kaynakları, eğitim, kültür, bilim ve teknoloji, sosyal hizmetler, sağlık ve turizm alanlarında koordinasyon ve entegrasyon programlarının teşvik edilmesi, bu alandaki projelerin desteklenmesi.

- Çevrenin korunmasına dair politikaların uyumlaştırılması ve ilgili kuruluşlar ile koordinasyonun sağlanması.

- Ortak retim işlemlerinin kurulmasının teşvik edilmesi.

- Ortak pazar kurulması

- Ekonomik, mali, sosyal ve kültürel sektörlerde ortak politikaların benimsenmesi ve parasal birliğin sağlanması yoluyla güçlü bir ekonomik birliğin kurulması.

- Özel sektör işletmeleri ve diğer ekonomik kuruluşlar tarafından ortak girişimlerin, özellikle yabancı yatırımların teşvik edilmesi.

- İş birliği ve kalkınma için bir ortak fon kurulması.

- Üye devletlerin, topluluk hedeflerine ulaşmak amacıyla ortak bir şekilde hareket ederek yine topluluk yararına yeni faaliyetler üstlenmesidir.

3.2. ECOWAS Üyeleri

ECOWAS şu anda Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğunu kuran gözden geçirilmiş antlaşma kapsamında faaliyet göstermektedir. Benin, Burkina Faso, Cape Verde, Fildişi Sahili, Gambiya, Gana, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone ve Togo olmak üzere on beş üyesi vardır. Haziran 1975'te yürürlüğe giren Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğunu kuran antlaşma uyarınca hayata geçti (Uexkull, 2012 : 3).

ECOWAS üyeliği, tüm Batı Afrika ülkelerine açıktır. Güney doğudaki Kamerun Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği üyesidir ve doğuda bulunan Çad da Kuzey Afrika ülkeleri ile ilişkileri devam ettirmektedir. Aynı şekilde Batı Sahra liderleri de geçmişte ECOWAS üyeleriyle, özellikle Moritanya ile farklılıklar yaşadılar (Adkisson, 1984 : 13). Moritanya şu anda ECOWAS üyesi değildir ancak Avrupa Birliği ile Ekonomik Ortaklık Anlaşması müzakeresi tarafı olmak amacıyla 15 Üye ile birlikte Ekonomik Topluluğa katılmaya karar vermiştir.

Şekil 3.1'da ECOWAS'a üye ülkeler görülebilir. Haritadan üye ülkelerin genellikle kıtanın batısında kümelendiği rahatlıkla tespit edilebilir.

Şekil 3.1: ECOWAS Haritası

Kaynak: Eurostat, 2011 ([Archive:ECOWAS-EU - trade and investment statistics:2011. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:ECOWAS-EU - trade and investment statistics -2023](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:ECOWAS-EU_-_trade_and_investment_statistics-2023))

Tüm bu ülkeler sömürge tarihleri, doğal kaynakları, kurumsal ve idari sistemleri açısından önemli ölçüde farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklara insan ve doğal kaynaklar açısından bakıldığında topluluğun en güçlü ülkesi Nijerya, en zayıf ülkesi Burkina Faso'dur (Anadi, 2005 : 45).

Tablo 3.1'de birliğe üye ülkelerin yüzölçümü, başkenti, nüfusu, konuşulan dilleri, ve başlıca ekonomik kaynakları toplu bir şekilde verilmiştir.

Tablo 3. 1: ECOWAS Ülkelerinin Şematik Gösterimi

Ülkeler	Yüzölçümü	Başkent	Tahmini Nüfus	Dil/ Diller	Ekonomik Kaynaklar
Benin	113,000 km2	Cotonou	11,801.150	Fransızca Fon, Yoruba, Bariba	Pamuk, Sıvı yağ, Madencilik, Kireç taşı vb.
Burkina Faso	274,122km2	Ouagadougou	20,321.380	Fransızca Moore, Dioula, Peul	Pamuk, Yer fıstığı, Sheanuts, Altın
Cape Verde	4,033km2	Praia	549.930	Portekizce, Crioulo	
Fildişi Sahili	322,462km	Yamusukro	25,716.540	Fransızca & diğer 60 yerli Dil	Petrol, Kahve, Kakao Fasulye, Palmiye
Gambiya	11,295km2	Banjul	2,347.710	İngilizce, Wolof, Fulani, Mandinka	Turizm, Hizmetler vb.
Gana	239,460km2	Akra	30,417.860	İngilizce & 100 üzerinde yerel Dil	Altın, Elmas, Kahve Vb
Gine	245,857km2	Konakry	1,920.920	Fransızca & diğer yerel Diller	Kahve, Pamuk, Meyve, Yağ, Fındık vs.
Gine Bissau	36,125km2	Bissau	12,771.25	Portekizce Crioulo	Pirinç, Mısır, Plantain, Fasulye vb.
Liberya	111,369km2	Monrovia	4,937.370	İngilizce & diğer yerel Diller	Demir cevheri, Kereste, Elmas Vb.
Mali	1,249,192km2	Bamako	19,658.030	Fransızca, Bambara	Altın, Fosfat
Nijer	1,267,000km2	Niamey	23,310.720	Fransızca & diğer yerel Diller	Uranyum, Pamuk vb.
Nijerya	N923,768km2	Abuja	200,963.600	İngilizce, Hausa ve 200 üstünde Diğer Yerel Dil	Petrol, Gaz, Misket Limonu, taş, Kömür ve Diğerleri
Senegal	196.192km2	Dakar	16,296.360	Fransızca, Wolof ve Diğerleri	Sıvı yağ, Pamuk, Yer fıstığı, Pirinç, vb
Sierra Leone	71,740km2	Freetown	7,813.220	İngilizce, Krio vb	Elmas, Balık tutma, Tarım vb.
Togo	56,785km2	Lome	8,082.370	Fransızca, Yoruba ve diğer yerel Diller	Pamuk, Kahve, Kakao, Fosfat vb.

Kaynak: World Bank, 2021
(https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY?end=2015&locations=BJ&name_desc=true&start=2003&view=chart)

3.3. ECOWAS'IN Siyasi ve Kurumsal Yapısı

Bu bölümde, ECOWAS içinde yer alan siyasi ve kurumsal sistemler kısaca açıklanmıştır. Bu sayede topluluğun yapısı daha iyi anlaşılabilir.

ECOWAS'ın bir bölgesel ekonomik topluluk olarak yönetim ve siyasi liderlik yapısı, topluluğun 1993 tarihli Gözden Geçirilmiş Antlaşması'nın 3. Bölümünün 6. ve 7. maddelerinde özetlenmiştir (ECOWAS Komisyonu, 1993).

Gözden Geçirilmiş Antlaşmanın 6. Maddesinin 1. Fıkrasında ECOWAS kurumlarının yapısı ana hatlarıyla belirtilmiştir. Bu kurumlar şöyle sıralanmıştır;

- a) Devlet ve Hükümet Başkanları
- b) Bakanlar Kurulu
- c) Topluluk Parlamentosu
- d) Ekonomik ve Sosyal Konsey
- e) Topluluğun Adalet Divanı
- f) Yönetim Kurulu Sekreterliği
- g) İş birliği, Tazminat ve Kalkınma Fonu
- h) Uzmanlaşmış Teknik Komisyonlar
- i) Topluluk tarafından kurulabilecek diğer kurumlar

Karar alma sürecinin en üst düzeyinde “topluluğun genel yönünü belirlemek, kontrolünü, gelişimini ve hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlamak için tüm önlemleri alabilen” Devlet ve Hükümet Başkanları” bulunmaktadır (7. Madde 2. Fıkrası). Bunların yanı sıra “topluluğun genel politikasını ve ana yönergesini belirlemek, direktif vermek, üye devletlerin ekonomik, bilimsel, teknik, kültürel ve sosyal politikalarını uyumlu hale getirmek ve koordine etmek topluluk kurumlarının işleyişini denetlemek ve topluluk hedeflerinin uygulanmasını takip etmek” Devlet ve Hükümet Başkanları yetkisindedir (7. Madde 3. Fıkrası, a ve b numaralar).

Üye devletlerin Devlet ve Hükümet Başkanları otoritesinin yanında (ECOWAS İşlerinden sorumlu) Bakanlar Konseyi vardır. Üye Devletlerden seçilen bu Bakanlar Konseyi, “topluluğun işleyişinden ve gelişmesinden sorumludur”. Bunun yanında konsey, Devlet ve Hükümet Başkanları yetkisinin görüşülmesi ve onaylanması, topluluk hedeflerine ulaşılması gibi özel tavsiyelerde bulunmaktadır.

Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere, ECOWAS kurumlarının bir parçası olarak çeşitli ekonomik ve sosyal faaliyet alanlarında Bakanlar Konseyi’ne danışmanlık yapacak bir Ekonomik ve Sosyal Konsey bulunmaktadır. Adalet Divanı ise topluluk

yasalarına göre üye devletler, topluluk kurumları, bireysel ve tüzel kişilikler arasındaki davalara bakan diğer bir ana organdır.

Son olarak, ECOWAS antlaşması ile bölgesel düzeyde ECOWAS'ın idaresi için Yönetim Sekreterliği kuruldu (1993 tarihli revize edilen Antlaşma'nın 17, 18 ve 19'uncu maddeleri). ECOWAS Komisyonu, bir başkan, iki başkan yardımcısı ve 13 komiser tarafından yönetilmektedir. Aşağıda 3. başlıkta daha ayrıntılı olarak belirtileceği üzere ECOWAS Topluluğu, bölgenin AB ile Ekonomik Ortaklık Anlaşmasının müzakerelerinde önemli bir rol oynamaktadır.

3.4. ECOWAS'IN AB Ortaklık Anlaşması

Bu kısımda, AB-ECOWAS ve Moritanya'nın EPA müzakere yapısı ve süreçlerinin yanı sıra olayların bağlamları, zaman çizelgeleri ve bölgesel faktörlerine yer verilmektedir. Öncelikle müzakerede yer alan kurumların ana hatları ortaya konmaktadır.

3.4.1. Müzakere Süreci ve Yapıları

Daha önceden yapılan (Afrika, Karayipler ve Pasifik) ACP- AB müzakerelerinin ardından, Batı Afrika Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Batı Afrika ile Avrupa Komisyonu arasındaki Ekonomik Ortaklık Anlaşmasının müzakeresi kabul etmiştir. Ayrıca daha önce yapılan müzakerelerden ACP Bakanlar Konseyi ve AB Ticaret ve Kalkınma Komiserliği tarafından ortaklaşa kabul edilen bir raporla sonuçlandığı görülmektedir (NANTS, 2010 : 2). Bu Ortak Rapor, bölgesel düzeyde yapılacak sonraki müzakereler için bir referans noktası olarak tasarlanmıştır. AB-Batı Afrika müzakereleri 6 Ekim 2003'te Cotonou'da başlatıldı ve 4 Ağustos 2004'te Akra'da bir yol haritası belirlenip kabul edildi. Bu yol haritası, müzakere alanlarının yanı sıra başarı ile sonuçlanan müzakereler için kararlaştırılan süreci ve stratejileri belirtmekteydi.

Ekim 2003'te başlatılan AB-ECOWAS (+ Moritanya) EPA müzakeresi sonunda, Ticaret Bakanları'nın Akra'da (Gana) Batı Afrika Devletler Ekonomik

Topluluğu (ECOWAS) ile Avrupa Topluluğu (AT) arasında Ekonomik Ortaklık Anlaşması konulu bir toplantıda ortak bir müzakerenin yol haritası kabul edildi. Bu yol haritasında tarafların DTÖ son tarihi ile uyumlu olarak Aralık 2007’de nihai EPA’ya ulaşmak için çalışacaklarına karar verildi (ECDPM, 2006:1-2).

Müzakerenin en üst seviyesinde bir Baş Müzakereciler Ekibi vardır. ECOWAS tarafında ise süreci yöneten ECOWAS İcra Sekreteri ve UEMOA Komisyonu Başkanı vardır. Müzakere yapısının ikinci aşamasında ise, ECOWAS Politikalarından Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı ve UEMOA Vergi, Gümrük ve Ticaret Politikaları Komiseri/Delegesi başkanlığındaki Bölgesel Müzakere Komitesi delegasyonunu oluşturan Kıdemli Memurlardan oluşan bir ekip vardır (European Commission, 2004:9).

Müzakere yapısının üçüncü ve son düzeyinde ise, ECOWAS Komisyonu Ticaret Direktörü ve Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (UEMOA) Komisyonu Ticaret Direktörü tarafından yönetilen bir Teknik Uzman ekibi bulunmaktadır (European Commission, 2004:7-11).

Cotonou Anlaşması, ACP-AT ortak bakanlar toplantısının EPA’lar hakkındaki ortak raporu ve ortak ECOWAS- AB Yol haritası, ECOWAS-AB Ekonomik Ortaklık Anlaşması müzakerelerinin temel alması gereken üç genel hedef ana hatlarıyla ortaya koyulmuştur. Bu hedefler şu şekilde ifade edilebilir (Gathii,J.T 2013: 261-265):

- a) Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EPA) müzakereleri, bölgenin sürdürülebilir kalkınmasıyla tutarlı bir şekilde yoksulluğu ortadan kaldırmayı amaçlamalı,
- b) EPA müzakereleri, DTÖ kurallarına uygun olarak, bölge ve AB arasında bir Serbest ticaret anlaşması (FTA) imzalanmalı,
- c) EPA, ECOWAS’taki bölgesel entegrasyon girişimlerini, bölge tarafından belirlenen önceliklere dayalı olarak güçlendirmelidir.

3.4.2. ECOWAS- AB Arasındaki Uluslararası Ticaret

ECOWAS, giriş bölümünde kısaca belirtildiği gibi ACP Grubu arasında AB'nin en önde gelen ticaret ortağıdır. ECOWAS-AB ticaret ilişkilerine bakıldığında, Batı Afrika bölgesi çoğunlukla ham petrol ve tarım ürünlerini AB'ye ihraç ederken, mamul mallar, petrol ve petrol ürünleri, makine ve otomotiv ekipmanlarının yanı sıra kimyasallar ve gıda ithalatı yapmaktadır.

Tablo 3.2: AB- ECOWAS İhracatı (Milyar ABD \$)

YILLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜRÜNLER													
*Tüm gıda maddeleri	3,2	4,6	4,2	4,5	4,5	3,7	3,4	3,7	3,7	4,3	4,3	5,3	6,3
*Tarımsal hammaddeler	0,2	0,8	0,2	0,4	0,2	0,8	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3
*Cevherler ve metaller	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,4	0,3	0,3	0,2	0,3	0,4
*Yakıtlar	4,8	6,6	6,2	8,9	8,8	6,6	7,3	6,6	9,7	9,1	5,5	8,9	13,5
*Kimyasal ürünler	2,5	2,8	3,3	3,5	3,3	2,8	2,8	2,9	3,1	3,7	3,6	3,5	4,0
*Makine ve ulaşım ekipmanı	7,4	8,3	8,7	9,0	8,6	6,9	6,3	6,1	6,7	7,4	5,9	6,6	7,3
*Elek.ve elektro. parça ve bileşenler	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
*Diğer makine ve ulaşım ekipmanları	1,1	1,5	1,2	1,0	0,8	0,6	0,6	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7
*Demir ve çelik	0,5	0,5	0,4	0,5	0,6	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
*Tekstil lifleri, iplikler, kumaş ve giysiler	0,4	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5
*Diğer Ürünler	1,8	0,9	1,4	1,8	1,9	1,9	1,7	2,1	1,9	1,9	1,9	2,2	2,3
	22,6	27,3	26,9	30,9	29,9	24,6	23,5	23,6	27,4	28,7	23,2	28,8	36,0

Kaynak: UNCTAD, 2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

Yukarıdaki tabloda AB'nin, ECOWAS'a yaptığı ihracat verileri görülebilir. Tablo 3.2 'e göre, 2010 yılında AB – ECOWAS ihracatı 22,6 milyar dolar, en çok makine ve ulaşım ekipmanları gibi mallardan oluşmaktadır. 2020 pandemi döneminde AB'nin ECOWAS ihracatı düşmesiyle birlikte 23,2 milyar dolar

olmuştur, ancak 2021 yılının bu rakam 36% artarak 28,8 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.

Tablo 3.3: AB- ECOWAS İthalatı (Milyar ABD \$)

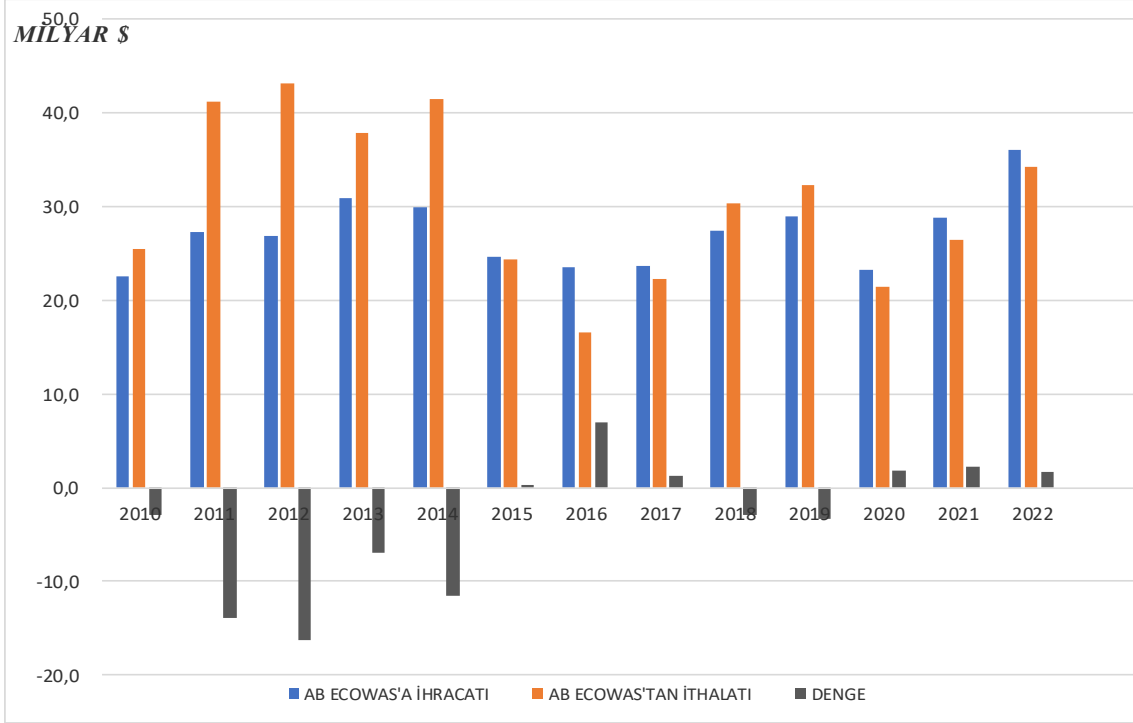
YILLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜRÜNLER													
*Tüm gıda maddeleri	6,2	6,7	5,7	5,6	6,5	6,5	5,9	6,5	6,5	6,8	6,5	6,9	7,2
*Tarımsal hammaddeler	0,8	1,6	1,3	1,1	0,7	0,6	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7
*Cevherler ve metaller	1,1	1,5	1,3	1,3	1,3	1,1	0,8	1,2	1,3	1,4	1,6	1,9	1,9
*Yakıtlar	15,7	29,7	33,5	27,9	30,8	14,6	8,3	12,4	20,1	22,2	11,6	15,8	22,7
*Kimyasal ürünler	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,2	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2
*Makine ve ulaşım ekipmanı	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,4	0,2	0,6	0,7	0,5	0,4	0,4	0,5
* Elektronik olmayan parça ve bileşen	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
*Elek.ve elektro. parça ve bileşenler	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
*Diğer makine ve ulaşım ekipmanları	0,1	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,5	0,8	0,5	0,3	0,5	0,4
*Demir ve çelik	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
*Tekstil lifleri, iplikler, kumaş ve giysiler	0,1	0,2	0,2	0,1	0,3	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
*Diğer Ürünler	0,6	0,5	0,6	0,7	0,5	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,5
	25,5	41,2	43,8	37,9	41,5	24,3	16,6	22,3	30,3	32,3	21,4	26,5	34,3

Kaynak: UNCTAD, 2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

Tablo 3.3'te ise ECOWAS'ın AB'ye gerçekleştirdiği ihracat görülebilir. Tablo 3.3'e göre, 2010 yılında AB – ECOWAS ithalatı 25,6 milyar dolar, en çok petrol ve petrol ürünler gibi mallardan oluşmaktadır. 2020 pandemi döneminde AB'nin ECOWAS ithalatı düşmesiyle birlikte 21,4 milyar dolar olmuştur, ancak

2021 yılın bu rakam 19% artarak 26,5 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Söz konusu ECOWAS'ın 2022 yılında AB'ye olan ihracatı 2021'e kıyasla 23% artarak 34,3 milyar dolar olmuştur.

Şekil 3.2: ECOWAS ile AB Mal Ticareti, Yıllık Veriler 2010-2022

Kaynak:UNCTAD,2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

Yukarıdaki şekilde AB ile ECOWAS arasındaki uluslararası ticaret birlikte görülebilir. Şekil 3.2'de 2010 – 2022 yılları arasında ticaret verilerini temel aldığımızda, AB'nin ECOWAS'a karşı 6 yılda ticaret açığı verdiği görülmektedir AB'nin ECOWAS'a karşı ticaret fazlası verdiği yıllar ise 2015, 2016 ,2017, 2020, 2021, 2022 yıllarıdır.

Özetle; 2010-2022 yıllar arası AB ile ECOWAS toplam ticareti 750,9 milyar dolar olup 353,6 milyar dolar AB'nin ECOWAS'a olan toplam ihracatı iken 397,30 milyar dolar ithalat yaparak 12% açık vermiştir. İki bölgenin toplam ticaret 2020 pandemi döneminde 44,6 milyar dolara seviyesine gerilemişken 2022 yılında 37% artarak 70,3 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK TOPLULUK OLARAK ECOWAS VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

4.1. Türkiye- ECOWAS Üyeleri ilişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye'nin ECOWAS ile Serbest Ticaret Anlaşması (STA) müzakerelerine başlama arzusu, 2010 Ocak ve Mart aylarında diplomatik kanaldan ECOWAS'a iletilmiş ancak yanıt alınmamıştır. Bununla birlikte, Abuja'da düzenlenen 39. ECOWAS Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nin Sonuç Bildirisi'nde Türkiye ile ilişkilere atıfta bulunulmuştur (MFA). Örgütün AB ile Ekonomik Ortaklık Anlaşması kapsamında yürütülen müzakerelerde, AB tarafı, ECOWAS'ın Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması müzakerelerine başlaması yönünde talepte bulunmuştur (DEİK, 2018: 3). ECOWAS Komisyonu Başkanı Kadre Desire Ouedraogo, 27-28 Ocak 2013 tarihlerinde Addis Ababa'da düzenlenen Afrika Birliği Zirvesi'ne katılmış, bahse konu Zirve'de Kalkınma Bakanımız Sayın Cevdet Yılmaz'la görüşen Ouedraogo, Türkiye ile işbirliğini geliştirme hususunda son derece istekli olduklarını dile getirmiş, ECOWAS üyesi ülkelerle ikili düzeyde ahdi yapının kurulmasını teminen gerekli istişareleri yürütmek üzere Türkiye'ye gelme arzusunu ifade etmiştir. Türkiye, BM çerçevesinde "AFISMA (The African-led International Support Mission to Mali) Emanet Fonu'na 750.000 ABD Doları katkı sağlamıştır (MFA).

ECOWAS'a bağlı AFISMA'nın BM'ye bağlı MINUSMA'ya (Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali) dönüştürülmesi sonrasında söz konusu katkının bakiye miktarı olan yaklaşık 500.000 ABD Doları Mali'de Barış ve Güvenlik Emanet Fonu'na aktarılmıştır. Diğer taraftan, BM Soykırımı Önleme ve Koruma Sorumluluğu Özel Temsilciliği'nin Orta Afrika Cumhuriyeti, ECOWAS ve Afrika Birliği için geliştirdikleri projelere Türkiye tarafından 30.000 ABD Doları katkı sağlanmıştır. 19-21 Kasım 2014 tarihlerinde

Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da gerçekleştirilen II. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi'ne ECOWAS adına Komisyonu Başkan Yardımcısı Dr. Toga Gayewea Mcintosh iştirak etmiştir (MFA, 2023).

4.2. Türkiye'nin Topluluk Ülkeleri İle İlişkileri

Bu bölümde Türkiye'nin ECOWAS'ı oluşturan üye ülkeler ile olan ilişkileri kısaca ortaya konacaktır.

4.2.1 Türkiye –Nijerya İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti ile Nijerya arasındaki ilişkiler, Nijerya'nın bağımsızlığını kazanmasından iki yıl sonra Ağustos 1962'de başladı; Türkiye Cumhuriyeti o zamanki başkent Lagos'ta büyükelçilik kurdu. Bu büyükelçilik 2001 yılında mevcut federal başkent Abuja'ya taşındı (Nasrullah, 2019).

Nijerya, Türkiye'nin Afrika kıtasındaki 6'ncı, Sahra Altı Afrika'da ise Güney Afrika Cumhuriyeti'nden sonra 2'nci en büyük ticaret ortağı konumunda bulunmaktadır. Türkiye-Nijerya arasındaki ilişkiler, 1982 yılında Nijerya'nın eski başkenti olan Lagos'ta imzalanan ticaret anlaşmasına dayanmaktadır. Bu anlaşma kapsamında, Türkiye'nin Nijerya'dan kakao, kola cevizi ile meyvesi, kauçuk, palm cevizi, kalay cevheri ile metali, çinko, ham petrol ve kömür gibi ürünler ithal etmesi, Nijerya'ya ise gıda ürünlerinden inşaat malzemelerine, elektronik ürünlerinden tarım ekipman ve aletlerine kadar farklı ürünler ihraç etmesi kararlaştırılmıştır (Kavak ve Abu-bashal, 2020).

Türkiye ile Nijerya arasındaki siyasi ilişkiler dostane ve iyi düzeydedir. İİT ve D-8 Grubu üyesi olan Türkiye ve Nijerya arasında, uluslararası kuruluşlar çerçevesinde yakın iş-birliği mevcuttur. 2010 yılında da D-8 Zirvesi vesilesiyle Nijerya'ya yapılan ziyaret, Nijerya'ya Türkiye'den Cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olma özelliğini taşımaktadır (MFA, 2023).

2011 yılında Nijerya Cumhurbaşkanı Goodluck Ebele Jonathan'ın Türkiye'ye resmî bir ziyareti sırasında, Türkiye Cumhuriyeti ve Nijerya Federal

Cumhuriyeti hükümeti arasında yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasına ilişkin anlaşma, Türkiye Cumhuriyeti ve Nijerya Federal Cumhuriyeti hükümeti arasında turizm alanında işbirliği anlaşması, Türkiye Cumhuriyeti ve Nijerya Federal Cumhuriyeti hükümeti arasında yüksek öğrenim alanında işbirliği anlaşması, Türkiye Cumhuriyeti ile Nijerya Federal Cumhuriyeti hükümeti arasında askeri işbirliği hususunda anlaşma, Türkiye Cumhuriyeti ve Nijerya Federal Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlıkları arasında işbirliği protokolü imzalandı (TCCB, 2011).

Türkiye-Nijerya iki ülke arasında mevcut iş birliği potansiyelinin değerlendirilmesi, ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir platform oluşturulması amacıyla 2011 yılı ocak ayında DEİK/Türkiye – Nijerya İş Konseyi kurulmuştur (DEİK).

4.2.2. Türkiye- Gana İlişkileri

Türkiye ile Gana arasındaki diplomatik ilişkiler, Gana'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından 1958 yılında kurulmuştur. Akra'daki Türkiye Büyükelçiliği ilk olarak 1964 yılında açılmış, ancak 1981 yılında kemer sıkma önlemleri nedeniyle kapatılmış ve 1 Şubat 2010'da yeniden açılmıştır. Gana Cumhuriyeti Büyükelçiliği 2012 yılında Ankara'da açılmıştır.

Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın 29 Şubat-1 Mart 2016 tarihleri arasında Gana'ya yaptığı ziyaret, ikili ilişkilerde yeni bir dönüm noktası oluşturdu. Ziyarete 150 Türk iş adamı ve Ganalı mevki aşlarının katılımıyla İş Forumu düzenlendi. Bu ziyaretin ardından Ticaret ve Sanayi Bakanı Sayın Alan Kyeremanten'in de aralarında bulunduğu diğer Hükümet yetkilileri, bir iş forumuna katılmak üzere Türkiye'yi ziyaret etti (Gana Büyükelçiliği).

İkili ilişkilerin kurulmasından bu yana iki ülke, aralarında ticaret ve yatırımın da bulunduğu çeşitli alan ve sektörlerdeki ilişkileri derinleştirmeye devam etti. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi amacıyla çok sayıda ikili anlaşma imzalandı. İki ülke, yalnızca 2020 yılında toplam 507.796 milyon dolarlık hacimle çok iyi ticaret ortağı haline geldi. İki ülke arasındaki Ticaret dengesi (BoT) her zaman Türkiye lehine olmuştur. Ancak Gana'nın Türkiye'ye

ihracat değerlerinde 2019 yılından 2020 yılına kadar artış görüldü (Gana Büyükelçiliği).

Gana'da başta enerji sektörü olmak üzere çeşitli alanlarda iş yapan Türk şirketlerinin ekonomiye katkılarının görünürlüğü yüksektir. Bir Türk şirketi tarafından inşa edilen Kotoka Uluslararası Havalimanı, Batı Afrika'nın en iyi havalimanı seçilmiştir (MFA, 2023).

4.2.3. Türkiye –Senegal İlişkileri

Senegal'in 1960 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonra 1962 yılında faaliyete geçen Dakar Büyükelçiliği Afrika'da açılan Türkiye'nin ilk Büyükelçiliklerindedir. Senegal'in de 2006 Ağustos ayından itibaren Ankara'da Büyükelçilik açmasıyla birlikte karşılıklı temsil sağlanmış olup ilişkiler ivme kazanmıştır. Özellikle son yıllarda ülkelerimiz arasındaki ilişkilerde her alanda önemli canlanma görülmektedir. Bugüne kadar karşılıklı olarak çok sayıda ikili ziyaret gerçekleştirilmiştir (MFA, 2023).

1992 tarihli Türkiye – Senegal Ticari, Ekonomik ve Teknik İş birliği Anlaşması'nın öngördüğü Karma Ekonomik Komisyon'un (KEK) ilk toplantısı 18-19 Aralık 2006 tarihlerinde Ankara'da düzenlendi. İkinci Toplantısı 6 Nisan 2010 tarihinde Dakar'da yapıldı ve üçüncü dönem KEK Toplantısı 9-11 Nisan 2014 tarihlerinde Ankara'da düzenlenmiştir. 15 Haziran 2010 tarihinde Ankara'da imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Senegal Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması” (YKTK) Temmuz 2012'de yürürlüğe girmiştir. Senegal ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi için özel sektör kuruluşları Senegal'de her yıl iş forumları düzenlenmektedir (TRT Haber, 2022).

Senegal'e ait altyapı projelerinin büyük kısmı son on yıllarda Türk firmaları tarafından gerçekleştirilmiştir. Türk firmaları ile yaklaşık 750 milyon dolar değerinde 29 proje imzalanmıştır. Türk inşaat firmalarının Dakar Arena Stadyumu, Dakar Expo Center, Abdou Diouf Dakar Uluslararası Konferans Merkezi ve Blaise Diagne Uluslararası Havalimanı gibi çeşitli altyapı projelerde faaliyet göstermiştir. Türk

inşaatçı firmalara ayrıca 2026 yılında Senegal’de yapılacak yaz Gençlik Olimpiyatları için bir olimpiyat havuzu ve 50 bin kişilik bir stadyum inşa etmiştir. Ayrıca, Ekim 2018’de Dakar’da düzenlenen 2. Türkiye-Afrika İktisat ve İş Forumu sırasında, bir Türk inşaat şirketi, Senegal Maden ve Jeoloji Bakanlığı ile 2 milyar dolarlık demir-çelik yatırım anlaşması imzalanmıştır (Alioune, 2021).

4.2.4. Türkiye – Fildişi Sahili İlişkileri

Abidjan’daki ilk Türk Büyükelçiliği 2009 ve Fildişi Sahili’nin de 2013’te Ankara’da büyükelçilik açtığı bilinmektedir (Tanış ve Bayram, 2018:10) . Ancak diplomatik ilişkiler 1964 yılında Senegal’in Dakar kentindeki büyükelçilik sayesinde tesis edilmiştir. Türkiye’nin Fildişi Sahili’ne ihracatı son 10 yılda ciddi bir artış göstererek 47 Milyon Dolardan 142 Milyon Dolara çıktı. İhracat inşaat malzemeleri ve gıda sektöründe yoğunlaşıyor. Fildişi Sahili, kakao çekirdeği, hindistancevizi ve kaju üretimi nedeniyle gıda üreticileri için önemli bir ülkedir (IATC).

Türkiye ile Fildişi Sahili arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin temelini 2005 yılında imzalanan Ticaret Anlaşması ile Ekonomik ve Teknik İş birliği Anlaşması oluşturmaktadır. Türkiye’nin Sahra altı Afrika ülkelerindeki en önemli ilk altı ticaret ortaklarından biri olan Fildişi Sahilidir. Türkiye ile Fildişi Sahili arasındaki ikili ticaret hacmi, 2021 yılı itibarıyla 826,8 milyon ABD Doları olup, ihracatımız 430,9 milyon ABD Doları, ithalatımız ise 395,9 milyon ABD Doları’dır (MFA, 2022).

Temmuz 2012’den bu yana, Türk Hava Yolları tarafından Abidjan’a haftada yaklaşık yedi kez doğrudan uçuşlar gerçekleştirilmektedir. Kovid-19 pandemi döneminde aksayan uçuşlar Temmuz 2020’den itibaren yeniden aynı frekansla başlamıştır (MFA,2022).

4.2.5. Türkiye- Benin İlişkileri

Türkiye, 1971 yılından beri diplomatik ilişki kurduğu Benin’le daha yakın bağlar geliştirmek için Cotonou’da Büyükelçiliğini 2014 yılında açılmış Benin’in Ankara Büyükelçiliği ise 16 Eylül 2013 tarihinde açılmış . Cumhurbaşkanı Patrice Talon’un 2016 ve 2018 yıllarında Türkiye’yi ziyaretleri iki ülke arasındaki ilişkilerin sağlam temelini oluşturmuştur (MFA,2023).

Türkiye ile Benin arasındaki ticaret hacmi çok düşüktür. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin hukuki çerçevesinin tamamlanması açısından önem taşıyan, “Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Anlaşması”, “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına İlişkin Anlaşma” , “Kalkınma ve Teknik İşbirliği Anlaşması”, “Tarım Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı”, “Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır. İki ülke arasında “Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması” henüz imzalanmış değildir (İNSAMER, Tarih Yok).

4.2.6. Türkiye –Gine İlişkileri

Türkiye ile Gine Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler, 1997’de Ekonomik, Ticari ve Teknik İş birliği Anlaşması imzalanmasıyla başlamıştır (İNSAMER).

İki ülkenin büyükelçilikleri 2013 yılı başında karşılıklı olarak açıldı. 1997 yılında imzalanan Ticari, Ekonomik ve Teknik İş birliği Anlaşması çerçevesinde kurulan Karma Ekonomik Komisyonun (KEK) ilk toplantısı 12-14 Haziran 2002 tarihleri arasında Konakri’de, ikinci toplantısı ise 16-18 Nisan 2013 tarihleri arasında Ankara’da yapılmıştır. Üçüncü KEK Toplantısı 26-27 Kasım 2019 tarihleri arasında Konakri’de gerçekleştirildi (MFA).

Türk iş adamları Gine’de çoğunlukla maden, enerji, altyapı, inşaat, ulaşım ve hizmet sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Türkiye ile Gine arasındaki ticaret hacmi 2021 yılında 236,2 milyon Dolar, 2022 yılında 180,74 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

4.2.7. Türkiye – Burkina Faso İlişkileri

Türkiye’nin Burkina Faso ile ikili siyasi ilişkilerinde, 2009 yılında birlikte üstlenmiş olduğu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği, Ocak 2012’de T.C Vagadugu Büyükelçiliğinin, Şubat 2014’te de Burkina Faso’nun Ankara Büyükelçiliği’nin faaliyete geçmesi ve 2008 yılından beri gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler önem arz etmektedir.

DEİK/Türkiye-Burkina Faso İş Konseyi, iki ülke arasındaki mevcut iş birliği potansiyelinin yükseltilmesi, ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir platform oluşturmak amacıyla Türkiye- ECOWAS Ekonomi ve İş Forumu kapsamında 22 Şubat 2018 tarihinde kurulmuştur. 2-5 Ekim 2019 tarihleri arasında, Türkiye ve Burkina Faso arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin artırılması amacıyla Burkina Faso'ya bir iş heyeti gerçekleştirilmiştir. 3 Ekim 2019 tarihinde T.C. Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli'nin katılımı ile bir iş forumu düzenlenmiştir. Forum kapsamında DEİK ve Burkina Faso Yatırım Ajansı – ABI arasında iş birliğine ilişkin mutabakat zaptı imzalanmıştır (DEİK).

4.2.8. Türkiye – Sierra Leone İlişkileri

Türkiye ile Sierra Leone ile ilişkileri 1971 yılında başlamıştır. T.C Freetown Büyükelçiliği 1 Şubat 2018 tarihinde faaliyete geçmiş bulunmaktadır. Sierra Leone'nin Ankara Büyükelçiliği ise 2020 yılının başında faaliyete geçmiştir. İki ülke arasındaki ilk üst düzey ziyaret 2017 yılında bir önceki devlet başkanı Ernest Bai Koroma'nın Türkiye'yi ziyareti ile gerçekleşmiştir. (MFA, 2023).

DEİK/Türkiye-Sierra Leone İş Konseyi, Türkiye-Afrika II kapsamında 11 Ekim 2018 tarihinde kurulmuştur. Türkiye'nin Freetown Büyükelçiliği'nin 1 Şubat 2018 tarihi itibarıyla faaliyete geçmesinin ardından iki ülke arasındaki mevcut iş birliği potansiyelini değerlendirmek ve ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir platform sağlamak amacıyla İstanbul'da Ekonomi ve İş Forumu düzenlendi (DEİK, 2019).

İki ülke arasındaki ticari ilişkiler de her geçen yıl güçlenmektedir. 2000'li yılların başlarında birkaç milyon dolar olan karşılıklı ticaret hacmi, 2012'de en yüksek seviyesi olan 83 milyon dolara ulaşmış, 2019 yılında da 53,4 milyon doları Türkiye'den Sierra Leone'ye ihracat, 2,8 milyon doları ithalat olmak üzere toplamda 56,2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda kazanılan bu ivme ile Türkiye, Sierra Leone'nin en büyük ithalat ortaklarından biri hâline gelmiştir (İNSAMER).

4.2.9. Türkiye – Mali İlişkileri

Türkiye ile Mali arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik ilk adım 1998 yılında atıldı. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'ndan bir heyet 1998 yılında Bamako'ya bir ziyarette bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin Mali Büyükelçiliği 2010, Mali'nin Ankara Büyükelçiliği 2014 yılında açılmıştır.

Türkiye ile Mali tarım, imalat ve turizm de dahil olmak üzere farklı sektörlerde ticari ilişkilerini güçlendirme potansiyeline sahiptir. Türkiye, Mali'ye gelişmiş teknoloji, uzmanlık ve ticaret ağlarına erişim sağlayabilirken Mali Cumhuriyeti de Türkiye'ye doğal kaynaklarına ve gelişen ekonomisine erişim sağlayabilmektedir. Bu ortaklık her iki ülke için istihdam yaratma, ekonomik büyümeyi teşvik etme ve halkların yaşam standartlarını iyileştirme potansiyeline sahiptir. Bundan dolayıdır ki iki ülkenin ticari ilişkilerini keşfetmeye ve genişletmeye devam etmesi büyük önem taşımaktadır (Doğan,2023).

4.2.10. Türkiye – Nijer İlişkileri

Türkiye'nin 1998 yılında Afrika Açılım Eylem Planı ile Türkiye Cumhuriyeti, uzun zamandır uzak kaldığı bu topraklara geri dönmek için ilk adımları atmıştır. Bu plan çerçevesinde 2012'de Türkiye'nin Niamey Büyükelçiliği, 2012'de ise Nijer'in Ankara Büyükelçiliği açılmıştır (Türk DEGS, 2021).

DEİK/Türkiye-Nijer İş Konseyi 2015 yılında Türkiye ile Nijer arasında ikili iş ilişkilerinin artırılması hedefiyle kurulmuştur. Konsey Kuruluş Anlaşması, 11 Haziran 2015 tarihinde DEİK ile Nijer Ticaret, Sanayi ve El Sanatları Odası (CCIAN) arasında imzalanmıştır (DEİK, 2015).

4.2.11. Türkiye- Togo İlişkileri

Türkiye ile Togo arasındaki ilişkilerde son dönemde bir ivme göstermiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin Lome Büyükelçiliği 1 Nisan 2021 tarihinde açılmıştır. Togo ise Ankara Büyükelçiliğini Temmuz 2022'de faaliyete geçirmiştir (MFA, 2023).

Togo ile Türkiye'nin son dönemde düzenli şekilde artış gösteren ikili ticaret hacminin, özellikle 2022 yılında bir sıçrama yaparak yüzde 134 artışla 344 milyon

dolar olarak gerçekleşmesinin gelecek dönem için de umut verici bir gelişme işaretidir. Togo'nun Türkiye'ye susam, kahve, hurda demir-çelik ve pamuk ihracatında henüz tam olarak kullanamadıkları bir potansiyeli vardır (Muş, 2023).

DEİK/Türkiye- Togo İş Konseyi, Türkiye-ECOWAS Ekonomi ve İş Forumu kapsamında, iki ülke arasındaki mevcut iş birliğini değerlendirmek ve ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir platform oluşturmak amacıyla 22 Şubat 2018 tarihinde kuruldu (DEİK, 2018).

4.2.12. Türkiye – Liberya İlişkileri

Türkiye -Liberya ilişkilerinde Türkiye'nin son yıllarda Afrika'ya olan ilgisiyle doğru orantılı olarak gözle görülür bir gelişme yaşanmaktadır. Türkiye'nin Akra Büyükelçiliği Liberya'ya 2013 yılında akredite edilmiştir. Liberya'nın Brüksel Büyükelçiliği de Türkiye'ye akreditedir (İNSAMER, MFA).

Türkiye ile Liberya arasındaki ticaret hacmi son yıllarda giderek artış göstermektedir ve Türkiye, Liberya'nın önemli ithalat ortaklarından biri haline gelmektedir. Türkiye'den Liberya'ya ihraç edilen başlıca ürünler; petrol yağları, demir-çelik, çimento, yolcu gemileri, inşaat malzemeleri ve motorlu taşıtlardır. Liberya'dan ithal edilen ürün ise hurda gemidir (İNSAMER).

4.2.13. Türkiye – Gambiya İlişkileri

Gambiya Cumhuriyeti, "Afrika'nın gülümseyen sahili" olarak adlandırılan Afrika kıtasının batı kıyısında yer almaktadır. Türkiye ile Gambiya arasındaki ilişkiler altmışlı yıllara dayanmaktadır. Türkiye ile Gambiya 1980'lerin sonlarına kadar ikili anlaşmalara ve ortaklıklara yeterince önem vermemiştir. İki ülke, 1980'li yılların sonlarından başlayarak günümüze kadar savunma, güvenlik, sağlık, eğitim, enerji, bilim ve teknoloji alanlarındaki iş birliklerini güçlendirmiştir (Jallow ve Mboob,2021: 1).

Ancak Gambiya'nın Ankara'daki diplomatik temsilciliğinin açılması 45 yıl sürdü. Gambiya, Türkiye'deki büyükelçiliğini 2010 yılında, Türkiye ise 2011 yılında Banjul'daki misyonunu açmıştır (Alam, 2019).

4.2.13. Türkiye- Cabo Verde İlişkileri

Türkiye ile Cabo Verde arasındaki diplomatik ilişkiler 1979 yılında başlamıştır. Türkiye- Cabo Verde ilişkileri genelde uluslararası toplantılar marjındaki temaslarla sınırlı kalmaktadır. Türkiye ile Cabo Verde arasında siyaset, güvenlik, ekonomi, kültür, eğitim, bilim ve sosyal kalkınma alanında ilişkilerin güçlendirilmesini teminen oluşturulan "Eylem Planı"nın önümüzdeki dönemde gerçekleştirilebilecek ikili ziyaret vesilesiyle imzalanması öngörülmektedir (MFA, 2023).

Türkiye ile Cabo Verde arasındaki ticari ilişkiler de Cabo Verde'nin sınırlı ekonomiyeye sahip küçük bir ada ülkesi olmasının da etkisiyle düşük düzeyde seyretmektedir. Türkiye ve Cabo Verde arasında ticaret hacmi 2022 yılında yaklaşık 9,5 milyon ABD \$ seviyesine çıkmıştır (İNSAMER).

4.2.14. Türkiye – Gine-Bissau İlişkileri

Türkiye- Gine Bissau arasındaki siyasi ilişkiler bugüne kadar uluslararası kuruluşlar kapsamında gerçekleşen temaslarla sınırlı kalmıştır. Öte yandan iki ülke de ikili iş birliğinin geliştirilmesine özel önem arz etmektedir. Gine Bissau'ya Türkiye'nin Dakar Büyükelçiliği akreditedir. Türkiye'nin, Bissau'da, Gine Bissau'nun da İstanbul ve Ankara'da Fahri Konsoloslugu bulunmaktadır (MFA, 2023).

Birleşmiş Milletler COMTRADE uluslararası ticaret veri tabanına göre, Türkiye'nin Gine Bissau'ya ihracatı 2022 yılında 8,81 Milyon ABD Doları olarak gerçekleşti (TE,2023).

4.3. ECOWAS-Türkiye Ticari İlişkileri

Türkiye ile ECOWAS arasındaki ilişkiler aradaki mesafe nedeniyle çok büyük hacimlere ulaşamamaktadır ancak ticareti artırmak için çabalar özellikle son dönemde artmıştır.

DEİK ve ECOWAS arasındaki İş birliği Anlaşması imza töreni, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Başkanı Ömer Cihad Vardan ve ECOWAS Başkanı Marcel Alain de SOUZA ve T.C. Ekonomi Bakanlığı yetkililerinin katılımları ile 24 Mayıs 2016 tarihinde İstanbul'da gerçekleşmiştir. ECOWAS ile imzalanan bu iş birliği anlaşması, Türk işadamlarının Batı Afrika'da altyapı projelerinde daha çok iş alabilmeleri için önemlidir (DEİK, 2016).

Türkiye'nin amacı Afrika ülkeleri ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek ve bu sayede karşılıklı faydanın en üst seviyeye çıkarılmasıdır. Türkiye ile Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) arasında 2018 yılında İstanbul'da düzenlenen Türkiye-ECOWAS Ekonomi ve İş Forumunda imzalanan anlaşma bu bağlamda büyük öneme sahiptir. ECOWAS ile Serbest Ticaret Anlaşması yapılarak kalıcı bir iş birliğine gidilmesi için uzlaşmaya varılmıştır (TUIÇ Akademi, 2018).

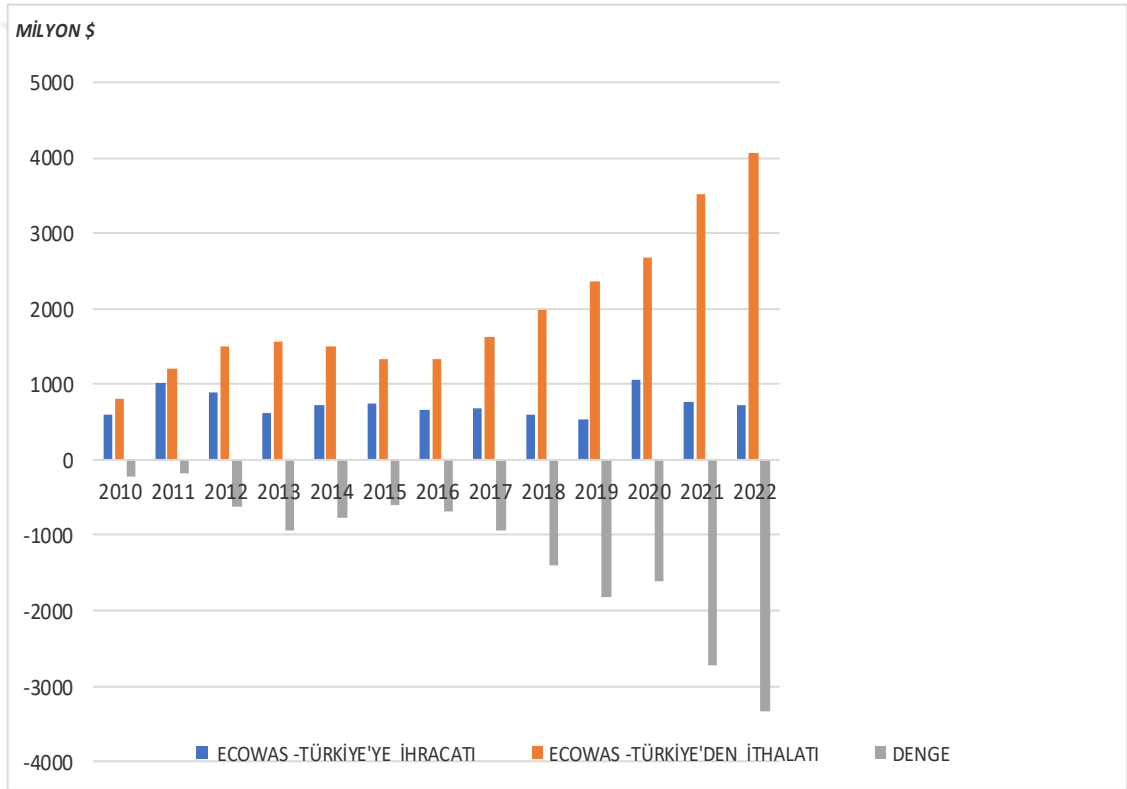
Uluslararası ticaret verilerine göre Almanya, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Irak, İtalya, Fransa, İspanya, Hollanda, İsrail ve Rusya Türkiye'nin önemli ortaklarıdır. Geleneksel olarak Türkiye'nin Afrika'daki ticari ilişkileri Kuzey Afrika'ya odaklanmıştır. Bu, bir dereceye kadar coğrafi yakınlıkları ve Türkiye'nin Kuzey Afrika'daki varlığının Osmanlı İmparatorluğu'na dayanan tarihsel bağları ile açıklanabilir. 2008-2017 yılları arasında Kuzey Afrika Ülkelerinin Türkiye ihracatındaki payı ortalama %5,8 iken Sahra-Altı Afrika (SSA) ülkelerinin payı %2,6 seviyesinde olmuştur. Türkiye'nin Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ülkeleri ile olan ticareti 2006 yılına kadar oldukça marjinal seviyesindeydi (Acet vd., 2015: 137-141).

UNCTAD (2023) verilerine göre, ECOWAS-Türkiye ticaret hacmi güçlü bir yükseliş trendi ile 2017 yılında %1'e yaklaşmıştır. Ancak 2021 yılında 572,4 milyon dolarlık ihracat ve 632,7 milyon dolarlık ithalat olmak üzere, ECOWAS-Türkiye ticaret hacmi 1205,1 milyon dolar seviyesine çıkarak Afrika-Türkiye ticaret hacminin %4,4'ünü oluşturmaktadır. Bu pay, önemsiz gibi görünse de bu ülkelerin çoğunlukla düşük gelirli ülkeler olması nedeniyle dikkatimizi çekmektedir. Ayrıca, ticari ilişkilerinin derinleşmesi çok yenidir ve bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler

arasında küresel ticaretin aldığı yeni model dikkate alındığında, kalkınma için umut verebilecek bu ilişkiyi yoğunlaştırmak veya dönüştürmek için yapılması gereken çalışmalar devam etmektedir (UNCTAD, MFA,2023).

2021 yılında ECOWAS'ın toplam ticaret hacmi 231,1 milyar dolar seviyesinde olup bu hacmin sadece %1,4 kısmı Türkiye ile olmuştur. Bu oran 2016 yılında %1,1 civarındaydı. ECOWAS ihracatının sadece %0,5 kısmı Türkiye'ye yapılmışken ECOWAS ithalatının %2,1 kısmı Türkiye'den gerçekleştirilmiştir.

Şekil 4.1: ECOWAS ile Türkiye Mal Ticareti, Yıllık Veriler 2010-2022

Kaynak:UNCTAD,2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

Şekil 4.1 2010 ile 2022 yılları arasındaki dönem için ECOWAS ile Türkiye arasındaki ticarete ait verileri göstermektedir.

Şekil (4.1)'de ticaretteki yıllık artışı 2010 – 2022 yılları arasında temel aldığımızda Türkiye'nin ECOWAS'a karşı tüm yıllar'da ticaret fazlası verdiği görülmektedir.

Şekil 4.1'e göre, 2010 yılında ECOWAS-Türkiye ihracatı 590,9 milyon dolar, ithalatı 809,2 milyon dolar olmak üzere, iki bölge arasındaki toplam ticaret hacmi 1,4 milyar dolar seviyesindedir. 2015 yılında bu rakamlar sırasıyla 742,6 milyon dolar, 1333,2 milyon dolar ve 2,1 milyar dolar civarındaydı.

ECOWAS -Türkiye ticaret hacmi 2020 yılı pandemi döneminde 3,7 milyar dolar civarındayken 2022 yılında ise 4,8 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.

Tablo 4.1'de 2010 ile 2022 yılları arasındaki dönem için ECOWAS ile Türkiye arasındaki ticaret verileri gösterilmektedir.

Tablo 4. 1'e göre ECOWAS'ın Türkiye'ye ihracatı 2010 yılında 590,9 milyon ABD\$ olmuş ve bu ihracat en çok kakao, petrol, doğal gaz ve maden cevherleri gibi birincil mallardan oluşmaktadır.

2011'den 2019 yılı sonuna kadar ECOWAS'ın Türkiye'ye ihracatında dalgalanmalı düşüş söz konusu olmuştur. Ancak 2020 yılında, Kahve, kakao, petrol ve gaz ihracatının artması ile birlikte ECOWAS'ın Türkiye'ye ihracatı 1,06 milyar dolara çıkmıştır. 2022 yılında ECOWAS'ın Türkiye'ye ihracatı 2020 yılına göre 34% düşüş göstererek 730 milyon dolara kadar düşmüştür.

Tablo 4. 1: ECOWAS- Türkiye İhracatı (Milyon ABD\$)

YILLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜRÜNLER													
Gıda ve Hayvansal Ürünler	228,8	311,6	285,2	273,5	422,0	434,7	373,1	336,8	247,9	266,1	379,1	312,9	278,3
Balıklar, kabuklular ve müstahzarları	0,0	9,0	6,8	9,6	9,1	6,0	6,6	3,1	4,6	2,8	2,1	1,6	3,8
Tahıllar ve tahıl müstahzarları	0,0	0,2	40,3	0,0	0,7	0,8	0,4	115,8	75,9	1,9	2,3	41,2	0,2
Kahve, çay, baharatlar ve mamulleri	1,1	0,4	0,0	0,6	4,5	8,8	7,0	1,7	1,6	2,3	18,5	1,6	51,1
Kakao	227,7	302,0	238,0	263,3	407,7	419,1	359,0	214,2	165,8	259,1	356,2	268,5	223,1
Diğer Gıda Grupları	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ham maddeler, yakıtlar hariç	110,8	111,0	110,7	150,1	177,4	230,8	218,5	252,7	196,6	198,2	180,4	200,1	134,5
Deriler, kürkleri ve Deri Mamulleri	12,5	7,6	5,4	23,0	31,4	41,6	39,6	42,8	24,7	10,1	0,2	0,0	0,1
Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler	80,0	77,7	86,2	110,3	128,4	155,6	138,7	157,8	127,4	153,3	127,0	83,0	63,0
Ham kauçuk (sentetik ve geri kazanılmış dahil)	8,6	17,1	13,9	11,0	4,1	15,4	19,8	30,2	21,1	15,7	24,5	80,0	66,8
Mantar, ahşap ve metal hurda	9,7	7,6	5,2	5,7	13,5	18,3	20,3	21,9	23,4	19,2	28,7	37,1	4,6
Yakıtlar, yağlar, ilgili malzemeler	125,9	261,7	12,8	34,5	21,8	32,1	17,5	17,7	20,8	0,3	19,0	22,7	17,5
Petrol ve petrol ürünleri	0,0	25,1	8,4	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	4,9	0,3	5,7	10,2	8,0
Gaz ve doğal	125,9	236,6	4,4	34,5	21,8	32,1	17,0	17,7	15,9	0,0	13,3	12,5	9,5
Kimyasallar ve ilgili ürünler	0,9	3,2	0,3	0,3	0,2	4,8	1,6	2,8	2,5	0,3	3,3	2,5	19,8
Organik ve İnorganik kimyasallar	0,3	0,0	0,1	0,2	0,2	4,7	0,0	0,0	1,9	0,0	0,2	0,7	19,8
Birincil formdaki plastikler	0,6	3,2	0,2	0,1	0,0	0,2	1,6	2,8	0,6	0,3	3,1	1,8	0,0
İmalat Malları	14,7	19,4	21,5	23,5	16,7	15,1	7,2	12,6	11,6	9,3	13,1	10,1	21,9
Deri mamulleri ve işlenmiş kürkleri	13,3	17,3	12,9	14,7	15,2	14,3	4,8	6,5	5,8	6,5	4,4	1,6	0,8
Ağaç mamulleri (mobilya hariç)	0,8	0,8	0,8	0,9	0,8	0,5	0,9	3,2	2,0	1,3	1,3	0,3	0,6
Demir, çelik ve demir dışı metaller	0,7	1,3	7,8	7,9	0,7	0,3	1,4	2,9	3,7	1,5	7,4	8,2	20,5
Makine ve Ulaşım Ekipmanları	18,5	32,7	86,5	60,7	57,9	9,7	10,2	17,3	26,9	13,8	16,1	14,3	17,3
Endüstriyel makine ve parçalar	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,6	0,2	0,1	0,5	0,1	0,1	0,0	0,9
Elektrikli makine, aparat ve cihazlar	0,2	0,3	0,8	0,7	0,2	0,4	0,2	0,5	0,6	0,7	0,7	0,5	0,9
Karayolu taşıtları ve ulaşım ekipmanları	18,2	32,3	87,6	59,9	57,6	8,7	9,8	16,8	25,8	13,0	15,4	13,7	15,5
Çeşitli imalat eşyaları	0,7	0,2	0,1	0,7	0,8	0,5	0,4	1,6	3,9	0,9	0,2	0,2	0,5
Emtialar ve Diğer Eşyalar	90,6	285,4	374,0	76,4	25,8	14,8	26,9	49,7	78,8	42,0	448,0	213,2	240,3
	590,9	1025,4	891,0	619,7	722,5	742,6	655,5	691,3	588,9	530,9	1059,2	776,1	730,0

Kaynak: UNCTAD,2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

Tablo 4.2 ise ECOWAS'ın Türkiye'den yaptığı ithalatı diğer bir ifade ile Türkiye'nin ihracatını göstermektedir. Tablo 4. 2'e göre ECOWAS'ın Türkiye'den ithalatı 2010 yılında 809,2 milyon ABD\$ olarak gerçekleşirken, en çok imal mallar, makine ve ekipmandan oluşmaktadır.

2010 yılında Türkiye'nin ihracatı 809 milyon dolar iken 2022 yılında 4074 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. ECOWAS'ın Türkiye'den ithalatı artış sözü konusu olmuştur. Bahsi geçen dönemde Türkiye'nin ihracatı yaklaşık olarak %400 artış göstermiştir.

Tablo 4. 2: ECOWAS- Türkiye İthalatı (Milyon ABD\$)

YILLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜRÜNLER													
Gıda ve Hayvansal Ürünler	111,8	177,8	225,5	313,7	245,9	238,4	260,6	314,5	336,0	338,7	370,5	508,0	574,5
Ham maddeler	7,2	9,6	10,8	18,8	24,9	25,6	22,8	26,1	31,4	38,4	59,2	105,1	91,7
Yakıtlar, yağlar ve ilgili													
Minareller	103,2	81,9	270,8	121,3	104,3	45,3	27,6	33,4	60,6	293,7	240,2	284,6	327,1
Hayvansal ve bitkisel yağlar	2,2	3,4	9,4	14,4	7,0	5,6	7,7	17,4	21,9	13,4	29,9	28,0	54,2
Kimyasallar ve ilgili ürünler	38,3	51,9	62,6	105,2	109,1	112,3	121,9	127,9	147,7	139,2	167,8	250,0	295,2
İmalat Mallar	316,3	622,3	624,0	557,2	529,4	441,5	417,5	548,0	733,4	803,9	1012,8	1098,3	1057,2
Deri ve Kauçuk imalatçıları	14,8	14,5	13,9	13,6	13,6	11,0	12,9	15,4	16,0	20,2	18,3	22,4	23,8
Ağaç mamulleri (mobilya hariç)	1,9	3,3	5,7	7,5	19,0	8,6	6,5	7,2	11,5	12,5	12,2	17,4	26,8
Kâğıt ve kâğıt imalatçıları	17,8	25,1	33,0	52,1	52,4	41,9	38,3	35,2	44,4	39,0	37,3	43,6	19,1
Tekstil ipliği ve ilgili ürünler	12,5	17,3	23,9	33,1	41,6	37,5	36,7	41,9	61,2	62,9	69,0	10,1	103,6
Metalik olmayan mineraller	81,7	100,0	145,1	83,3	88,1	118,7	115,6	137,5	203,7	290,5	354,3	320,0	264,0
Demir ve çelik	144,7	417,5	326,8	250,5	175,3	118,5	105,0	184,5	210,8	237,1	364,7	438,1	461,8
Demir olmayan metaller	4,2	3,0	7,7	11,9	14,0	13,5	12,0	11,1	11,4	10,1	12,8	20,1	25,3
Diğer Metal mamulleri	38,7	41,6	68,0	105,2	125,5	92,0	90,4	115,0	174,3	131,7	144,2	226,6	232,6
Makine ve Ulaşım													
Ekipmanları	170,0	172,4	202,0	312,1	331,6	325,4	342,5	419,4	413,0	465,6	511,8	555,6	1025,2
Karayolu taşıtları	17,0	31,9	24,6	38,9	30,5	47,0	33,2	46,1	48,8	82,5	80,0	67,7	69,4
Diğer ulaşım ekipmanları	28,3	4,4	12,8	17,7	16,4	16,7	5,2	83,2	21,8	35,2	14,1	27,8	337,6
Çeşitli imalat eşyaları	42,9	65,5	89,1	107,0	124,0	119,8	116,0	126,7	175,5	172,2	223,1	334,0	495,8
Emtialar ve Diğer Eşyalar	17,3	26,6	14,7	14,8	22,8	23,2	14,2	19,7	70,3	96,5	63,0	345,9	153,7
	809,2	1211,4	1508,9	1564,5	1498,9	1337,2	1330,8	1633,0	1989,7	2361,6	2678,2	3509,6	4074,7

Kaynak: UNCTAD, 2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

Tablo 4.3’de ECOWAS ülkelerinin Türkiye’ye yaptıkları ihracat içerisinde ülkelerin aldıkları pay ve sıralama görülmektedir. Tablo 4.3’e göre, 2010- 2015 yılları arasında Türkiye’ye en çok ihracat yapan ECOWAS ülkesi, sırasıyla toplam EKOWAS-Türkiye ihracatının %30,97; %32,51, %29,08, % 30,25, %34,03 ve %28,10 ile ECOWAS bölgesinin en büyük petrol ve gaz ihracatçısı olan Nijerya olmuştur.

2016 yılında ise %22,78 pay ile ECOWAS ülkeleri arasında en çok ihracat yapan ülke Gana olmuştur. 2018 yılında Senegal’in ihracatının toplam EKOWAS-Türkiye ihracatındaki payı %19,81’e kadar çıkmıştır. 2019, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında ise Türkiye’ye en çok ihracat yapan ECOWAS ülkesi, petrol ihracatçısı ve Afrika’nın en büyük ekonomisi olan Nijerya’dır.

2019 yılında, Nijerya’nın petrol ihracatının artması üzerinde, Nijerya’nın Türkiye’ye ihracatı artarak toplam EKOWAS-Türkiye ihracatındaki payı %25,23’e kadar yükselmiştir.

2022 yılında Türkiye’ye en çok ihracat yapan ilk beş ECOWAS ülkesi sırasıyla Nijerya (%19,78), Senegal (%17,32), Gana (%10,34), Fildişi Sahili (%10,23), ve Togo (%8,12)’dir.

Tablo 4.3: ECOWAS Ülkelerinin ECOWAS-Türkiye Toplam İhracatında Payları ve Sıralaması (%)

YILLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜLKELER													
Nijerya	37,32	35,65	12,70	26,58	22,16	27,01	22,29	20,98	24,33	29,39	12,18	12,76	13,69
Gana	32,89	28,50	34,06	28,47	21,07	22,46	27,88	17,78	13,19	19,26	27,76	15,37	14,53
Senegal	0,25	0,24	0,24	0,90	0,64	0,72	0,88	0,73	2,15	1,92	1,80	1,41	2,40
Fildişi Sahili	16,45	13,55	13,61	22,34	38,51	39,95	35,54	37,51	33,27	34,58	30,46	50,98	43,43
Benin	0,54	0,09	0,21	0,27	0,21	0,39	0,48	3,24	4,56	3,00	0,52	1,82	2,74
Gine	0,45	0,19	0,54	1,99	0,75	0,50	0,87	2,63	11,23	0,92	15,30	1,61	2,91
Burkina Faso	7,59	14,34	25,00	6,07	3,18	6,41	7,00	9,23	1,51	3,88	0,71	1,77	3,79
Sierra Leone	1,80	2,25	5,37	3,83	3,62	0,25	0,62	0,14	0,48	0,55	0,17	1,06	0,28
Mali	0,24	0,28	0,24	0,07	1,31	0,30	1,56	4,33	3,42	1,63	0,36	7,06	8,45
Nijer	0,00	0,00	0,01	0,03	0,01	0,01	0,08	0,13	0,38	0,03	0,02	1,35	4,00
Togo	1,18	4,59	5,13	7,47	6,31	1,14	0,84	1,76	3,04	1,99	1,03	3,51	1,64
Liberya	1,29	0,29	2,71	1,94	1,98	0,27	1,35	1,25	2,36	2,37	9,46	0,52	1,25
Gambiya	0,00	0,00	0,11	0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	0,01	0,25	0,14	0,02	0,83
Cabe Verde	0,00	0,02	0,00	0,00	0,15	0,41	0,40	0,15	0,08	0,10	0,00	0,12	0,00
Gine-Bissau	0,00	0,00	0,07	0,02	0,08	0,17	0,22	0,14	0,00	0,12	0,11	0,63	0,06
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: UNCTAD,2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

Tablo 4.4'e göre, 2010 ve 2011 yılları arasında Türkiye'den en çok ithalat yapan ECOWAS ülkesi, sırasıyla toplam EKOWAS-Türkiye ithalatının %37,32 ve %35,65 pay Nijerya olmuştur. 2012 ve 2013 yılları arasında ise %34,06 ve %28,47 pay ile ECOWAS ülkeleri arasında en çok Türkiye'ye ihracat yapan ülke Gana olmuştur.

2014 – 2022 yılları arasında EKOWAS ülkeleri arasındaki Türkiye'den en çok ithalat yapan ülke %38,51, %39,95, %35,54, %37,51, %33,27, %34,58, %30,46, %50,98 ve %43,48 pay ile Fildişi Sahili olmuştur.

2022 yılında Türkiye'den ithalat gerçekleşen ilk beş ECOWAS ülkesi sırasıyla Fildişi Sahili (%43,48), Gana (%14,53), Nijerya (%13,69), Mali (%8,45) ve Nijer (%4,)'dir. Türkiye'ye en küçük ithalatçısı, ortalama %0,6 pay ekonomik anlamda Afrika'nın en küçük ülkelerinden biri olan Gine-Bissau'dur.

Tablo 4.4: ECOWAS Ülkelerinin ECOWAS-Türkiye Toplam İthalatında Payları ve Sıralaması (%)

YILLAR	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
ÜLKELER													
Nijerya	30,97	32,51	29,08	30,25	34,03	28,10	18,64	20,85	18,53	25,23	22,81	23,96	19,78
Gana	11,92	18,04	14,81	11,94	12,49	17,60	22,78	14,04	14,07	15,85	17,83	13,16	10,34
Senegal	10,30	12,80	8,51	7,95	11,31	9,89	12,17	15,31	19,81	12,23	13,49	15,07	17,32
Fildişi Sahili	5,92	5,43	5,07	5,71	6,34	9,12	8,95	9,46	9,01	9,64	11,50	12,28	10,23
Benin	14,42	7,15	5,24	8,49	6,72	6,00	6,36	5,86	5,87	5,55	4,40	4,27	4,13
Gine	3,42	3,23	3,63	8,61	4,56	5,15	5,39	6,02	5,56	5,79	5,08	6,37	4,08
Burkina Faso	1,27	1,20	0,85	1,33	1,74	1,64	1,96	1,71	2,74	1,38	2,47	2,74	5,08
Sierra Leone	3,02	2,12	2,38	3,04	3,08	3,33	3,02	3,18	2,74	2,56	2,86	3,83	3,87
Mali	1,23	1,49	1,28	1,49	2,26	2,36	4,97	3,29	2,74	2,08	2,60	2,48	3,32
Nijer	1,82	2,02	2,58	2,98	2,37	2,39	1,80	2,36	3,04	3,20	2,20	2,23	4,51
Togo	3,78	4,95	16,90	6,05	3,93	4,26	2,71	3,64	3,96	4,21	5,29	3,41	8,12
Liberya	8,34	5,06	6,92	9,16	8,81	8,07	9,12	11,33	9,02	9,41	6,64	7,66	7,15
Gambiya	2,56	3,33	2,33	2,22	1,47	1,26	1,48	2,42	2,44	2,27	2,33	1,98	1,61
Cabe Verde	0,72	0,46	0,29	0,46	0,45	0,39	0,32	0,27	0,26	0,40	0,20	0,29	0,24
Gine-Bissau	0,31	0,20	0,15	0,34	0,44	0,41	0,33	0,26	0,23	0,18	0,31	0,28	0,22
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: UNCTAD,2023 (<https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>)

Özetle; 2010-2022 yıllar arası ECOWAS ile Türkiye toplam ticareti 35,13 milyar dolar olup 9,64 milyar dolar ECOWAS'ın Türkiye'ye olan toplam ihracatı iken 25,50 milyar dolar ithalat yaparak 45% farkla Türkiye'ye karşı ticaretinde 15,88 milyar dolar açık vermiştir. İki bölgenin toplam ticaret 2020 pandemi döneminde 3,7 milyar dolar seviyesindeyken 2022 yılında 2020'e yılına göre 12% artış göstererek 4,8 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.

2010- 202 ECOWAS ile Türkiye toplam ticaretinde ECOWAS ülkeleri payları sırasıyla; Nijerya (23,90%), Gana (17,00%), Fildişi Sahili (15,10%), Senegal (10,20%), Liberya (6,50%), Togo (4,90%), Gine (4,70%), Benin (4,50%), Burkina Faso (3,80%), Sierra Leone (2,70%), Mali (2,40%), Nijer (2,20%), Gambiya (1,50%), Cabe Verde/ Yeşil Burun Adaları (0,35%), Gine Bissau (0,25%). Bu

verilere göre Türkiye'nin ECOWAS bölgesindeki en büyük ticaret ortağı Nijerya olurken en küçük ticaret ortağı da Gine-Bissau'dur.

4.4. Türkiye- ECOWAS Arasındaki Taşımacılık

Uluslararası ticareti dolaysız bir biçimde etkileyen ve ülkeler arası lojistiğin en önemli unsurlarından biri olan uluslararası taşımacılık, yalnızca “taşımacılık” olarak değerlendirilmediğinde “ulaştırma” veya “nakliye” manalarına gelmektedir. Fakat taşımacılık genel olarak; bir malın imal edildiği ülke veya yerden başlayıp, gerekli bilgi akışının ve gerekli dokümanlar hazırlama süreçlerinin dahil olmakla birlikte, ürünün ihtiyaç duyulduğu yere tam zamanında ulaştırılması sürecidir (Duman, 2021: 4).

Taşımacılık insanların ihtiyaç duyduğu mal veya hizmetlerin insanların ürünü temin edebileceği yerlere zamanında nakledilmesi ve teslim edilmesidir. Taşıma işlemi zamanında malın veya eşyanın kusursuz olarak müşterilere teslim edilmesi en az malın fiyatı ve kendi öz kalitesi kadar önemli bir hale gelmiştir (Kılıcı, 2017:76).

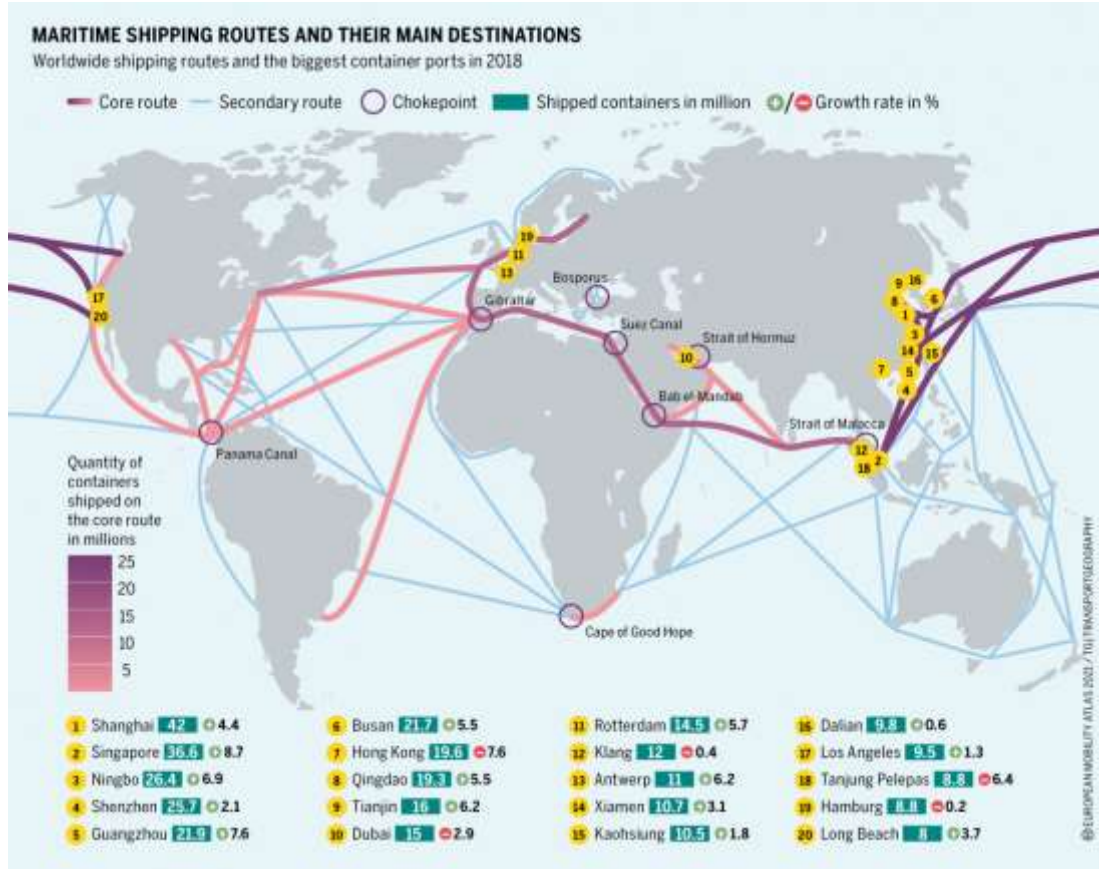
4.4.1. Türkiye- ECOWAS Taşıma Hatları

İthalatçı/ihracatçılar için en avantajlı taşıma çözümlerinden biri deniz taşımacılığıdır. Demiryolu veya hava taşımacılığından daha yavaştır, ancak aynı zamanda, özellikle büyük gönderilerde daha uygun maliyetlidir. MAERSK, MSC veya Hapag Lloyd gibi en büyük nakliye şirketlerinden bazıları hem Türkiye'ye hem de Türkiye'den sevkiyat yapmaktadırlar. MAERSK, Mersin, Tekirdağ, İskenderun, İzmir veya Ambarlı gibi Türk limanları da dâhil olmak üzere dokuz rota sunmakta olup Karadeniz, Akdeniz ve Kuzey Denizi bölgelerine odaklanmaktadır (ShipHub, 2023).

Türkiye'den Batı Afrika ülkelerine gidecek malların taşımacılığı Gaziantep, Mersin, Antalya ve İstanbul limanlarından hareket ile Akdeniz ve Cebelitarık Boğazından geçen hat üzerinden yapılmaktadır. Şekil 4. 2'ye göre, bu hattan geçen gemiler Senegal, Gambia, Gine, Gine Bissau, Sierra Leone, Liberya, Fildişi Sahili,

Gana, Benin, Togo ve Nijerya'ya ait limanlarında indirme ve yükleme işlemi gerçekleştirilmektedirler.

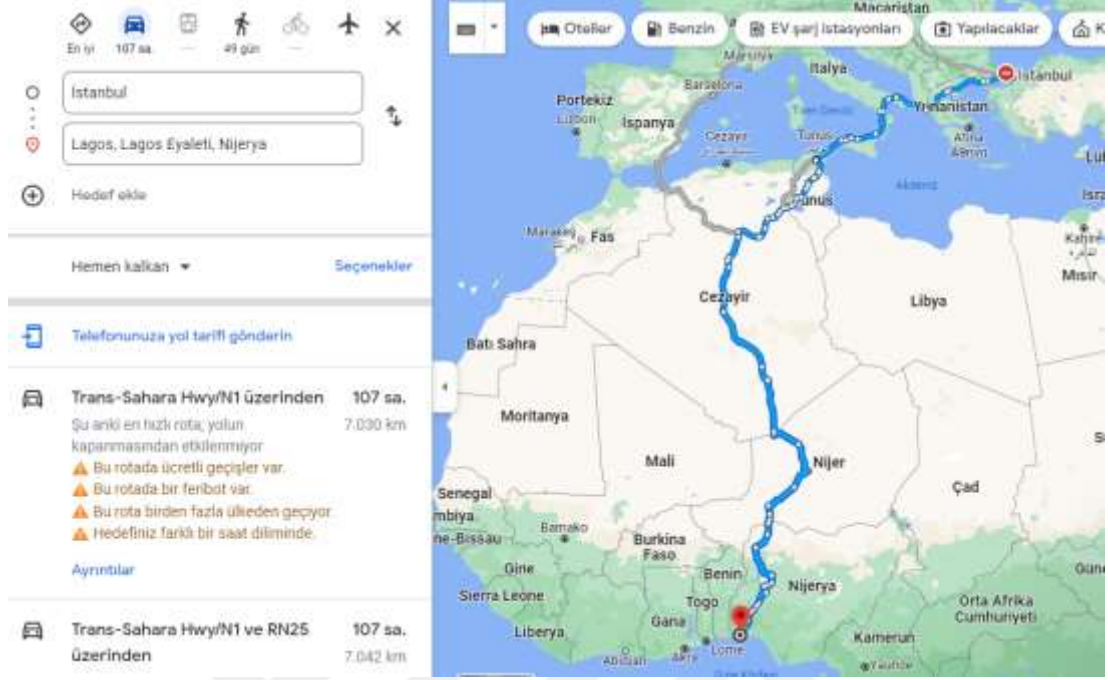
Şekil 4. 2: Deniz Taşımacılığı Güzergâhları ve Ana Varış Noktaları

Kaynak: ShipHub ,2023 (<https://www.shiphub.co/transport-from-turkey/>)

Ticari mallarının Türkiye'den ECOWAS ülkelerine geçmesi için kullanabilecekleri tek hat deniz hattıdır. Ancak Şekil 4. 3'de gösterildiği gibi, Google Maps'a İstanbul – Lagos güzergahı sorgulandığında araba ile ve feribot geçişleri ile 7030 km'lik yol için 107 saat yol gösterilmektedir. Akdeniz güzergâhı feribot aracılığıyla tamamlandıktan sonra Tunus, Cezayir ve Nijer'den geçen Trans-Sahara otoyolu üzerinde devam edilebilecektir. Ancak malları hızlı ve güvenli geçişi için bu hat önerilmemektedir. Deniz yolu taşımacılığın kullanılması daha uygun görülmektedir.

Şekil 4. 3: İstanbul - Lagos Yol Tarifi (Araba)

Kaynak: Google,2023 (<https://www.google.com/maps>)

4.4.2. Türkiye-ECOWAS Arasındaki Mevcut Taşımacılık Yöntemleri ile Alternatif Yöntemlerin Karşılaştırılması

Kargo taşımacılığı, uluslararası ticaretin hayati bir yönüdür ve deniz lojistiği, küresel ölçekte deniz taşımacılığının birincil işlevidir. Deniz ticaret yolları boyunca yük gemileri milyarlarca ton emtia taşır. Deniz taşımacılığı en verimli, düşük maliyetli ama aynı zamanda en kirli taşıma yöntemidir ve dünya ticaretinin yüzde 90'ından fazlası ve gelişmekte olan ülke ticaretinin yüzde 94'ü deniz taşımacılığı ile gerçekleştirilmektedir. Deniz taşımacılığı dünya ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. Konteyner gemileri sektörü patlama yaşarken, tonajın yüzde 75'i hala kuru ve sıvı dökmeden oluşmaktadır. Büyük bir denizcilik sektörüne sahip ülkeler, lojistik ve taşımacılık hizmetlerini yenileyerek daha akıllı, daha verimli ve çevre dostu hale getirme konusunda güçlü bir konumdadır (ShipHub,2023).

Türkiye'de tüm dünyaya malların taşınması konusunda yeterince liman varken, ECOWAS ülkeleri için aynı ifade kullanmak çok zor. Zira Batı Afrika'daki liman sayısı Türkiye'ye göre çok azdır. ECOWAS ile Türkiye arasında

gerçekleştirilen sevkiyatların büyük kısmı deniz yolu ile yapılmaktadır. Bu iki bölge arasında kara yolu ile taşımacılığın yapılamaması karşın sadece deniz ve hava yolu ile taşımacılık yapılabilir. Türkiye'nin Afrika'ya açılım sürecinin sonuçları olarak, Türk Hava Yolları'nın birçok Afrika ülkelerine direkt uçuşları sağlamasıdır. Bu sayede alternatif olarak pahalı ve hızlı olan hava taşımacılığı mümkün olmuştur.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzün dünya ekonomisinde dikkat çeken en önemli unsurlardan biri de gerek gelişmiş ülkelerde gerekse az gelişmiş ülkeler arasında bölgesel ekonomik birlik ve entegrasyonlar giderek yaygınlaşmasıdır. Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika'da birçok ekonomik entegrasyon olduğu görülebilir.

AB ye karşılık ABD de, Kanada, Meksika ile birlikte Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesini (NAFTA) kurmuştur. Japonya ve diğer uzak doğu ülkeleri ve pasifik ülkeleri de Asya Pasifik Ülkeleri Topluluğunu (APEC) kurmuşlardır. Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) gibi az gelişmiş ülkelerin ve özellikle Afrika kıtasında da kendi aralarında çok sayıda ekonomik birlik ve topluluk hareketi gerçekleştirilmiştir.

Bölgesel birlik ve topluluk hareketleri, geniş çaplı bir serbest ticari ve iktisadi bütünleşme ortamını oluşturmaktadır. Bu birliklerin sonucunda dünya çapındaki uluslararası ticaret hareketlerinin arttığı gözlenlenmiştir.

1980-2015 yılları arasında Dünya Ticaret Örgütü (WTO) verilerine göre uluslararası ticaret 7,8 kat kadar artmıştır. Ancak Dünya Bankası'nın açıkladığı rakamlara göre Dünya GSYh'ı ise 6,8 kat artmıştır. Bunun başlıca nedeni, mal ve hizmet ticaretinde korumacı önlemlerin genel olarak azaltılmasıdır. Bu sayede Dünya çapında ticaret, üretimden daha fazla artmıştır.

Uluslararası ticaretin hızlı gelişimine, yapısında büyük dönüşümler eşlik etmiştir: hizmetlerin ve mamul ürünlerin dünya ticaretindeki payı ve ağırlıkları, tarım ürünleri aleyhine önemli ölçüde artmıştır. Şüphesiz teknoloji ve sosyo-ekonomik değişim devam ettikçe, üretim ve ticaretin yapısındaki değişim de devam edecektir.

Bu çalışmada, uluslararası ticaretin tanımı, klasik teorileri ve araçları hakkında kısa açıklama yapıldıktan sonra, bir ekonomik entegrasyon olarak Afrika'daki ECOWAS ile birlikte diğer ekonomik topluluklar tanıtılmıştır. ECOWAS'ın üyeleri, tarihi, kurumsal, siyasi ve ekonomik durumu da vurgulanmıştır. Buna ek olarak, bölgesel ekonomik topluluk olarak AB ile müzakereleri konusu araştırılmıştır. Ekonomik Ortaklık Anlaşması müzakere

süreçleri ve müzakerelerin yapıları ele alındıktan sonra ekonomik verileri tablolar aracılığıyla gösterilmiştir. Nihai olarak ECOWAS ile Türkiye ekonomik ilişkileri konusu detaylı şekilde ele alınarak ticaret verileri tablolar aracılığıyla ortaya konmuştur. Son olarak ise Türkiye-ECOWAS arasındaki mevcut taşıma hatları ile alternatif yöntemlerin karşılaştırılmıştır.

Yapılan incelemeye göre nihai olarak, Türkiye'nin Batı Afrika ülkeleriyle ticaret hacmi artmıştır. Türkiye, 2022 yılında ECOWAS bölgesi ile yaklaşık 4,8 milyar dolarlık ticaret hacmi gerçekleştirmiştir. Bu rakam, Türkiye'nin ECOWAS bölgesiyle olan ticaret hacminin son yıllarda artış gösterdiğini işaret etmektedir.

2010-2022 yılları arası ECOWAS ile Türkiye toplam ticareti 35,13 milyar dolar olup 9,64 milyar dolar ECOWAS'ın Türkiye'ye olan toplam ihracatı iken 25,50 milyar dolar ithalat yaparak 45% farkla Türkiye'ye karşı ticaretinde 15,88 milyar dolar açık vermiştir. İki bölgenin toplam ticaret 2020 pandemi döneminde 3,7 milyar dolar seviyesindeyken 2022 yılında 2020'e yılına göre 12% artış göstererek 4,8 milyar dolar seviyesine çıkmıştır.

Taşımacılık sektörü, ECOWAS-Türkiye ilişkilerinin önemli bir parçasıdır. Türkiye, ECOWAS bölgesiyle olan ticaretinde taşımacılık sektörünü aktif olarak kullanmaktadır. Türk firmaları, ECOWAS ülkelerinde lojistik hizmetleri, depolama, nakliye, gümrükleme ve diğer lojistik faaliyetlerini sunmaktadır. Ayrıca Türkiye, ECOWAS bölgesinde yatırım yaparak, taşımacılık sektörünü geliştirmektedir.

Türkiye, Afrika'daki ekonomik varlığını artırmak ve bölgesel iş birliğini güçlendirmek amacıyla ECOWAS ile de iş birliği yapmaktadır. Türkiye, bölgedeki ülkelerle olan ticaret hacmini artırmak ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmek için ECOWAS ile bir Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalamıştır. Bu anlaşma, Türk şirketleri için Batı Afrika pazarına erişim sağlamak ve ticareti kolaylaştırmaktadır.

Türkiye ve ECOWAS arasında taşımacılık sektöründe iş birliği de artmaktadır. Türk şirketleri, bölgedeki limanlar ve lojistik merkezleri üzerinden Afrika'daki diğer ülkelere mal taşımacılığı yapmaktadır. ECOWAS ülkeleri,

Türkiye'nin gelişmiş lojistik altyapısı sayesinde Asya, Avrupa ve Ortadoğu'ya erişim sağlayabilmektedir.

Türkiye ve ECOWAS arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler giderek artmaktadır. Bu iş birliği, Türk şirketlerinin Batı Afrika pazarına erişimini kolaylaştırmakta ve bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, taşımacılık sektöründe iş birliği sayesinde bölgedeki ülkelerin lojistik altyapıları gelişmekte ve uluslararası ticarete daha rekabetçi hale gelmektedir.

Son dönemde Türkiye'nin ECOWAS ile ticari ilişkilerini artırmaya çalıştığı ve bu amaçla serbest ticaret anlaşması yapmak istediği düşünüldüğünde, ticareti geliştirmek için bazı önlemler alması, olumlu sonuçlar alınmasını kolaylaştıracaktır.

Türkiye'nin Afrika'da ve özellikle 15 ülkenin üyesi olduğu Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ile ilişkilerin geliştirilmesine ve ticaret hacmini artırmasına ve ECOWAS pazarında AB, Çin, Japonya vs. gibi rakiplerinin önüne geçmesi için devamlı olarak Türkiye-ECOWAS Ekonomi ve İş Forumları düzenlenmesi faydalı olacaktır.

Türkiye'deki ilgili devlet kurumlarının, DEİK ve MÜSİAD gibi Afrika'ya açılan sivil oluşumların gerekli çalışma ve araştırmaları yaparak ECOWAS ve diğer Afrika ülkeler ile ticaret yapan ya da Afrika'da yatırım yapan diğer Türk firmalarını kıta ve bölgedeki değişen koşullar hakkında bilgilendirmeleri ticareti olumlu etkileyecektir.

ECOWAS ile ticaretin artırılması ve kolaylaşmasını sağlamak, ECOWAS ve diğer Afrika ülkelerinde daha rekabetçi hale gelebilmek için bölge ülkelerinin de lojistik altyapısına katkıda bulunmak ve bölgede birçok sorunun çözülmesini sağlayabilmek adına Afrika'da bir lojistik merkezinin kurulması Türkiye'ye avantaj sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, S., Gültekin-Karakaş, D. (2017), “Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler”, Marmara İktisat Dergisi. Marmara Journal of Economics.
- Acet, H., Çetinkaya, M., Baou, A., Moutari, M. (2015). “Foreign Trade Relations between Turkey and North African Countries: The Contribution of this Relationship to the Economic Development”, GAI International Academic Conferences Proceedings, p. 136-142, Global Academic Institute- Prague
- ADB Group. (2019) “East Africa Economic Outlook”, file:///C:/Users/ASUS/Downloads/REO_2019_-_East_Africa_.pdf, ET: 03.05.2023
- Adebajo, A. (2006), “ECOWAS and the Dynamics of Conflict and Peace-building”, Journal of International Peacekeeping, 2006 Adebajo.
- Adebayo, A. (2009), “The Economic Commission for Africa,” in Adekeye Adebajo (ed.), From Global Apartheid to Global Village: Africa and the United Nations. Scottsville: University of Kwazulu-Natal Press, 373–98.
- Adkisson, Stephen C. (1984), “Integration in West Africa : an empirical examination of ECOWAS”, PhD Tezi, Faculty of Political Science, Portland State University -ABD.
- Ajulo, S. Babalola. (1989), “Economic Community Of West African States”, The Journal of Modern African Studies, Vol. 27, No. 2 (Jun., 1989), pp. 233-250. ambridge University Press.
- Akinkugbe, O. D. (2017), “Revisiting the Economic Community of West African States: A Socio-Legal Analysis”, Doktora (PhD) Tezi, Faculty of Law, University of Ottawa -Kanada.
- Aktaş, C., Güven, D. (2005), “Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’nin İthalat Fonksiyonu Katsayılarındaki Değişimin İncelenmesi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55289>, ET: 05.02.2023
- Alam, Sorwar. (2019), “Turkey supports Gambia in every sector”, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-supports-gambia-in-every-sector/1448809>, ET: 03.09.2023.
- Alioune, Aboutalib, (2021). “ Türkiye-Senegal İlişkilerinin Evrimi”, AKEM, Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi, <https://www.akem.org.tr/post/makale-t%C3%BCrkiye-senegal-i%C5%9Fkilerinin-evrimi>, ET: 20.08.2023.
- Anadi, Sunday Kachima McDonald. (2005), “Regional integration in Africa: the case of ECOWAS”, Faculty of Arts, PhD Tezi, University of Zurich – Zurich.
- API. (2009), “Foreign Trade and Regional Economic Integration, Development Bridge - Periodic Series on Development Issues in the Arab States- Arab Planning Institute Kuwait.

- Apiko, P. (2012), “The East African Community and the European Union: Inter-regionalism and the Politics of Integration”, *European Journal of Social Sciences*, 2012.
- Asante, S. K. B. (1996), “The Strategy of Regional Integration in Africa,” *Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu, Dışişleri Bakanlığı ve Legon Uluslararası İlişkiler Merkezi, University of Ghana – Ghana*.
- AU, (2018). “Economic Community of Central African States (ECCAS)”, African Union,
<https://au.int/en/recs/eccas#:~:text=ECCAS%20was%20established%20on%2018,it%20became%20a%20full%20member,ET:12.06.2023>.
- AUC. (2015) “Agenda 2063: The Africa We Want”, African Union Commission.
www.au.int - Addis Ababa.
- Bach, D. C., Gazibo, M. (2012), “Regional Integration in Africa: Bridging the North-South Divide”, Zed Books Publisher, London -UK.
- Beresford, A. (2016), “Africa rising? Review of African Political Economy”, 2016, 43:147, 1-7, DOI: 10.1080/03056244.2016.1149369., Routledge Taylor & Francis Group.
- Black, A. (2016), “The last frontier: prospects and policies for the automotive industry in Africa. *International Journal of Automotive Technology and Management*”, Inderscience Enterprises Ltd, vol. 16(2), p. 193-220.
- Boiwo, S.T. (2015), “Effects Of East African Community Customs Union On Trade And Economic Growth In Kenya”, A Research Project Submitted To The Department Of Applied Economics In Partial Fulfilment Of The Requirements For The Award Of The Degree Of Master Of Economics (International Trade And Finance) Of Kenyatta University – kenya.
- Bölek, Ali. (2013), “Dış Ticaret işlemleri”, Güven Mücellit ve Matbaacılık – İstanbul.
- Breslin, S. Higgott, C. Rosamond B. (2002), “Regions in Comparative Perspective,” Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation (CSGR), University of Warwick, Coventry, CV4 7AL, United Kingdom.
- Byriers, B. Dièye, C.T. (2022), “Regional integration in West Africa: wasteful overlaps or necessary options?”, ECDPM, DISCUSSION PAPER No. 322.
- Cered, Cernea. (2001). “Comparative analysis of integration processes/ Analyse comparative des processus d’intégration économique régionale”, FORUM and Cernea Paris X-Nanterre University.
- Chand, Smriti. (2017), “The Meaning and Definition of Foreign Trade or International Trade – Explained!”, Your Article Library,
<http://www.yourarticlelibrary.com/foreign-trade/the-meaning-and-definition-of-foreign-trade-or-international-trade-explained/5972/>, ET: 12/04/2023.

- Christopher,C. Nshimbi, Wyk,J.A.V. (2016), “The Dynamics of Regional Integration in Africa: A Comparative Approach” , Journal of Comparative African Studies 2016.
- COMESA. (2018).” COMESA in Brief /en Bref Grow Together, Shared Prosperity”, Published by the Corporate Communication Unit Lusaka - https://www.comesa.int/wp-content/uploads/2019/02/COMESA-in-brief-FINAL_email_upload.pdf.
- Çitil, Mücahit. (2020), “Uluslararası Ticaret Teorileri”, Harran University, İktisat/Ekonomi No.: 222, Haziran 2020.
- DEİK, (2015). “TÜRKİYE - NİJER İŞ KONSEYİ”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <https://deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri-turkiye-nijer-is-konseyi>, 06.08.2023.
- DEİK, (2016). “DEİK ile Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) Arasında İş birliği Anlaşması İmzalandı”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-deik-ile-bati-afrika-devletleri-ekonomik-toplulugu-ecowas-arasinda-ismirligi-anlasmasi-imzalandi>, 07.08.2023.
- DEİK, (2018). “TÜRKİYE - TOGO İŞ KONSEYİ”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <https://deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri-turkiye-togo-is-konseyi>, 05.08.2023.
- DEİK, (2018). “Türkiye’nin Afrika çıkarması: Ticaret hacmi 15 yılda 4 kat arttı”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Küresel, <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.deik.org.tr/uploads/kuresel-nisan-2018-2.pdf>.
- DEİK, (2019). “TÜRKİYE - SIERRA LEONE İŞ KONSEYİ”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <https://deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri-turkiye-sierra-leone-is-konseyi>, 05.08.2023.
- DEİK, (Tarih Yok). “TÜRKİYE - BURKİNA FASO İŞ KONSEYİ”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <https://deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri-turkiye-burkina-faso-is-konseyi> - 05.08.2023
- DEİK, (Tarih Yok). “TÜRKİYE - NİJERYA İŞ KONSEYİ”, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), <https://deik.org.tr/turkiye-afrika-is-konseyleri-turkiye-nijerya-is-konseyi>- 10.08.2023
- DEİK. (2021), “Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AFCFTA) ve Türk Firmalarına Etkisi”, 2021. DEİK, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, <file:///C:/Users/ASUS/Downloads/afrika-kitasal-rapor-yeni-re-3.pdf>
- Dejen, Eshete. (2020). “The Intergovernmental Authority On Development (Igad) Handbook of IGAD”, IGAD Handbook. PhD), Fisheries Expert IGAD Applied Research in Drylands Grant Facility.

- Dent, C. M. (2013), "Africa's Trade and Regional Integration Agreements: From Reciprocity to Institution-building", *Journal of International Development* 2013.
- Devarajan, S., Kasekende, L.A. (2011), "Africa and the Global Economic Crisis: Impacts, Policy Responses and Political Economy", December 2011 *African Development Review* 23(4):421 – 438.
- Dilek, S. (2016,), "Enformasyon Ve Bilgiye Dayalı Yeni Ekonomi", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak 2016, Sayı:11
- Doğan, İ. (2023), "Türkiye ile Mali Cumhuriyeti Arasındaki Ticari İlişkiler", *UMAY Group*, <https://www.umayglobal.com/2023/04/17/turkiye-mali-ticari-iliskiler/>, ET:01.09.2023.
- Duman, B. (2021), "Uluslararası Ticarete İntermodal Taşımacılık: Uluslararası Uygulamalar Ve Türkiye İçin Öneriler", *Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa Uludağ Üniversitesi*.
- EAC Outlook. (2019), "Macroeconomic Developments and Prospects", *African Development Bank* 2019, <https://www.afdb.org/en/documents/document/regional-economic-outlook-2019-east-africa-108658>, ET: 15.12.2022
- EAC. (2004), "The East African Community Customs Management Act, 2004", *The East African Community, Revised Edition 2009 (2004), G/VAL/N/1/BDI/1 – Nairobi*.
- EAC. (2016), "Background to the East African Community (EAC) and key EAC statistics and trade data", *A Simplified Guide for Micro and Small-Scale Women Cross Border Traders and Service Providers within the East African Community (EAC)*.
- EAC. (2017), "Background to the East African Community (EAC) and key EAC statistics and trade data, A Simplified Guide for Micro and Small-Scale Women Cross Border Traders and Service Providers within the East African Community (EAC)". *East African Community Secretariat, 1. Genève: ILO*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---ifp_seed/documents/instructionalmaterial/wcms_551149.pdf
- ECDPM. (2006), "Update on regional EPA negotiations West Africa- EU Economic Partnership Agreement", *ECDPM InBrief 15B*.
- ECOWAS Commission. (2010), "ECOWAS-Vision-2020: Towards a Democratic and Prosperous Community", *ECOWAS Commission- Office of the Vice President - Abuja: ECOWAS Commission - chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://araa.org/sites/default/files/media/ECOWAS-VISION-2020_0.pdf*
- ECOWAS. (2010), "ECOWAS Revised Treaty" *ECOWAS commission, Abuja*, <https://parl.ecowas.int/wp-content/uploads/2020/08/EN-Revised-treaty.pdf>

- ECOWAS. (2022, “Revised Treaty”, <https://parl.ecowas.int/wp-content/uploads/2020/08/EN-Revised-treaty.pdf> , ET: 12.20.2022
- ECOWAS.(2019), “ECOWAS- Cooperation In The Fields Of Trade Customs, Taxation, Statistics, Currency And Payments, https://wipoalex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/fr/ecowas/trt_ecowas.pdf
- Ertürk, E. (2006), “Uluslararası İktisadi Birleşmeler”, Alfa Aktüel Yayınları - İstanbul.
- European Commission. (2004), "EU-ACPs: EU and Caribbean launch negotiations for an Economic Partnership Agreement." Brüksel -EC.
- Eurostat. (2011), “Archive:ECOWAS-EU - trade and investment statistics”,Eurostat Statistics Explained, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:ECOWAS-EU_-_trade_and_investment_statistics, ET: 05.01.2023.
- Eze, O. (2001), “The Political Economy of Regionalism in Africa: A Decade of the Economic Community of West African States (ECOWAS)”, Journal of Modern African Studies, 2001.
- Feenstra, R. C., & Taylor, A. M. (2017), “International Trade” ,Worth Publishers - New York.
- Gakunga, M. (2019), “Infinite Opportunities, Common Market For Eastern & Southern Africa”, Published By Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA) Secretariat.
- Gana Büyükelçiliği, (Tarih Yok). “ Gana – Türkiye İlişkileri” Gana Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Ankara – Türkiye. <https://ghanaembassy-turkey.com/ghana-turkey-relations/>, ET: 27.08.2023.
- Gathii ,J.T. (2013), “The Cotonou Agreement and economic partnership agreements”, United Nations , Realizing the Right to Development, pp 259-273.
- Giri, Rahul. (2022), “The Heckscher-Ohlin Model”, Centro de Investigacion Economica, Instituto Tecnologico Autonomo de (ITAM) - Mexico.
- Gondwe, G. (2019), “Regional Integration and Trade: Case of COMESA Free Trade Area”, Journal of African Trade. In Press.
- Google, (2023). “: İstanbul - Lagos Yol Tarifi (Araba)”, Google Map, <https://www.google.com/maps-> ET :03.02,2023
- Hettne, B. B., Farrell,M., Langenhove, L.V. (2005), “Regionalism and World Order. M. Farrell”, Global Politics of Regionalism: Theory and Practice , Londra: Pluto Press.
- IATC. (Tarih Yok). “Fildişi Sahili”, Istanbul Africa Trade Company, <https://www.istanbulafrika.com/africa/country-profiles/ivory-coast/>, ET: 21.08.2023.
- IGAD. (2020), “IGAD REGIONAL STRATEGY The Framework”, Information and Documentation Section of IGAD Secretariat.

- İncekara, Ahmet. (1995), “Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri”, İTOO Yayınları – İstanbul.
- İNSAMER. (Tarih Yok). “Afrika” İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, https://www.insamer.com/tr/arama/?form_type=get_posts&q=&region_id=11&country_id=&subject_id=Konular/, ET:30.08.2023
- Jallow, E.E., Mboob, P.M. (2021), “An Overview of Turkey and The Gambia Relations”, ULISA Commentary , Ankara Yildirim Beyazıt University’s Institute, Institute for International Relations and Strategic Research (IIRS), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://aybu.edu.tr/GetFile?id=3216fa83-195c-47c3-b28e-e0d451996e27.pdf
- Kavak, G. Abu-bashal, A. (2020), “Sahra Altı Afrika'nın en büyük ticari pazarı: Nijerya”, Anadolu Ajansı, Ekonomi, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/sahra-alti-afrikanin-en-buyuk-ticari-pazari-nijerya/1701883>, ET: 25.08.2023.
- Kaya, Taylan,Özgür. (2016), “Bölgesel Bir Kompleks Olarak Mağrip”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, Y.2016, Cilt 6, Sayı 1, ss.639-666.
- Keşap, Doğan, Sandalcılar, A.R. (2021), “Dış Ticarete Serbestleştirici ve Korumacı Politikaların Ekonomik Büyüme Etkisi: Panel Veri Analizi”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Araştırma Makalesi, 257-28,(2021 Güz).
- Kılıcı, H. (2017), “Taşımacılık Faaliyetlerinin Rekabet Üstünlüğü Oluşturmada İşletmecilikte Yeri Ve Önemi: Türkiye Örneği Ve Türkiye’de Taşımacılığın Gelişimi”, Balkan Journal of Social Sciences, ICOMEP 2017/ Özel Sayı.
- Kıraç, S., İlhan, B.. (2010), “Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar”, Millî Eğitim say:188, Güz/2010.
- Kibritçioğlu, A. (1997), “Serbest Bölgelerin Olası Makroekonomik Etkileri ve Bazı Düşündürdükleri “, (Cilt 6). Liberal Düşünce Dergisi.
- Kinunda-Rutashobya, L. (2003), “Exploring the Potentialities of Export Processing Free Zones (EPZs) for Economic Development in Africa “, (Cilt 41). Lessons from Mauritius, Management Decision.
- Komla, Gavua, I. (2007), “Economic Community Of West African States Regional Integration Process: A Study Of The New Regionalism Phenomenon In Africa”, Master Of Science In International And European Relations Department Of Management And Engineering Linkopings University, Sweden.
- Kozak, Y., & Shengelia, T. (2016), “International Trade”, Universal Publishing House ,Tbilisi – Georgia.
- Krugman, P. R., Obstfeld, M., & Melitz, M. J. (2015), “International Trade: Theory and Policy.” Pearson Education Limited – UK.

- Kwaja, C. (2017), "The Role of Economic Community for West African States (ECOWAS) in Post-Conflict Rehabilitation: Lessons from Liberia", NUST Journal of International Peace and Stability (NJIPS) Vol.I, No.1.
- MFA, (Tarih Yok). " Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu - (Economic Community of West African States-ECOWAS)", T.C. Dışişleri Bakanlığı internet sitesi, <https://www.mfa.gov.tr/ecowas.tr.mfa>, ET: 17.11.2023.
- MFA, (2022). "Türkiye - Fildişi Sahili İlişkileri", Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkiler Bakanlığı, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-fildisi-siyasi-iliskileri.tr.mfa#:~:text=%C3%9Ckemizle%20Fildi%C5%9Fi%20Sahili%20aras%C4%B1daki%20ikili,7%20kez%20do%C4%9Frudan%20seferler%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirilmektedir.>, ET: 28.08.2023.
- MFA, (2023). "Türkiye - Benin İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkiler Bakanlığı", <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-benin-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, ET: 27.08.2023.
- MFA, (2023). "Türkiye - Gana İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkiler Bakanlığı", <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-gana-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, ET: 26.08.2023.
- MFA, (2023). "Türkiye - Gine Bissau İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkiler Bakanlığı", <https://www.mfa.gov.tr/gine-bissau-ekonomisi.tr.mf.>, ET: 23.08.2023.
- MFA, (2023). "Türkiye - Senegal İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkiler Bakanlığı", <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-senegal-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, ET: 26.08.2023.
- MFA, (2023). "Türkiye - Sierra Leone İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkiler Bakanlığı", <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sierra-leone-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, ET: 25.08.2023.
- MFA, (2023). "Türkiye- Cabo Verde Cumhuriyeti İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkiler Bakanlığı", <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cabo-verde-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, ET: 27.08.2023.
- MFA, (2023). "Türkiye- Nijerya İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkiler Bakanlığı", <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-nijerya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, ET: 26.08.2023.
- MFA, (2023). "Türkiye- Togo İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkiler Bakanlığı", <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-togo-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, ET: 26.08.2023.
- MFA, (Tarih Yok). "Türkiye- Gine İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Dış İlişkiler Bakanlığı", <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-gine-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, ET: 26.08.2023.
- MFA. (2023). "Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu - (Economic Community of West African States-ECOWAS)", Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs: <https://www.mfa.gov.tr/ecowas.tr.mfa> - ET:05.10.2022.

- Muş, M. (2023), “Togo’da tarım ve madencilik alanlarında firmalarımızın yer almalarını arzu ediyoruz”, Dünya Gazetesi, <https://www.dunya.com/ekonomi/bakan-mus-togoda-tarim-ve-madencilik-alanlarinda-firmalarimizin-yer-almalarini-arzu-ediyoruz-haberi-682735>, ET: 03.09.2023.
- Mwaba, K. K. (2012), “Regional Integration and Economic Development in Africa: The Case of COMESA”, *Journal of African Business*2012.
- Nafziger, E. W. (2012), “Economic Development”, Cambridge University Press - New York.
- NANTS. (2010), “The EU-West Africa Economic Partnership Agreement (EPA) Negotiations” Plot 19, Dan Suleiman Crescent, Behind Utako Market; FCT – Abuja.
- Nasrullah, F., (2019). “Build A Strategic Partnership Between Turkey and Nigeria”, Batı Ve Merkezi Afrika, Eğitim Politikaları, Enerji Ve Tabii Kaynaklar, Türk Dış Politikası, <https://afam.org.tr/build-a-strategic-partnership-between-turkey-and-nigeria/>, ET: 25.08.2023.
- Ngandeu, J.-P. (2017), “La Communauté économique des États de l'Afrique centrale (CEEAC): enjeux et perspectives”, *Afrique contemporaine Journal*.
- Njenga ,Lily N. (2018), “Legal Status Of The East African Community (EAC)”, *Peoples` Friendship University of Russia Law Institute RUDNJournalofLaw*. 201 8. 22 (3), 3 70–384. Moscow, Russia
- OPEC Fund. (2021) “Trans-Sahara highway”, <https://opecfund.org/news/trans-sahara-highway>, ET: 03.05.2023.
- Oramah, B. Okey. (2021). “The African Continental Free Trade Area (AfCFTA): A Framework for Africa's Development”, *African U*.
- PACCI, (2020). “Economic Community of Central African States -ECCAS, Pan African Chamber of Commerce and Industry, <https://www.pacci.org/economic-community-of-central-african-states-eccas>, ET: 12.05.2023.
- Palacioğlu, T. (2018), “Mutlak Üstünlük ve Bazı Dış Ticaret Teorileri”, İstanbul Ticaret Odası (İTO) / İstanbul Düşünce Akademisi (İDA), Yayın No: 2018 – 8 – İstanbul.
- Pontara, C. O. (2015), “Africa’s Industrialisation: The Challenge of Developmental State Building”, A Book, Palgrave Macmillan Publisher – UK.
- Ray, M. (2016), “East African Community”, *Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/East-African-Community>, ET: 17.06.2023.
- Richards,D., Nwanna,G. (2010), “Sustaining ECOWAS In The Dynamic Confluence Of Regional Market Constraints”, *International Business & Economics Research Journal* – September 2010 Volume 9, Number 9.

- Saçık, S. Y. (2009), “Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açından Bir İnceleme”, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 11 (16),163-171.
- SADC. (2013), “SADC Programme for Transfrontier Conservation Areas”, Gaborone, Secretariat of Southern African Development Community.
- SADC. (2015), “SADC Guidelines for tourism concessions in TFCAs”, SADC Secretariat, Southern African Development Community.
- SADC. (2021), “Southern African Development Community Vacancy Notice”, Post, Southern African Development Community Holiday Notice From, SADC Secretariat,https://www.sadc.int/sites/default/files/2021-12/French_Advert_-_Policy_Advisor.pdf.
- Salami, I. (2011), “Legal and Institutional Challenges of Economic Integration in Africa”, European Law Journal, Vol. 17, No. 5, September 2011, pp. 667–682.
- ShipHub. (2023), “Transport from Turkey” ShipHub: <https://www.shiphub.co/transport-from-turkey>, ET: 05.03.2023
- Suranovic, S. (2010), “Policy and Theory of International Trade”, Flat World Knowledge, Boston – UAS.
- Şanlı, B. (2008), “Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Bölüm, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 22 Ocak 2008 Sayı: 1
- Tamış, C. Bayram, M. (2018), “Müstesna Ortaklık: Türkiye-Fildişi Sahili İlişkileri”, Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.19.
- TCCB, (2011). “Türkiye'nin Nijerya ile İlişkileri Stratejik Derecede Önemli”, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9500/turkiyenin-nijerya-ile-iliskileri-stratejik-derecede-onemli>, ET: 26.08.2023.
- TE, (2023), “ Turkey Exports to Guinea Bissau” <https://tradingeconomics.com/turkey/exports/guinea-bissau>, ET: 05.09.2023.
- Thomas, D. (2022), “ AfCFTA -What you need to know about the African Continental Free Trade Area - ” African Business, <https://african.business/2022/05/trade-investment/what-you-need-to-know-about-the-african-continental-free-trade-area#:~:text=What%20is%20the%20AfCFTA%3F,the%20economic%20integration%20of%20Africa.>, ET:02.05.2023.
- TRT Haber, (2022) “ Türkiye-Senegal ilişkileri geliyor”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiye-senegal-iliskileri-gelisiyor-656722.html>, ET: 27.08.2023
- Tsikata, Y., & De Melo, J. (2014). “Regional Integration in Africa: Challenges and Prospects”, United Nations University, WIDER Working Paper 037.

- TUİÇ Akademi. (2018). “Türkiye– Ecowas Ekonomi ve İş Forumu İstanbul’da Başladı”, TUIC Akademi, <https://www.tuicakademi.org/turkiye-ecowas-ekonomi-ve-forumu-istanbulda-basladi/>, ET: 05.08.2029.
- TÜRK DEGS, (2021), “Nijer Ve Çad Özelinde Sahra Ve Türkiye İlişkileri”, Türk Denizcilik ve Global Stratejiler Merkezi, <https://turkdegs.org/icerik/nijer-ve-cad-ozelinde-sahra-ve-tuerkiye-iliskileri-1>, ET: 02.09.2023.
- UEMOA. (2022), “UEMOA Rapport National de L’Enquete Cadre sur la Peche Artisanale Continentale.”, Ouagadougou: Ocak 5, 2022,UEMOA.
- Uexkull, E. (2012), “Regional Trade and Employment in ECOWAS”, policy priorities for International trade and jobs, International Labour Organization.
- Ukaga, Okechukwu. (2021). “The CEN-SAD Regional Integration Agenda: History, Challenges, and Opportunities”, Community of Sahel–Saharan States (CEN–SAD), CEN–SAD Secretariat -Algeria.
- UMA. (2020). “Accord De Cooperation Entre L’union Du Maghreb Arabe Et L’organisation Mondiale De La Sante Animale (OIE)” https://rr-africa.woah.org/wp-content/uploads/2020/01/uma_fr.pdf.
- UNCTAD. (2023), “Merchandise: Intra-trade and extra-trade of country groups by product, annual”, United Nations Conference on Trade and Development, UNCTADstat, https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_Cho senLang=en, ET: 2023.
- UNECA. (2020). “The Arab Maghreb Union: A Strategy for Development and Integration”, <https://archive.uneca.org/oria/pages/amu-arab-maghreb-union> ET:12.05.2023.
- Upskillist. (2023), “*Everything You Need to Know About International Trade*”, Upskillist Group Ltd, <https://blog.upskillist.com/everything-you-need-to-know-about-international-trade/> , ET.17.012.2022.
- USAID, (2022). “EAST AFRICAN COMMUNITY : The Namanga One Stop Border Post. Photo/Trademark East Africa “, Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajans, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.usaid.gov/sites/default/files/2022-05/EAC_Fact_Sheet_2022.pdf.
- Uyar,S. (2007), “Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi”, [http:// www.econturk.org/dtp13.htm](http://www.econturk.org/dtp13.htm).
- World Bank. (2021) “Poverty headcount ratio at \$1.90 a day (2011 PPP) (% of population)”, ((https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY?end=2015&locations=BJ&name_desc=true&start=2003&view=chart, World Bank, Development Research Group – ET: 10.01.2021
- WTO. (2023), “Tariffs”, The World Trade Organization Website, https://www.wto.org/english/tratop_e/tariffs_e/tariffs_e.htm, ET: 12.05.2023

- Yapraklı, S.. (2022), “Uluslararası Ticaret”, Atatürk Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi
- Yüksel, E. Sarıdoğan, E. (2011), “Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul Krugman’ın Katkıları”, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F, Öneri.C.9.S.35. Ocak 2011.199-206.
- Zoubir, Y.. (2008), “Democratic Desires and the Authoritarian Temptation in the Central Maghreb. Ed.). North Africa: Politics, Region, and the Limits of Transformation”, (9-30), Routledge,New York.

